

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: Ιστορίας, Κοινωνιολογίας και Φιλοσοφίας του Δικαίου
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: Κοινωνιολογία του Δικαίου, Επιστήμη και Τεχνολογία
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2022-2023

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ **Του Παναγιώτη Αντωνίου** **A.M.: 7340172102002**

Δίκαιο, Κράτος, μονοπώλιο της Βίας και Αντιτρομοκρατική Νομοθεσία

Τριμελής Επιτροπή:

Ονοματεπώνυμα επιβλεπόντων

- α) Ελένη Ρεθυμνιωτάκη, αναπληρώτρια καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ-Επιβλέπουσα καθηγήτρια
- β) Γεώργιος Γιαννόπουλος, αναπληρωτής καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ
- γ) Φίλιππος Βασιλόγιαννης, αναπληρωτής καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Αθήνα, 2022

Copyright © [Παναγιώτης Αντωνίου, 2022]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ

Για όσες/όσους έπαιζαν ρόλο!

Η διπλωματική εργασία είναι αφιερωμένη στη μητέρα μου που τη θυμάμαι δίπλα μου αδιάκοπα σε κάθε βήμα, σε κάθε εύκολη και δύσκολη στιγμή από τα πολύ παιδικά μου χρόνια μέχρι και τις σπουδές μου να μου μεταλαμπαδεύει την κοινωνική της ευαισθησία, να μου προσφέρει ερεθίσματα και να με γεμίζει με συναισθήματα.

Είναι επίσης αφιερωμένη στην καθηγήτριά μου στο φροντιστήριο Χ.Θεοδοσοπούλου. Όχι μόνο γιατί με βοήθησε να πετύχω τους στόχους μου αλλά κυρίως γιατί μέσα από τη μεταδοτικότητά της και την ξεκάθαρη θέση της για όσα συμβαίνουν γύρω μας με έκανε να αγαπήσω την ιστορία, τη λογοτεχνία και μου έδειξε πώς να αποτυπώνω σκέψεις και θέσεις στο χαρτί.

Είναι επίσης αφιερωμένη στη δικηγόρο Άννη Παπαρρούσου που δίπλα της πραγματοποίησα την άσκησή μου στη δικηγορία. Στο πλάι της, όχι με μεγάλα λόγια αλλά με μικρές πράξεις, έμαθα να χρησιμοποιώ τις νομικές μου γνώσεις πάντα δίπλα στον αδύναμο κι αυτόν που αγωνίζεται, πάντα απέναντι στην κοινωνική αδικία! Αφιερώνεται επίσης στην δικηγόρο Κάτια Τάτση που δίπλα της έμαθα πολλά στην άσκηση, επισκέφτηκα για πρώτη φορά σωφρονιστικά καταστήματα αλλά κυρίως γιατί το αστείρευτο χαμόγελο και η ατελείωτη διάθεσή της μπορούσαν να σε κρατήσουν όρθιο!

Δε θα μπορούσε να λείπει από την αφιέρωση για το συγκεκριμένο πόνημα ένας άνθρωπος που είχα την τιμή και την τύχη να γνωρίσω σε προσωπικό επίπεδο με αφορμή ορισμένα αρνητικά-δυστυχώς-γεγονότα της ζωής της που όμως ευτυχώς είχαν αίσιο τέλος. Η ακέραιη στάση της Η.Β.Α ενώπιον του δικαστηρίου κι απέναντι στην πολλαπλή αδικία που υπέστη, την καταστολή και τον εγκλεισμό ήταν εμπνευστική θαυμασμού στα μάτια μου όσο και καθοριστική για τη συνέχιση των σπουδών μου σε μια οριακή στιγμή αλλά και για την επιλογή τόσο του μεταπτυχιακού προγράμματος όσο και του θέματος της διπλωματικής εργασίας.

Αφιερώνεται τέλος στην πιο ετερόκλητη και παρόλα αυτά δεμένη παρέα φίλων που όσα έχουμε περάσει πάνω από μια δεκαετία μαζί δεν μπορούν να αποτυπωθούν στο χαρτί. Γιατί ήταν εδώ σε κάθε φάση της ζωής μου να με στηρίζουν και να μου θυμίζουν πως δεν είμαι μόνος

Περιεχόμενα

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ	1
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	1
Τριμελής Επιτροπή:	1
ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ	3
Πίνακας περιεχομένων	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
1. Εισαγωγή: Υπαγωγή του θέματος στην Κοινωνιολογία Δικαίου και τα βασικά ερωτήματα	6
2. Κοινωνική θεωρία για τη σχέση του νεωτερικού κράτους με τη βία: Η οπτική της Κοινωνιολογίας του δικαίου	8
A. Max Weber: Εξορθολογισμός και κρατικό μονοπώλιο της βίας.....	9
B. Μαρξ και κλασικοί Μαρξιστές: Η ανύψωση της βούλησης της κυρίαρχης τάξης σε νόμο.....	12
Γ. Μπένγιαμιν-Θεμελιωτική και Συντηρητική βία	15
Δ. Αλτουσέρ- Το Δίκαιο και η νομιμοποίηση μέσα από τη θεωρία των Ιδεολογικών Μηχανισμών του Κράτους	16
Ε. Πρώτο κεφάλαιο: Συμπέρασμα και επέκταση σε άλλους θεωρητικούς: Η κυριαρχία στον Schmitt.....	19
3. Η τρομοκρατία ως κίνδυνος και η νομοθεσία ως ρύθμιση της διακινδύνευσης:	21
A1. Ιστορικό/Κοινωνικό Συγκείμενο	21
A2 - Ulrich Beck: Υπαγωγή του φαινομένου της Τρομοκρατίας στη Θεωρία της Διακινδύνευσης.	25
B1. Σύγχρονες απόπειρες για ορισμό των εννοιών “ριζοσπαστικοποίηση” και “τρομοκρατία”	30
B2. Αντιτρομοκρατική νομοθεσία σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.....	37
B3. Η ελληνική περίπτωση-Ιστορική Αναδρομή-Η πορεία προς τον 187 ^α	42
4. Οι προκλήσεις που θέτουν η αντιτρομοκρατική νομοθετική εννοιολόγηση κι η εφαρμογή της νομοθεσίας για τη δημοκρατία και τα δικαιώματα	47
A. Κατάσταση έκτακτης ανάγκης.....	47
B Ποινικό Δίκαιο του Εχθρού	50
Γ. Οι παραπάνω προσεγγίσεις στη δικαστηριακή και νομική πρακτική γύρω από τον 187 ^α	51
Γ1. Έγκλημα αφηρημένης διακινδύνευσης: Μια συνεχής και πολιτικά χρήσιμη αοριστία	52
Γ2. Η Αρμοδιότητα: Εξοβελισμός του κοινού περί δικαίου αισθήματος.....	52
Γ3. Περιπτώσεις παραβιάσεων σε θεμελιώδη Συνταγματικά Δικαιώματα και Ελευθερίες.....	54
I. Βασανιστήρια - Ηθικοδικαιικά διλήμματα και πρακτική	54
II. Συρρίκνωση της ελευθερίας έκφρασης	57

III. Παραβίαση βασικών αρχών της Δίκαιης Ποινικής Δίκης.....	58
IV. Πολιτικά Επιλεκτική χρήση αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας :Ο «εχθρός» στο έναπολιτικό άκρο.	59
5.Ερμηνευτικές υποθέσεις και εμπειρικές ενδείξεις για το προφίλ του τρομοκράτη, την τρομοκρατική πράξη και την αντιμετώπισή της	63
A. Ισλαμιστική/Ακροδεξιά τρομοκρατία: Αιτίες ανάπτυξης του φαινομένου, περιπτώσεις σύγκλισης μεταξύ τους και με τις κρατικές πολιτικές κοινωνικού ελέγχου	62
B. Η σκιαγράφηση του «τρομοκράτη» στην ελληνική περίπτωση. Η οπτική του Υποκειμένου	65
I. Σχεδιασμός της έρευνας	66
II Ανάλυση των Αποτελεσμάτων.....	68
6.Επίλογος: Υπέρβαση του φαύλου κύκλου- Για μια πολιτική της μη βίας.....	73
Βιβλιογραφία - Αρθρογραφία	76
Παραρτήματα.....	88
Οδηγός Συνέντευξης	88
ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	88
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Π.....	90
Έντυπο ΣυγκατάθεσηςΔήλωση συμμετέχοντα	90

1. Εισαγωγή: Υπαγωγή του θέματος στην Κοινωνιολογία Δικαίου και τα βασικά ερωτήματα του πονήματος

Η ενασχόληση σε ερευνητικό και ακαδημαϊκό επίπεδο με τα ζητήματα του φαινομένου της τρομοκρατίας και της αντιμετώπισής της από την εσωτερική έννομη τάξη αλλά και σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο φαινομενικά προσιδιάζουν στο αντικείμενο των πολιτικών επιστημών, του ποινικού ή διεθνούς δικαίου, της εγκληματολογίας ή σε αυτό των διεθνών κι ευρωπαϊκών σπουδών. Τίθεται ως εκ τούτου ζήτημα με ποιον τρόπο ένα τέτοιο θέμα μπορεί να απασχολήσει ένα πόνημα στο πλαίσιο της Κοινωνιολογίας Δικαίου. Όπως ορθά παρατηρεί ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Mathieu Deflem¹, για μεγάλο χρονικό διάστημα οι Κοινωνιολόγοι εγκατέλειψαν την μελέτη της τρομοκρατίας, της αντιμετώπισής του φαινομένου και της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας. Την απάντηση στο ερώτημα αυτό βρίσκουμε στο ίδιο το έργο του “Social control and the policing of terrorism: foundations for a sociology of counterterrorism” μέσα από το οποίο εισάγει έναν νέο τρόπο να εξεταστεί από κοινωνιολογική σκοπιά το θέμα της τρομοκρατίας και της αντιμετώπισής της σε σχέση με τον κοινωνικό έλεγχο που απασχολεί την κοινωνιολογία κι ορίζεται ως το σύνολο των εργαλείων, των θεσμών και των πρακτικών πρόληψης κι αντιμετώπισης του εγκλήματος και της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς ατόμων ή ολόκληρων πληθυσμών².

Ο Κοινωνιολόγος προσεγγίζει το ζήτημα αναπτύσσοντας μια νέα κοινωνιολογική θεωρία για τις σύγχρονες πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης της τρομοκρατίας βασιζόμενος σε νέο-βεμπεριανές προσεγγίσεις για τον εξορθολογισμό του κράτους, των αντιτρομοκρατικών προληπτικών και κατασταλτικών πολιτικών και τελικά του ίδιου του θεσμού της αστυνομίας ως φορέα του μονοπωλίου της νόμιμης βίας αλλά και ως γραφειοκρατικού μηχανισμού στο σύγχρονο κράτος. Η αστυνομία-κι ως εκ τούτου οι πολιτικές αστυνόμευσης -χαρακτηρίζεται από μια σχετική αυτονομία στις πρακτικές που αναπτύσσει, στις στρατηγικές που χαράσσει και στους στόχους που θέτει. Η θεωρία της γραφειοκρατικοποίησης της αστυνόμευσης προβλέπει ότι τα αστυνομικά όργανα έχουν έναν υψηλό βαθμό αυτονομίας στα μέσα και τους στόχους των αντιτρομοκρατικών προγραμμάτων³. Για την αστυνομία ό “πόλεμος κατά της τρομοκρατίας” δεν είναι πόλεμος, αντίθετα είναι ανέκαθεν στα καθήκοντά της η αντιμετώπιση των πράξεων που χαρακτηρίζονται “τρομοκρατικές” ανεξάρτητα από το γεγονός ότι οι δράστες έχουν ένα θρησκευτικό, πολιτικό ή ιδεολογικό κίνητρο για τις πράξεις τους.

Για τον Κοινωνιολόγο η τομή που προκάλεσαν στην αναδιάρθρωση των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους και του δικαίου τα τρομοκρατικά χτυπήματα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 αποτελεί πεδίο σύνδεσης της κοινωνιολογίας δικαίου με το φαινόμενο της τρομοκρατίας μέσα από τις μεταβολές στον κοινωνικό έλεγχο. Τα γεγονότα αυτά προκάλεσαν εκπλήξεις στους κοινωνιολόγους Σε αντίθεση με τις προηγούμενες δεκαετίες, πράγματι μετά τα εν λόγω τρομοκρατικά χτυπήματα ιδρύθηκαν ξεχωριστές αντιτρομοκρατικές υπηρεσίες στην αστυνομία πολλών χωρών η οποία αναδιαρθρώθηκε ενώ επεκτάθηκαν σε μεγάλο βαθμό και οι εξουσίες της όχι μόνο στις ΗΠΑ αλλά σε ένα σύνολο κρατών. Όπως συμβαίνει σε περιόδους ταραχών τέτοιας έντασης, ασκήθηκαν πιέσεις μετά από τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 ώστε θεσμοί όπως η αστυνομία να στοιχηθούν

¹ Ο Mathieu Deflem είναι επίκουρος καθηγητής κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Καρολίνας. Οι ερευνητικές του εξειδικεύσεις περιλαμβάνουν τη διεθνή αστυνόμευση, την τρομοκρατία και την αντιτρομοκρατία, την ποινική δικαιοσύνη, τις αμβλώσεις και την τεχνολογία του Διαδικτύου. Έχει δημοσιεύσει δεκάδες άρθρα σε περιοδικά και βιβλία και είναι ο συγγραφέας του Policing World Society (2002) και ο εκδότης των έργων Habermas, Modernity and Law (1996) και Terrorism and Counter-Terrorism (2004)

² Deflem, Mathieu, Sociology of Law-Vision of a Scholarly Tradition, Cambridge University Press, 2008, σελ 228 επ

³ Deflem, Mathieu, Social control and the policing of terrorism: foundations for a sociology of counterterrorism, The American Sociologist 35(2), 2004, σελ 75-92

πίσω από την επίτευξη συγκεκριμένων πολιτικών στόχων, να επαναπολιτικοποιηθούν με σκοπό την εναρμόνιση των πρακτικών τους με την κυβερνητική πολιτική και την αντιμετώπιση συγκεκριμένου τύπου “τρομοκρατή”.

Με βάση τα παραπάνω, η αυξημένη σημασία της τρομοκρατίας στην παρούσα εποχή απαιτεί από τους κοινωνιολόγους να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους τέτοια ζητήματα ώστε να προσφέρουν μια ξεχωριστή συμβολή για το θέμα. Το φαινόμενο της τρομοκρατίας και η αντιμετώπισή της αποτελεί έναν εξόχως περίπλοκο αστερισμό στον οποίο οι αστυνομικοί θεσμοί που κατά τον Deflem έχουν αποκτήσει έναν υψηλό βαθμό θεσμικής ανεξαρτησίας κι επαγγελματικής αυτονομίας βρίσκονται ξανά αντιμέτωποι με προσπάθειες ελέγχου και πολιτικής ανακατεύθυνσης από τα κέντρα εξουσίας των εθνικών κρατών. Άρα αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο συνδέεται τελικώς η τρομοκρατία και οι πολιτικές αντιμετώπισής της με το ζήτημα του κοινωνικού ελέγχου που απασχολεί στον πυρήνα της την κοινωνιολογία. Αυτή η προσπάθεια πολιτικής αναδιαμόρφωσης των αντιτρομοκρατικών στρατηγικών και των πολιτικών αστυνόμευσης και καταστολής αναμετράται και με ζητήματα προκλήσεων για τα δικαιώματα, το κράτος Δικαίου, τις ελευθερίες και τη Δημοκρατία και ως εκ τούτου έχει μεγάλη σημασία μια κοινωνιολογική προσέγγιση του ζητήματος.

Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου πονήματος τίθεται ως υπόθεση εργασίας ένα σχήμα φαύλου κύκλου στη σχέση κρατικών πολιτικών πρόληψης και καταστολής κι έξαρσης της τρομοκρατικής βίας. Γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί αφενός σε τι αποσκοπεί η τρομοκρατική πράξη, αν τελικά πετυχαίνει το στόχο της κι αφετέρου σε τι βαθμό πράγματι οι σύγχρονες αντιτρομοκρατικές στρατηγικές αποτελούν εργαλείο αντιμετώπισης κι εξάλειψης της τρομοκρατίας ή τελικά ανατροφοδοτούν την τρομοκρατική βία. Με αυτό το σχήμα αναμετράται η διπλωματική εργασία διερχόμενη μέσα από βασικούς κλασικούς θεωρητικούς του κράτους, της νομιμοποίησης του Δικαίου και του μονοπωλίου της νόμιμης βίας όπως ο Max Weber, ο Karl Marx και οι κλασικοί και ανανεωτικοί μαρξιστές και ο Walter Benjamin. Στη συνέχεια προσεγγίζεται το φαινόμενο της τρομοκρατίας ως κίνδυνος και η αντιτρομοκρατική νομοθεσία ως ρύθμιση της διακινδύνευσης μέσα από τη θεωρία του Γερμανού Κοινωνιολόγου Ulrich Beck, αναλύονται προβληματικές για τα δικαιώματα και τη Δημοκρατία από την εφαρμογή της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας και τη δικαστηριακή πρακτική στο πλαίσιο των στρατηγικών που θέτουν τα κράτη και οι υπερεθνικοί οργανισμοί ενώ μέσα από μια ποιοτική προ-έρευνα μέσω τεσσάρων σύντομων συνεντεύξεων αποπειράται η σκιαγράφηση του “τρομοκράτη” στην ελληνική περίπτωση. Το πόνημα ολοκληρώνεται με μια προσπάθεια προσέγγισης μιας οπτικής υπέρβασης του εν λόγω σχήματος φαύλου κύκλου βίας μέσα από την πολιτική της μη βίας όπως την αναπτύσσει η Τζούντιθ Μπάτλερ⁴.

⁴ Η Τζούντιθ Μπάτλερ (*Judith Butler*, 24 Φεβρουαρίου 1956) είναι Αμερικανίδα μετα-στρουκτουραλίστρια φιλόσοφος, η οποία έχει συμβάλει στα πεδία του φεμινισμού, της θεωρίας Queer, της πολιτικής φιλοσοφίας και της ηθικής. Είναι καθηγήτρια στο τμήμα Ρητορικής και Συγκριτικής Λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας, Μπέρκλεϊ. Στα σημαντικότερα έργα της ανήκουν: “*Ευάλωτη ζωή: Οι δυνάμεις του πένθους και της βίας*”, μτφρ. Μιχάλης Λαλιώτης και Κώστας Αθανασίου, (Αθήνα: Νήσος 2008), “*Αναταραχή φύλου: Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*,” μτφρ. Γιώργος Καράμπελας, (Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2009), “*Επιτελεστική πολιτική και κριτική της κρατικής βίας*” (Αθήνα: Νήσος 2010)

2. Κοινωνική θεωρία για τη σχέση του νεωτερικού κράτους με τη βία: Η οπτική της Κοινωνιολογίας του δικαίου

Προκειμένου να αναλύσουμε το φαινόμενο της βίας και της τρομοκρατίας καθώς και της αντιμετώπισής της από το κρατικό θεσπισμένο Δίκαιο, κρίνεται εισαγωγικά αναγκαίο να αναφερθούμε στις θεωρίες περί κράτους, δικαίου και κυριαρχίας που θα μας βοηθήσουν στην προσέγγιση του φαινομένου. Το κράτος δεν αποτελεί «φυσικό φαινόμενο» αλλά μια κατασκευή μεταγενέστερη της οργάνωσης των ανθρώπων σε ομαδοποιήσεις κατά την εξέλιξη του είδους. Η μορφή του σύγχρονου θετού Δικαίου απαντάται στο πλαίσιο του κράτους κι ως εκ τούτου μια εκτενής αναδρομή στις προκρατικές κοινωνίες κρίνεται εκ του περισσού. Θα χρειαστεί αντιθέτως να εμβαθύνουμε στις θεωρίες φιλοσόφων και κοινωνιολόγων που ασχολούνται με το κράτος και το Δίκαιο στο πλαίσιο της νεωτερικότητας⁵.

Όποια θεωρία περί κράτους, βίας και κυριαρχίας κι αν υιοθετήσουμε -κι αξίζει στη συνέχεια να αναφερθούμε σε ορισμένες εξ αυτών- κοινό χαρακτηριστικό είναι η αναγνώριση στο κράτος του «μονοπωλίου της νόμιμης βίας» (στο εξής ΚΜΒ) ή για την ακρίβεια η αναγνώριση του κράτους ως μοναδικού φορέα αυτής. Η έννοια του ΚΜΒ κάθε άλλο παρά μονοσήμαντη είναι. Από τη μια, το ΚΜΒ συνδέεται με τους μηχανισμούς καταστολής, την ανισομέρεια στην κοινωνική και πολιτική εξουσία και τη μονοπώληση από το κράτος της εξουσίας να ορίζει τις σύνομες και μη, επιτρεπτές και μη, ατομικές, κοινωνικές και πολιτικές συμπεριφορές, και αναλόγως με τους ορισμούς και τους προσανατολισμούς του να τιμωρεί ή όχι αυτές τις συμπεριφορές. Από την άλλη, το ΚΜΒ συνδέεται με την κατανόηση του κράτους ως του αποκλειστικού, νόμιμου διαμεσολαβητή στις συγκρούσεις μεταξύ ομάδων, με σκοπό την αναπαραγωγή εκείνων των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας, τις οποίες συγκεκριμένες ομάδες της κοινωνίας αντιλαμβάνονται ως έκφραση κοινωνικής ευταξίας, μιας ευταξίας εντός της οποίας δρουν και από την οποία επωφελούνται.⁶ Όπως επισημαίνει ο Heuer, η έννοια του ΚΜΒ επιτρέπει (τουλάχιστον) τρεις διαφορετικές θεωρητικοποιήσεις. Πρώτον, τη θεωρητικοποίηση του ΚΜΒ με την έννοια του «δημόσιου αγαθού» για την «εσωτερική ασφάλεια», από την άποψη της αστικής διάκρισης των εξουσιών, του κράτους δικαίου και της νομικής συνταγματικής εγγύησης της ασφάλειας των πολιτών του κράτους. Δεύτερον, ως προς την ιστορική πορεία της συγκρότησης του κράτους, ως

⁵ Ο όρος νεωτερικότητα είναι δηλωτικός μιας ιστορικής περιόδου που αντιδιαστέλλεται με προηγούμενες όπως είναι η Αρχαιότητα και ο Μεσαίωνας. Χρονολογικά -αν και δεν υπάρχει συμφωνία στην επιστημονική κοινότητα- μπορεί να προσδιοριστεί το 18^ο αιώνα δηλαδή την περίοδο του εκκοσμικευμένου κινήματος του Διαφωτισμού και την εκκίνηση της Βιομηχανικής Επανάστασης. Η νεωτερικότητα συνδέεται με την μορφή κοινωνικής οργάνωσης του έθνους-κράτους και την επικράτηση του καπιταλιστικού αστικού συστήματος

⁶ Μαρκαντωνάτου, Μαρία, *Το κρατικό μονοπώλιο της βίας: Θεωρήσεις και Μεταβολές*, Παπαζήσης, Αθήνα 2009.

φορέα που επιτυγχάνει κοινωνική συνοχή και πειθάρχηση του πληθυσμού μέσα από την απαγόρευση και διαχείριση της ιδιωτικής βίας μέσω του στρατού στο εξωτερικό και της αστυνομίας στο εσωτερικό, αλλά και των σωφρονιστικών θεσμών (τρίτο επίπεδο).

A. Max Weber: Εξορθολογισμός και κρατικό μονοπώλιο της βίας

«Σήμερα υπάρχει μόνον τόση ‘νόμιμη’ βία, όσην επιτρέπει ή καθορίζει η κρατική έννομη τάξη (...). Ο μονοπωλιακός αυτός χαρακτήρας της κρατικής νόμιμης βίας είναι τόσο ουσιαστικό χαρακτηριστικό στη σημερινή κατάστασή της, όσο έλλογο χαρακτήρα έχει η ‘αναγκαστική’ και συνεχής ‘οργάνωσή’ της».

Ένα μεγάλο μέρος της κοινωνιολογικής συζήτησης για το κράτος αντλεί παραδοσιακά από τον βεμπεριανό ορισμό του κράτους, ως εκείνου του φορέα που αξιώνει το μονοπώλιο της φυσικής βίας εντός μιας δοσμένης εδαφικής επικράτειας. Ο Weber, όπως και ο Hobbes που στο έργο του Λεβιάθαν στο οποίο εξηγεί πως το μεγάλο κι απολυταρχικό κράτος επιβάλλει δια του στρατού και της αστυνομίας την κοινωνική ειρήνευση προκειμένου να αποφευχθεί η αλληλοεξόντωση των ανθρώπων της φυσικής κατάστασης, συνέδεσε και αιτιολόγησε το κράτος πάνω στη βία, με τη διαφορά πως κατά την ιστορική περίοδο, στην οποία γράφει ο Weber, δεν υπάρχει πλέον ανάγκη θεωρητικής δικαιολόγησης του ίδιου του κράτους, όπως στην εποχή του Hobbes, αλλά μάλλον των μέσων που αυτό έχει (ή πρέπει να έχει) στη διάθεσή του. Ωστόσο, στον Weber η ανάπτυξη του κράτους δεν είναι απλά η συνέπεια της γέννησης του καπιταλισμού. Το κράτος, η γραφειοκρατία και ο καπιταλισμός μπόρεσαν να αναπτυχθούν μόνο με αμοιβαία σύμπραξη. Τα στοιχεία που διαφοροποιούν το κράτος από άλλες μορφές πολιτικής οργάνωσης της ανθρώπινης κοινωνίας είναι, σύμφωνα με τον Weber, τα εξής: 1) έχει ορθολογική δράση, α) με θετικές διατάξεις και β) διαθέτει διορισμένους υπαλλήλους· 2) αξιώνει (με αποτελεσματικότητα) το μονοπώλιο της χρήσης βίας· και 3) διαθέτει κεντρική εξουσία, η οποία έχει το μονοπώλιο της ιδιοκτησίας στα υλικά μέσα για την άσκηση εξουσίας και δράσης. Αναπόφευκτα, το κράτος της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό φέρει τον χαρακτήρα του οικονομικού συστήματος το οποίο καλείται να ρυθμίσει και του οποίου οφείλει να εξασφαλίσει την αναπαραγωγή⁷.

Ο κοινωνιολόγος Max Weber⁸ στο έργο του «Οικονομία και Κοινωνία» παραθέτει τον δικό του ορισμό για το κράτος. Έτσι, το «κράτος» ορίζεται ως ένας πολιτικός θεσμός, στην περίπτωση που «αυτός διεκδικεί επιτυχώς το μονοπώλιο του νόμιμου φυσικού καταναγκασμού (Zwang)». Επιπρόσθετα, αναφέρει ότι το κράτος μπορεί να χρησιμοποιήσει και άλλα πρόσθετα εργαλεία με σκοπό να επιτύχει την υπακοή, όμως «η απειλή και ενδεχομένως η εφαρμογή της βίας» αποτελεί διαρκές γεγονός, «σε περίπτωση αποτυχίας των άλλων μέσων, είναι το έσχατο μέσο (ultima ratio)». Κατά την διάρκεια της διάλεξης του με τίτλο η «Πολιτική ως Επάγγελμα» (2019), ο Max Weber ορίζει το κράτος με μια διαφοροποίηση και πιο συγκεκριμένα ως εξής: «Το κράτος είναι ίδια η ανθρώπινη κοινωνία η οποία, εντός των ορίων της περιοχής της διεκδικεί για τον εαυτό της και επιτυγχάνει να επιβάλλει το μονοπώλιο της νόμιμης, φυσικής βίας»⁹. Ωστόσο, και οι δύο

⁷ Ο.π η βεμπεριανή αφετηρία του κρατικού μονοπωλίου της βίας σελ 57 επ.

⁸ Ο Μαξιμίλιαν Καρλ Έμιλ Βέμπερ (Maximilian Karl Emil Max Weber, 21 Απριλίου 1864 – 14 Ιουνίου 1920) ήταν Γερμανός κοινωνιολόγος και πολιτικός οικονομολόγος, του οποίου οι ιδέες επηρέασαν την κοινωνική θεωρία, την κοινωνική έρευνα και το σύνολο της επιστήμης της κοινωνιολογίας

⁹ Weber, Max, Η Πολιτική ως Επάγγελμα, Παπαζήσης, Αθήνα 1987

ορισμοί παρουσιάζουν εμφανώς αρκετά κοινά στοιχεία. Στις οργανωμένες κοινωνίες δυτικού τύπου που ζούμε η χρήση βίας από έναν ιδιώτη ή μια οργανωμένη ομάδα πλήθους είναι παράνομη¹⁰. Η μόνη αρχή που νομιμοποιείται να ασκήσει βία είναι η κεντρική πολιτική αρχή και οι μηχανισμοί (αστυνομία) της στους οποίους αναθέτει το δικαίωμα αυτό. Αυτή η αρχή για τον Βέμπερ είναι το κράτος και κατέχει το λεγόμενο μονοπώλιο της έννομης βίας. Για τον Γερμανό κοινωνιολόγο ένα είδος δύναμης (δηλ. ικανότητας ελέγχου της συμπεριφοράς) είναι και η κοινωνική επιβολή ή εξουσία. Πάντοτε κατ' αυτόν η εξουσία προϋποθέτει τη χρήση βίας (καταναγκασμού) ή την απειλή χρήσης βίας με σκοπό τον έλεγχο της κοινωνίας.

Εμβαθύνοντας λίγο περισσότερο στην προσέγγιση του Weber για το κράτος, εντοπίζουμε ότι η δημιουργία του κράτους για εκείνον είναι μια διαρκής διαδικασία ορθολογικοποίησης της ανθρώπινης κοινωνίας με κύρια χαρακτηριστικά τη συγκρότηση σώματος μόνιμων και ειδικών υπαλλήλων (γραφειοκρατία), τον ορισμό μόνιμων και σταθερών διαδικασιών ελέγχου, διαχείρισης κι επίλυσης ζητημάτων κι η εγκαθίδρυση και ο προσδιορισμός μιας εμφανούς ιεραρχίας αρμοδιοτήτων. Σε αυτά τα χαρακτηριστικά προφανώς μπορούμε εύκολα να υπαγάγουμε τόσο το Δίκαιο όσο και διάφορους μηχανισμούς του κράτους όπως η αστυνομία, τα δικαστήρια κλπ.

Τίθεται σε αυτό το σημείο αναπόφευκτα το ερώτημα πως ακριβώς νομιμοποιείται αυτό το σώμα εξουσίας να ασκεί αυτό και μόνο αυτό την έννομη βία ενώ οποιαδήποτε άλλη μορφή βίας -όπως θα δείξουμε παρακάτω- να τυποποιείται ως παρεκκλίνουσα, παράνομη, έγκλημα ή ακόμα και τρομοκρατία. Συνεχίζοντας στο πλαίσιο που τίθεται στη θεωρία του Βέμπερ, τρεις είναι οι τύποι (νομιμοποίησης της) εξουσίας κατά αντιστοιχία με την εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας. Αρχικά ο Βέμπερ αναφέρεται στην παραδοσιακή εξουσία, η οποία εντοπίζεται στις πρωτογονικές φυλετικές κοινωνίες στις οποίες ο αρχηγός δεν εκλέγεται κι η νομιμοποίησή του προέρχεται από το εθιμικό δίκαιο, τα ήθη δηλαδή, τα έθιμα και τις προαιώνιες παραδόσεις της φυλής του. Στη συνέχεια, η χαρισματική εξουσία, η οποία βασίζεται στην εξαιρετική προσωπικότητα που διαθέτει το «χάρισμα», τον ηρωισμό ή τις ηγετικές ικανότητες. Χαρακτηριστικός τύπος τέτοιου είδους ηγέτη είναι ο ήρωας πολέμου, ο προφήτης ή ο δημαγωγός. Όμως ο Βέμπερ διατυπώνει τη θέση ότι η διαμόρφωση του σύγχρονου νεωτερικού κράτους και Δικαίου αποτελεί μια διαρκή διαδικασία ορθολογικοποίησης. Έτσι η ορθολογική εξουσία αντλεί τελικά τη νομιμότητα και την νομιμοποίησή της από τις θεσμοθετημένες κι από κοινού (από την κοινότητα) συμφωνημένες νομικές ρυθμίσεις από τις οποίες αντλούν την εξουσία τους όσοι την ασκούν προσφέροντας ασφάλεια στην κοινωνία. Σε αυτή τη μορφή εξουσίας η δύναμη βρίσκεται περισσότερο στα «γραφεία» παρά στα πρόσωπα που τα στελεχώνουν κάθε φορά. Ωστόσο, αυτή η οπτική παρουσιάζει εξέχοντα στοιχεία δομικής ανάλυσης, αλλά δεν βρισκόμαστε ακόμη σε αυτό το σημείο.

Γενικότερα για τον Βέμπερ, στις προβιομηχανικές και προκαπιταλιστικές κοινωνίες κυριαρχούσε η προκατάληψη, τύχη και το συναίσθημα και κατ' αυτό τον τρόπο ερμηνευόταν και η εξουσία, το κράτος και η έννοια της κυριαρχίας. Η επικράτηση του καπιταλισμού και η εγκαθίδρυση του νεωτερικού αστικού κράτους είχε ως αποτέλεσμα την υποχώρηση τέτοιων θρησκευτικών αντιλήψεων και πλέον το Δίκαιο αποτέλεσε τον πυρήνα νομιμοποίησης και διαίωσης της κρατικής κυριαρχίας, ως καθαρά ανθρώπινο κατασκεύασμα κι ουχί θεόσταλο

¹⁰ Weber, Max, *Οικονομία και Κοινωνία-Κοινωνιολογικές Έννοιες*, εισαγωγή-μετάφραση: Θανάσης Γκιούρας, Σαββάλας, Αθήνα 2005.

δώρο. Για το Βέμπερ γενικώς η πορεία προς το σύγχρονο κράτος και Δίκαιο -το τελευταίο σε αντίθεση με προνεωτερικές κοινωνίες, ταυτίζεται με το κρατικό δίκαιο- είναι ένας διαρκής εξορθολογισμός της κοινωνίας¹¹. Πυρήνας της σκέψης του Βέμπερ είναι σε κάθε περίπτωση η έννοια του εξορθολογισμού. Τον αντιμετωπίζει ως κλειδί που μας επιτρέπει να εξετάσουμε τη μετάβαση από τις προβιομηχανικές κοινωνίες στον καπιταλισμό. Αντίστοιχα το δίκαιο είναι μηχανισμός εξορθολογισμού της κοινωνίας. Έχει αυξημένα καταναγκαστικό χαρακτήρα, μια απρόσωπη και κωδικοποιημένη μορφή, είναι συστηματοποιημένο και απονέμεται από επαγγελματίες δικαστές. Το σύστημα εξορθολογισμού είναι απρόσωπο, λειτουργεί στο πλαίσιο τυπικών κανόνων κι αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό του δυτικού πολιτισμού και του καπιταλιστικού κράτους. Ο Βέμπερ θεώρησε ότι ο ορθολογικός τρόπος δράσης και οργάνωσης καθορίζει όλους τους τομείς της καπιταλιστικής κοινωνίας (οικονομία, κράτος, νομικοί θεσμοί, γραφειοκρατία κλπ). Άλλωστε στο πλαίσιο των ιδεατών τύπων για τους οποίους μίλησε ο Βέμπερ, στο πλαίσιο του καπιταλισμού εντοπίζουμε τον ιδεατό τύπο Δικαίου, ένα δίκαιο που ταυτίζεται με το κρατικό δίκαιο, δεν αντλεί την κανονιστικότητά του από ηθικές αξίες και εξωνομικές εκτιμήσεις, παρά μόνο από τη διαδικασία θέσμισής του καθ' αυτής με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζεται από ορθολογισμό και να χαρακτηρίζεται φορμαλιστικό, βασιζόμενο δηλαδή όχι στην *ad hoc* εξέταση ζητημάτων αλλά στην γενίκευση. Έτσι προσφέρει ασφάλεια και εκ των προτέρων γνώση των εννόμων συνεπειών της συμπεριφοράς τους στους κοινωνούς του.

Η παράθεση του εν λόγω ορισμού του κράτους από τον Max Weber έχει θεωρηθεί ως ιδιαίτερα εύστοχος, ενώ έχει επηρεάσει σημαντικά τα θεωρητικά ρεύματα των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών. Δεν παρουσιάζει εξέχουσες διαφορές σε σχέση με τις μαρξιστικές θέσεις, όπως θα διευκρινιστεί αργότερα. Ακόμη ο Βέμπερ, στην διάλεξη του με θέμα την «Πολιτική ως Επάγγελμα», παραθέτει για να υποστηρίξει την θέση του τίποτα λιγότερο από αυτά που υποστήριζε ο Λέων Τρότσκι: «Κάθε κράτος βασίζεται στη βία, τόνιζε ο μπολσεβίκος επαναστάτης Τρότσκι¹² απ' την πλευρά του στο Μπρεστ Λιτόφσκ¹³»¹⁴.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι ο συγκεκριμένος ορισμός είναι απόλυτα «Wert-frei», δηλαδή, χωρίς την ύπαρξη αξιολογικής κρίσης. Ο όρος «νομιμότητα» δεν ενέχει κάποιο νόημα από μόνος του. Δεν αποτελεί μια ηθική θέση, μια κατηγορική προσταγή σύμφωνα με τον Κάντ, αλλά αποτελεί έναν καθολικού ισχύος κανόνα δικαίου, μια διαπίστωση. Η Κατρίν Κολιό-Τελέν έχει μελετήσει σε βάθος τα έργα του Βέμπερ και παραθέτει τον ορισμό του «νόμιμου» στο άρθρο της, το οποίο δημοσιεύθηκε πρόσφατα εφημερίδα Le Monde. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ίδια, «ο όρος “νόμιμος”, σε αυτόν τον ορισμό, δεν έχει κανονιστική έννοια: δεν είναι το

¹¹ Weber, Max, *Οικονομία και Κοινωνία: Κοινωνιολογία του δικαίου*, εισαγωγή-μετάφραση: Θανάσης Γκιούρας, Σαββάλας, Αθήνα 2011.

¹² Ο Λέων Τρότσκι ήταν Ρώσος επαναστάτης, κομμουνιστής, συγγραφέας, Μενσεβίκος και αργότερα Μπολσεβίκος σοβιετικός πολιτικός, θεωρητικός του Μαρξισμού, ιδρυτής της 4ης Διεθνούς (Παρίσι 1938) και θεμελιωτής του μαρξιστικού ρεύματος που έμεινε γνωστό με το όνομα του, του τροτσκιισμού.

¹³ Η Συνθήκη του Μπρεστ – Λιτόφσκ συνομολογήθηκε στις 3 Μαρτίου του 1918 στην ομώνυμη πόλη της Λευκορωσίας μεταξύ της Μπολσεβίκικης Ρωσίας (Ρωσική Σοβιετική Ομοσπονδιακή Σοσιαλιστική Δημοκρατία) και των Κεντρικών δυνάμεων κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η συνθήκη αυτή χαρακτηρίστηκε επίσης και ως «συνθήκη άνευ προσαρτήσεων – άνευ αποζημιώσεων».

¹⁴ Λεβί, Μίκαελ, Βαρίκα, Ελένη, Χέρτσμπρουκ Σόνια – Νταγιάν, *Ο Μαξ Βέμπερ, θύμα αστυνομικής βίας*, δημοσίευση στον ιστότοπο Mediapart, αναδημοσίευση στο ΕΦΣΥΝ, 10.01.2021, Url: https://www.efsyn.gr/arheio/fantasma-tis-istorias/276151_o-max-bemper-thyma-astynomikis-bias

ισοδύναμο του “δίκαιου” ή “ορθολογικά θεμελιωμένου”. Η μονοπώληση από το κράτος της νόμιμης βίας [...] είναι ένα δεδομένο γεγονός: ένα συγκεκριμένο είδος εξουσίας, σε μια ορισμένη περιοχή, κατάφερε να επιβάλει την ηγεμονία του σε άλλους τύπους εξουσίας που το ανταγωνίζονταν κατά τους προηγούμενους αιώνες». Πράγματι και ο Βέμπερ εστιάζει στον όρο της «νομιμότητας», την οποία ερμηνεύει κυρίως ως την αφοσίωση στην διατήρηση της νομιμότητας της εξουσίας. Υπο αυτήν την σημασία αξίζει να σημειωθεί ότι τα υποκείμενα της κυριαρχίας έχουν αποδεχθεί ως νόμιμη την εν λόγω εξουσία, ενώ η έννοια της νομιμότητας κατά τον Βέμπερ δεν σχετίζεται απαραίτητα με το κράτος δικαίου. Δεν αποτελεί παρά μόνο μια άποψη, η παραδοχή ενός λόγου νομιμοποίησης, οποιασδήποτε μορφής κράτους.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Γερμανία υπό το ναζιστικό και το χιτλερικό καθεστώς, το οποίο δεν είχε καμία σύνδεση με τις αρχές του κράτους δικαίου, ωστόσο υπήρξε ένα κράτος, όπως το ορίζει ο Βέμπερ, καθώς «διεκδίκησε επιτυχώς το νόμιμο μονοπώλιο του φυσικού καταναγκασμού». Πρόσφατα η γαλλική Δεξιά επικαλέστηκε εντόνως τον Βέμπερ στην προσπάθειά της να δικαιολογήσει το όργιο βίας, αυταρχισμού και καταστολής των ανθρώπων που συμμετείχαν στο κίνημα των κίτρινων γιλέκων με αποτέλεσμα σοβαρότατους τραυματισμούς διαδηλωτών εξαιτίας της αστυνομικής βαναυσότητας.

B. Μαρξ και Μαρξιστές: Η ανύψωση της βούλησης της κυρίαρχης τάξης σε νόμο

Το ερώτημα πώς προκύπτει η νομιμοποίηση του μονοπωλίου της βίας του κράτους παραμένει και η καταφυγή στον Μαρξ και το μαρξισμό φαίνεται αναπόφευκτα το επόμενο αναγκαίο βήμα.

Ο Καρλ Μαρξ ουδόλως αρνείται την ορθολογικότητα του κράτους και του Δικαίου. Όμως ως φαινόμενα εντοπίζει πιο πίσω τις ρίζες ύπαρξής τους και μας βοηθά ουσιαστικά να αντιληφθούμε τη λειτουργία τους. Ο Μαρξ, όταν θέλησε να εκφράσει με εύληπτο τρόπο το τι είναι μια κοινωνία και με ποιον τρόπο μπορεί να λειτουργεί, κατασκεύασε το περίφημο νοητικό σχήμα «βάση-εποικοδόμημα». Μέσα από αυτό το απλό θεωρητικό σχήμα, διατύπωσε μία από τις πιο θεμελιώδεις ιδέες του: την θέση ότι το δίκαιο και το κράτος δεν μπορούν να γίνουν κατανοητά αυτοτελώς καθώς «έχουν τις ρίζες τους στις υλικές συνθήκες της ζωής»¹⁵. Έτσι ο Μαρξ, μπόρεσε να καταστήσει κατανοητές τις διαφορές του με τον μεγάλο φιλόσοφο της εποχής του, τον Χέγκελ και να επικοινωνήσει τα βασικά σημεία της ανάλυσης του σε αδρές γραμμές. Βασικό σημείο στη σκέψη του γερμανού φιλοσόφου είναι η μελέτη των οικονομικών σχέσεων, των σχέσεων παραγωγής¹⁶. Για τον Μαρξ, το κράτος και το Δίκαιο έχουν μια ιστορικότητα. Η σταδιακή -μέσω και των βίαιων αστικών Επαναστάσεων- ανάδειξη της αστικής τάξης (έμποροι, βιομήχανοι, ιδιοκτήτες του χρήματος) ως πρωτοπόρας για την πρόοδο της ανθρώπινης κοινωνίας και η καθιέρωση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής με την επικράτηση του χρήματος αντί της γης ως μέτρο πλούτου και ισχύος είχε ως αποτέλεσμα την εγκαθίδρυση του αστικού κράτους, του κράτους δηλαδή εκείνου που αποτυπώνει την επικράτηση της αστικής τάξης έναντι των φεουδαρχών και φροντίζει μέσα από ανάλογους θεσμούς τη διατήρηση της εξουσίας και της ισχύος των αστών έναντι της νέας εκμεταλλεζόμενης τάξης που εμφανίστηκε, του προλεταριάτου, των ανθρώπων δηλαδή της εργατικής τάξης που εμφανίζονται στις συναλλαγές των μεγάλων αστικών κέντρων μη έχοντας παρά μόνο την εργατική τους δύναμη να πωλήσουν προκειμένου να εξασφαλίσουν τα μέσα βιοπορισμού τους. Το σύγχρονο αστικό κράτος

¹⁵ Μαρξ, Καρλ & Ενγκελς, Φρίντριχ, *Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, εισαγωγή – μετάφραση: Γιάννης Κορδάτος, Παπαζήσης, Αθήνα, 1963, σ. 77.

¹⁶ Μαρξ, Καρλ, *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, μετάφραση: Χρήστος Μπαλωμένος, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2013

επομένως δεν είναι ουδέτερο μέσο γενικώς προόδου και εξορθολογισμού των κοινωνιών, αλλά ξεκάθαρη αποτύπωση ταξικών συσχετισμών. Αναπόσπαστο κομμάτι του κράτους είναι και το Δίκαιο που λειτουργεί ως νομιμοποιητικό στοιχείο της αστικής κυριαρχίας. Το Δίκαιο αποτελείται από κανόνες δικαίου, νόμους γενικής ισχύος κι εφαρμογής. Αυτοί οι νόμοι στην πραγματικότητα έρχονται ως εποικοδόμημα, ως επιστέγασμα κι εξασφάλιση των ήδη επικρατουσών οικονομικών σχέσεων εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης από τους αστούς. Ενδεικτικοί για τη μελέτη του φαινομένου από τον Μάρξ ήταν νόμοι για την αντιμετώπιση της «αλητείας». Επρόκειτο για νόμους περίφραξης των αγρών ώστε οι φτωχοί, οι οικονομικά

εξαθλιωμένοι ακτήμονες να μην μπορούν ατιμώρητα να καταφεύγουν προς βιοπορισμό στην συλλογή καρπών από τους αγρούς. Το Δίκαιο ως μέρος του εποικοδομήματος εμφανίζει μια σχετική αυτονομία, εκεί εντοπίζεται και ο διττός του ρόλος. Αφενός έχει σκοπό να εξασφαλίζει σταθερότητα, να προστατεύει και να διαιώνίζει δια της βίας τις υπάρχουσες εκμεταλλευτικές σχέσεις ταξικής καταπίεσης όταν αυτές απειλούνται κι αφετέρου να μετατρέπει τις οικονομικές σχέσεις σε νομικές και έτσι να συσκοτίζει τις παραγωγικές σχέσεις αποσπώντας τις από το κοινωνικό, ιστορικό και κυρίως το οικονομικό συγκείμενο εντός του οποίου παράγονται κι αναπαράγονται και να τις εμφανίζει στις υποτελείς τάξεις ως «φυσικές κι αναπόφευκτες» δηλαδή ταυτόσημες με την ίδια τη λειτουργία της ανθρώπινης κοινωνίας. Επομένως για τον Μάρξ «Το Δίκαιο δεν είναι παρά η θέληση της τάξης σας που υψώθηκε σε νόμο».

Για να αντιληφθούμε έτι περαιτέρω το ζήτημα της νομιμοποίησης της κρατικής βίας, η οποία προβλέπεται για τους προαναφερθέντες σκοπούς στο θετό δίκαιο, κρίνεται απαραίτητη η διεϊσδυση στους ανανεωτικούς κι όχι μόνο στοχαστές του μαρξισμού και συγκεκριμένα στη γερμανίδα Ρόζα Λούξεμπουργκ, το Γάλλο δομιστή Luis Althusser το Νίκο Πουλαντζά αλλά και κριτικούς θεωρητικούς όπως ο Walter Benjamin ως προς το ζήτημα της νομιμότητας της κρατικής βίας και το ρόλο του κράτους και του δικαίου μέσα στο υπάρχον κοινωνικό κι οικονομικό σύστημα.

Η Ρόζα Λούξεμπουργκ, στο άρθρο της με τίτλο «Βία και Νομιμότητα» (1902) θέτει το εξής ερώτημα: «Τι άλλο παρά βία είναι στην ουσία της η αστική νομιμότητα;». Το εν λόγω άρθρο αφορά μια κριτική, η οποία έγινε στα πλαίσια της βίαιης κατασταλτικής επιχείρησης από την αστυνομία κατά των Βέλγων εργατών, οι οποίοι αγωνίζονταν πραγματοποιώντας απεργία καθώς και της απόφασης που έλαβε το εργατικό κόμμα των Βέλγων ώστε να σταματήσει ο αγώνας των απεργών. Η προσέγγιση της νομιμότητας έγινε από την οπτική της ως ένα βαθύτατο πολιτικό ζήτημα, ένα θέμα κυρίως πολιτικής στρατηγικής, ενώ η Λουξεμπουργκ ερευνήσε την συσχέτιση της με την βία. Ειδικότερα, διερεύνησε στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος τον τρόπο με το οποίο το αστικό κράτος εργαλειοποιεί την βία με σκοπό την διατήρηση της νομιμότητας και της εξουσίας της, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί η βία από τα καταπιεσμένα ταξικά στρώματα ώστε να ανατρέψουν και να οικοδομήσουν το σοσιαλιστικό πρόταγμα. Η Λουξεμπουργκ θεωρεί ότι η νομιμότητα είναι «η βία της κυρίαρχης τάξης ανυψωμένη εκ των προτέρων σε επιτακτικό κανόνα», ή διαφορετικά, «η μορφή που παίρνει η ~~πολιτική βία της αστικής τάξης~~»¹⁷. Είναι φανερό πως από το περιεχόμενο αυτού του κριτικού ορισμού που πραγματοποιεί η μαρξίστρια επαναστάτρια, προσπαθεί να εντοπίσει το ουσιαστικό περιεχόμενο της νομιμότητας, η οποία καταδεικνύει ότι βρίσκεται στην βία της. Με αυτόν τον

¹⁷ Λουξεμπουργκ, Ρόζα, *Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση;*, μετάφραση: Κώστας Βρετός, Κοροντζής, Αθήνα 2007.

τρόπο, η Λουξενμπουργκ αποδεικνύει με κατανοητό τρόπο ότι η νομιμότητα αποτελεί μια μορφή επιτρεπόμενης και επιβαλλόμενης βίας και ως προς την έννοια της συμπλέει με την βία. Συνεπώς συμπεραίνει ότι η πολιτική κυριαρχία, ενώ ασκείται από το κράτος στην βάση των αρχών του δικαίου, δεν υποστηρίζεται από την βούληση του λαού ή στους συνταγματικούς νόμους (όπως ορίζεται και στο Σύνταγμα ή υποστηρίζουν διάφοροι πολιτικοί και νομικοί): Αντιθέτως η πολιτική κυριαρχία στηρίζεται στις εκμεταλλευτικές καπιταλιστικές σχέσεις που δημιουργούνται στην βάση της πάλης των τάξεων. Στις θεμελιακές σχέσεις της αστικής κοινωνίας δεν υπάρχει αρμονία μεταξύ τους αλλά κυριαρχούνται από αντίθεση και διαρκή διαμάχη, η οποία συμβαίνει μεταξύ των δύο τάξεων, των καπιταλιστών και των εργατών, καθώς φέρουν αλληλοσυγκρουόμενα οικονομικά και όχι μόνο συμφέροντα.

Σύμφωνα με την Ρόζα Λούξεμβουργκ, η βία και η αστική νομιμότητα είναι δύο αλληλένδετες έννοιες, στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους, για τους εξής δύο λόγους: Αρχικά, διότι στο καπιταλισμό το θεμέλιο του δικαίου, του νομικού εποικοδομήματος, αποτελούν οι σχέσεις παραγωγής καθώς και η βία – εκμετάλλευση στον οικονομικό τομέα, που συμβαίνει μεταξύ των κεφαλαιοκρατών και των εργαζομένων. Δεύτερον, το κύρος του θεσπισμένου δικαίου καθώς και η νομιμότητα, διατηρούνται και παρουσιάζονται μέσα από τις πράξεις βίας που προστατεύουν την πολιτική εξουσία της αστικής τάξης, ενώ εμποδίζουν την ανάπτυξη των αντιστάσεων και την πάλη της εργατικής τάξης, οι οποίοι ως ατομικά και συλλογικά υποκείμενα στο πλαίσιο αυτών των συνθηκών υφίστανται διάφορες μορφές καταπίεσεων καθώς και οικονομική εκμετάλλευση.

Στο μαρξισμό η βία έχει βασική θέση στην εξέλιξη των κοινωνιών εφόσον η μετάβαση από το ένα κοινωνικοοικονομικό σύστημα στο άλλο γίνεται βίαια κι επαναστατικά διαρρηγνύοντας την ως τότε καθιερωμένη τάξη και νομιμότητα των φεουδαρχικών θεσμών. Αποτελεί αναμφιβόλως τη μαμή της ιστορίας. Αυτό το μέσο μετέληθε άλλωστε η αστική τάξη για να πετύχει την καθιέρωσή της στις μεγάλες επαναστάσεις του 18ου αιώνα. Η επικρατήσασα τελικά αστική τάξη στη Γαλλία, όντας ακόμα αδύναμη σχετικά τόσο στο εσωτερικό όσο και ως προς τη διεθνή αναγνώριση του νέου καθεστώτος που σκόπευε να εγκαθιδρύσει μετεπεναστατικά, επιστράτευσε τη βία όχι μόνο μεταβατικά αλλά και ως ένα αποτελεσματικό μέσο εθνικής και επαναστατικής άμυνας εναντίον των προδοτών της επανάστασης αλλά και των στάσεων συμβάλλοντας στη συγκρότηση ενός εθνικού κορμού που συσπειρώνεται γύρω από την απειλή ενός εσωτερικού διάχυτου εχθρού, όσων δηλαδή εποφθαλμιούν τα επιτεύγματα της γαλλικής επανάστασης όταν ακόμα η κυριαρχία αυτής ήταν υπό διακύβευση¹⁸. Οι υπερβολές εκείνης της περιόδου δύνανται να ερμηνευτούν ως εργαλείο προκειμένου να εξασφαλιστεί η νίκη πάνω στην αντεπανάσταση και ως εκ τούτου η «σωτηρία» της αστικής επανάστασης¹⁹.

Στο σημείο αυτό απαντήσεις στο θέμα της σχέσης μεταξύ βίας και νομιμότητας μπορεί να μας δώσει η θεωρία του Walter Benjamin²⁰.

¹⁸ Γουντς, Άλαν, *Γαλλική Επανάσταση: μια αστείρευτη πηγή επαναστατικών διδαγμάτων*, μετάφραση: Άγγελος Ηρακλείδης, Url: <http://marxismos.com/gallikh-epanastash/>

¹⁹ Soboul, Albert & Markov, Walter, *1789- Η Μεγάλη Επανάσταση των Γάλλων*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990, σελ 52 επ

²⁰ Ο Βάλτερ Μπέντιξ Σένφλις Μπένγιαμιν (*Walter Bendix Schönflies Benjamin*, 15 Ιουλίου 1892 - 26 Σεπτεμβρίου 1940), ήταν Γερμανός μαρξιστής και κριτικός της λογοτεχνίας, δοκιμιογράφος, μεταφραστής, και φιλόσοφος. Συνδέθηκε με τη Σχολή της Φρανκφούρτης

Γ. Μπένγιαμιν-Θεμελιωτική και Συντηρητική βία

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθούμε στη βία προβαίνοντας σε μια στοιχειώδη διάκριση. Κατά τον Μπένγιαμιν, η βία διακρίνεται σε θεμελιωτική και βία διαιώνισης. Η πρώτη αφορά την πρωταρχική πράξη εγκατάστασης μια έννομης τάξης. Αντίθετα η δεύτερη στην πραγματικότητα αφορά το μονοπώλιο της κρατικής βίας μέσω του οποίου η έννομη τάξη, ένα κοινωνικοοικονομικό σύστημα και το κράτος του θα λέγαμε χρησιμοποιώντας μαρξιστικούς όρους, εξασφαλίζει τη συνέχισή του. Ουσιαστικά για τον Μπένγιαμιν δεν έχει απολύτως κανένα νόημα η φυσικοδικαιική διάκριση της βίας ανάλογα με το δίκαιο ή μη των σκοπών που επιδιώκονται. Η νομιμοποίηση της βίας είναι ένα καθαρά κοινωνικό και ιστορικό γεγονός. Η θεμελιωτική βία δεν είναι νόμιμη, αλλά αντιθέτως διαρρηγνύει οριστικά μια έννομη τάξη, μια υπάρχουσα εδραιωμένη κατάσταση και νομιμοποιείται εκ των υστέρων από την υποταγή ή αναγνώριση των σκοπών του νέου καθεστώτος που εγκαθιστά και η επιβίωση του οποίου εξαρτάται από την άσκηση της νόμιμης πια βίας διαιώνισής του. Βέβαια, αν εμβαθύνουμε περαιτέρω, εντοπίζουμε ευδιάκριτα ότι και η βία διαιώνισης ενέχει πάντοτε το στοιχείο της εκ νέου θεμελίωσης²¹. Για την Μπένγιαμιν η διαφορά μεταξύ της νόμιμης και της μη – νόμιμης βίας έχει αποδομηθεί και η οποία στηρίζεται στην θεωρία του θετού ή θετικού δικαίου διακρίνοντας μεταξύ της βίας που διατηρεί το δίκαιο και επομένως την επικρατούσα κοινωνική τάξη και εκείνης που θεσπίζει το δίκαιο, δηλαδή το θεμελιώνει: παρουσίασε ότι η νομιμότητα, η δύναμη των κανόνων δικαίου δεν δημιουργείται μόνο από την βία που διατηρεί τους νόμους, δηλαδή από την νόμιμη βία αλλά και από την βία που τους θεσπίζει, με άλλα λόγια, την βία που δεν ήταν νομιμοποιημένη από την αρχή, ωστόσο έχει πλέον εκ των υστέρων επιτύχει τον στόχο της. Έτσι, σύμφωνα με τον Μπένγιαμιν, η βία διατηρεί δύο διαφορετικές λειτουργίες ως προς τους κανόνες δικαίου. Η πρώτη, να θεσπίζει τους νόμους: δηλαδή έχει την δυνατότητα να θέτει σε ισχύ νέους κανόνες δικαίου με κανονιστική ισχύ καθώς και να εξαναγκάζει στην επιβολή ποινών σε όσους με τις πράξεις τους παραβιάζουν τους νόμους. Η δεύτερη, να συντηρεί το δίκαιο: να τηρεί τους ισχύοντες νόμους και να επιβάλλει τις κυρώσεις που αυτοί προβλέπουν για όσους δεν τους ακολουθούν (π.χ. η βία της αστυνομίας). Ο Μπένγιαμιν υπαγάγει πραγματικά γεγονότα στη θεωρία του περί βίας. Το Σύνταγμα της Βαϊμάρης, στη Δημοκρατία της οποίας ασκεί δριμυία κριτική, βασίστηκε στην εξέγερση των προηγούμενων χρόνων, άρα η εγκαθίδρυση της διήλθε ξεκάθαρα μέσα από μια πράξη βίας.

Επομένως η βία των επαναστάσεων στο βαθμό που αμφισβητεί την κυριαρχία και το κρατικό μονοπώλιο στη βία προσδοκά να είναι θεμελιωτική ενός άλλου παραδείγματος δόμησης της κοινωνίας σε οικονομικό, πολιτικό κι αξιακό επίπεδο. Ο Μπένγιαμιν καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ύπαρξη της νομιμότητας και της κυριαρχίας του κράτους προηγείται ως *defacto* πράξη από την προσπάθεια νομιμοποίησης της, ότι η βία που θεσπίζει το δίκαιο προηγείται κι αποτελεί συνάμα προαπαιτούμενο της βίας που το συντηρεί αλλά η τελευταία αποτελεί και κάθε φορά μια πράξη επαναθεμελίωσής του, επιβεβαίωση δηλαδή της ισχύος και της κυριαρχίας της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων. Στο δοκίμιό του «Για μια κριτική της βίας» που έγραψε το 1921 πέρα από τη διάκριση στα είδη της βίας, δεν κρύβει την απόλυτη περιφρόνησή του στους κρατικούς θεσμούς που ασκούν το μονοπώλιο της βίας όπως είναι η αστυνομία «η πιο εκφυλισμένη μορφή βίας την οποία μπορεί κανείς να διανοηθεί» ή το Κοινοβούλιο «αξιολύπητο

²¹ Μπένγιαμιν, Βάλτερ, *Για μια κριτική της βίας*, μετάφραση: Λεωνίδα Μαρσιανός, Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα 2002.

θέαμα»²². Ο Μπένγιαμιν ενέκρινε ανεπιφύλακτα τη «ριζοσπαστική κι απολύτως σωστή» αντικοινοβουλευτική κριτική των μπολσεβίκων και των αναρχοσυνδικαλιστών- δύο ρεύματα που συνέδεε στενά μεταξύ τους θεωρώντας πως ανήκουν στο ίδιο ευρύτερο στρατόπεδο-, αλλά και τη σορελική²³ ιδέα της γενικής απεργία που «αναθέτει στον εαυτό της το ένα και μοναδικό καθήκον εξουδετέρωσης της βίας του κράτους». Αυτή η προοπτική, την οποία χαρακτηρίζει «αναρχική» του φαίνεται αξιέπαινη επειδή ήταν «βαθιά, ηθική κι αυθεντικά επαναστατική»²⁴. Σε ένα άλλο κείμενο της ίδιας εποχής το οποίο δεν εκδόθηκε φαίνεται μέσα από τη θεωρία του ο Μπένγιαμιν ότι «δεν αρνείται το ηθικό δικαίωμα στη χρήση βίας ως τέτοιο, αλλά μάλλον το αρνείται για κάθε θεσμό, κοινότητα ή ατομικότητα που κρατά για τον εαυτό της το μονοπώλιο της βίας»²⁵.

Σύμφωνα με τις απόψεις του Μπενγιαμιν αλλά και την θέση της μαρξίστριας Ρόζας Λούξενμπουργκ μπορούμε να θέσουμε ένα εξίσου χρήσιμο αλλά και κρίσιμο ερώτημα για την συνέχεια της ανάπτυξης των μαρξιστικών κριτικών της νομιμότητας. Σε ποιον άλλον παράγοντα βασίζεται το δίκαιο; Τι περαιτέρω μπορεί να είναι η νομιμότητα εκτός από την βία;

Δ. Αλτουσέρ- Το Δίκαιο και η νομιμοποίηση μέσα από τη θεωρία των Ιδεολογικών Μηχανισμών του Κράτους

«Το κράτος, που είναι το κράτος της κυρίαρχης τάξης, δεν ανήκει ούτε στον δημόσιο ούτε στον ιδιωτικό τομέα, αποτελεί αντίθετα προϋπόθεση κάθε διάκρισης μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού»

(Althusser)

Ο Γάλλος δομιστής κι ανανεωτικός του μαρξισμού Luis Althusser επηρεασμένος από την πραγματικότητα που είχε δομηθεί σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο από το αυταρχικό γκολικό κράτος, καθώς και η αντίδραση σε αυτό, εισάγει την έννοια των Ιδεολογικών Μηχανισμών του Κράτους (IMK) την οποία αντιπαραβάλλει με τον Κατασταλτικό Μηχανισμό του Κράτους (ΚΜΚ). «Ο Αλτουσέρ, το Δεκέμβριο του 1976 στο βιβλίο του «Θέσεις», αναφέρθηκε και ανέλυσε διεξοδικά, τον καθοριστικό ρόλο της ιδεολογίας στη σύνθεση του κοινωνικού μάγματος και την λειτουργία του κράτους. Ως μια πρώτη θέση, ενδεικτική των πεποιθήσεων του, ο Αλτουσέρ παραδέχεται τη φύση του ανθρώπου ως εγγενώς ιδεολογική πράξη, η οποία αποτελεί μια έμβια κατάσταση, ένα εμπειρικό αξίωμα το οποίο χρίζει ιδεολογικών παραστάσεων²⁶. Η παραδοχή αυτή, σχετίζεται με την μαρξιστική θέση, ότι με τον όρο ιδεολογία δεν περιγράφεται απλά το σύνολο κάποιων ιδεών. Η ιδεολογία κάθε ιστορικής περιόδου είναι το σύνολο των ιδεών που παράγει η άρχουσα τάξη εκείνης της ιστορικής περιόδου, ως κυρίαρχη υλική δύναμη²⁷. Με άλλα λόγια, η τάξη που έχει στα χέρια της τα μέσα υλικής παραγωγής είναι και τη τάξη που ελέγχει τα μέσα πνευματικής παραγωγής. Μέσω του ελέγχου της παραγωγής ιδεών, η άρχουσα τάξη καταφέρνει να νομιμοποιήσει τον εαυτό της. Ο Αλτουσέρ απελευθερώνει το μαρξισμό από τον

²² Besancenot, Olivier & Lowy Michael, *Επαναστατικές Συγγένειες: Τα κόκκινα και τα μαύρα αστέρια μας, Ακυβέρνητες Πολιτείες*, Θεσσαλονίκη 2016.

²³ Ο Γκεόργκι Σορελ ήταν Γάλλος κοινωνικός και πολιτικός στοχαστής και δημοσιογράφος. Η θεωρία του (sorelianism) επηρεάστηκε έντονα μεταξύ άλλων από τον Μαρξ και τον Προυντόν.

²⁴ Ο.π σελ. 133 επ.

²⁵ Μπένγιαμιν, Βάλτερ, *Το δικαίωμα στη χρήση βίας*, σημειώσεις, 1920-1921.

²⁶ Althusser, Louis, *Φιλοσοφικά*, Πολίτης, Αθήνα 1994.

²⁷ Νόστημον Ήμαρ, *Μελετώντας Αλτουσέρ*, ηλεκτρονικό άρθρο, Url: <https://www.nostimonimar.gr/altouser-marx-ideology/>

οικονομικό ντετερμινισμό»²⁸. Σαφώς θεωρεί ότι δεσπόζουσα θέση εξακολουθεί να έχει η οικονομία υπό την έννοια ότι για τον γάλλο μαρξιστή κάθε φορά η κυρίαρχη αντίθεση στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος εντοπίζεται σε διαφορετικό επίπεδο, πλην όμως αυτό καθορίζεται σε τελική ανάλυση από την οικονομία που βρίσκεται στη βάση στο αντίστοιχο κλασικό μαρξικό σχήμα βάση-εποικοδόμημα. Αυτό που εισφέρει ουσιωδώς ο Αλτουσέρ είναι ότι η νομιμότητα και η διαιώνιση των σχέσεων εξουσίας στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος και του αστικού κράτους δεν εξασφαλίζεται μονάχα δια της βίας όπως αναλύθηκε παραπάνω με τις αναφορές στην Λούξενμπουργκ και τον Μπένγιαμιν. Αντιθέτως παράλληλα με το μονοπώλιο στη νόμιμη βία που κατέχει το κράτος, κομβικό ρόλο διαδραματίζει και η κυρίαρχη ιδεολογία. Ενώ για τον Μαρξ επρόκειτο απλώς για “ψευδή συνείδηση”, υποστηρίζει ο Αλτουσέρ ότι η ιδεολογία δεν αντικαθρεπτίζει την ίδια την πραγματικότητα σε μια φανταστική, καθαρά ονειρική και απατηλή μορφή, αλλά «αναπαριστά την φαντασιακή σχέση που έχουν τα άτομα με τις πραγματικές συνθήκες στις οποίες ζούνε»²⁹. Για τον Αλτουσέρ η αναπαραγωγή του συστήματος διασφαλίζεται και μέσω της αναπαραγωγής των αξιών, της ιδεολογίας που το στηρίζουν. Με αυτόν τον τρόπο αντλείται από τις εκμεταλλεζόμενες τάξεις συναίνεση. Με άλλα λόγια, για να νομιμοποιηθεί, κοινωνικά, η κατάφωρη αδικία σε βάρος των λαών και η πολιτική του μεγάλου κεφαλαίου, πρέπει πρωτίστως να ‘χει διαμορφωθεί ένα τέτοιο πλαίσιο κανονικότητας, το οποίο θα αναγάγει τον εξανδραποδισμό της ανθρώπινης φύσης ως κάτι θέσφατο και φυσικό. Αυτό ακριβώς επιτυγχάνει το Δίκαιο που χαρακτηρίζεται από τον Αλτουσέρ ως μέσο κοινωνικής αναπαραγωγής. Το Δίκαιο επομένως δε λειτουργεί μονάχα για να καταστείλει αλλά και για να διαιωνίσει την κυρίαρχη ιδεολογία των αστών. Για τον Αλτουσέρ, «καμία τάξη δεν είναι σε θέση να διατηρεί την πολιτική εξουσία της αν δεν διατηρεί συγχρόνως την ηγεμονία της μέσα στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους».

Για τον Αλτουσέρ το ερώτημα της αναπαραγωγής των σχέσεων παραγωγής οδήγησε στην εξέταση του νομικο-πολιτικού εποικοδομήματος, του ίδιου του Δικαίου. Σύμφωνα με τον ανανεωτικό μαρξιστή θεωρητικό, πραγματοποιείται η προσέγγιση των ζητημάτων της κρατικής ιδεολογίας και του δικαίου από το πρίσμα της αναπαραγωγής, και με βάση την οποία, τα επιμέρους στοιχεία που αποτελούν το εποικοδόμημα παρουσιάζουν μια ανάλογη αυτονομία από την οικονομική βάση, που τους προσφέρει την δυνατότητα να την επηρεάζουν και να προσδιορίζονται από αυτήν κατά την τελευταία στιγμή, δηλαδή σε τελική ανάλυση. Η επισήμανση αυτής της «σχετικής αυτονομίας» οδηγεί στο συμπέρασμα της ισορρόπησης μεταξύ της έννοιας της αποδόμησης – απόρριψης καθώς και της συντήρησης της θεωρίας του μαρξιστικού σχήματος «βάση - εποικοδόμημα». Έτσι η μαρξιστική θεωρία και φιλοσοφία έχει επιτύχει με ιδιαίτερο τρόπο να προσδιορίσει τα στοιχεία που συναποτελούν το νομικό – πολιτικό εποικοδόμημα, τα οποία είναι το δίκαιο, το κράτος καθώς και η ιδεολογία για την εφαρμογή της αναπαραγωγής της ίδιας τους της υλικής βάσης, δηλαδή την λειτουργία των εκμεταλλευτικών καπιταλιστικών σχέσεων στο πλαίσιο της παραγωγής. Στην πραγματεία του «Για την Αναπαραγωγή», ο Αλτουσέρ αναφέρει ότι το δίκαιο δεν αποτελεί αυθύπαρκτη ύπαρξη αλλά εξαρτάται από άλλα στοιχεία. Έτσι από την μία βασίζεται στον κατασταλτικό μηχανισμό του

²⁸ Η αιτιοκρατία (ντετερμινισμός) (determinism) είναι η φιλοσοφική τάση που επηρέασε ιδιαίτερα την επιστημονική σκέψη από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα. Αποδέχεται την ύπαρξη της αιτιότητας, την καθολική αιτιώδη και νομοτελειακή συνάφεια όλων των φαινομένων.

²⁹ Althusser, Louis, *Θέσεις (1964-1975)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελ. 99.

κράτους, ενώ από την άλλη, στο συμπλήρωμα της νομικής και της ηθικής ιδεολογίας³⁰. Με άλλα λόγια, θεωρεί ότι η νομιμότητα δεν θεσπίζεται και θεμελιώνεται μόνο στην βία από την πλευρά των βίαιων κατασταλτικών μηχανισμών που χρησιμοποιεί το αστικό κράτος αλλά και στην ιδεολογία και την συντήρηση της μέσω των ΙΜΚ, και ότι η λειτουργία παραγωγής της δεύτερης είναι διαφορετική και αυτόνομη σχετικά από την βίαιη και κατασταλτική λειτουργία της πρώτης.

Στο παρακάτω απόσπασμα που παρατίθεται για την λειτουργία του κράτους, συγκρίνεται η διαιώνιση του συστήματος με την ουσία της βίαιης καταστολής, δια μέσου της αναπαραγωγής της κυρίαρχης ιδεολογίας: Ο ΙΜΚ συνιστά το δίκαιο, του οποίου κυρίαρχη λειτουργία δεν είναι

η εξασφάλιση της αναπαραγωγής των σχέσεων παραγωγής στον καπιταλισμό, γεγονός το οποίο πραγματοποιεί δευτερευόντως, αλλά η άμεση διασφάλιση της εφαρμογής των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. [...] Αυτό συμβαίνει διότι το ειδικό σώμα του ΚΜΚ (Κατασταλτικός Μηχανισμός του Κράτους) επεμβαίνει συχνά και η εν λόγω επέμβαση του είναι πάντοτε εμφανής στην λειτουργία των σχέσεων παραγωγής στην καθημερινότητα, και επειδή στις περισσότερες περιπτώσεις το δίκαιο ορίζει την «κανονική» λειτουργία των σχέσεων παραγωγής στον καπιταλισμό, μέσω της «νομικό - ηθικής ιδεολογίας», καθίσταται φανερό ότι η εν λόγω νομικό - ηθική ιδεολογία παρεμβαίνει όχι μόνο στην αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής αλλά και στην καθημερινή και άμεση εφαρμογή των σχέσεων παραγωγής³¹.

Η έννοια του εξαναγκασμού προσομοιάζει με την κύρωση: Πιο συγκεκριμένα, η κύρωση και η καταστολή δημιουργούν τον μηχανισμό καταστολής. Αυτός ο μηχανισμός ενυπάρχει στον κατασταλτικό μηχανισμό του κράτους, υπό την στενή έννοια του όρου. Απαρτίζεται από τα δικαστήρια, την αστυνομία, τις φυλακές και τις ποινές με αποτέλεσμα το δίκαιο να ενσωματώνεται στην κρατική λειτουργία. Ωστόσο η εφαρμογή του δικαίου δεν στηρίζεται με αποκλειστικό τρόπο στην πρακτική της βίαιης καταστολής. [...] Εάν τα περισσότερα νομικά πρόσωπα τηρούν τους όρους των συμβολαίων που έχουν υπογράψει, χωρίς να χρειάζεται η παρέμβαση ή η προληπτική απειλή του κατασταλτικού κρατικού μηχανισμού: αυτό συμβαίνει διότι «διαποτίζονται από την ‘τιμιότητα’ της νομικής ιδεολογίας [ideologie juridique]», με αποτέλεσμα να ρυθμίζεται η εξωτερική συμπεριφορά σεβόμενοι το δίκαιο, ώστε χωρίς την παρέμβαση της καταστολής ή της απειλής της επιτρέπεται στο δίκαιο να «λειτουργεί»: επιτρέποντας δηλαδή την εφαρμογή του δικαίου χωρίς την εφαρμογή της βίαιης καταστολής³².

Ο Αλτούσερ θέτει ένα σημαντικό ερώτημα: Ποιά είναι η χρησιμότητα της κανονιστικής ισχύς που έχουν οι νόμοι και με ποιον τρόπο η αστική τάξη χρησιμοποιεί την νομιμότητα που αυτή συνεπάγεται με σκοπό την επικράτηση και την κυριαρχία της; Η απάντηση του Αλτούσερ σε αυτό το ερώτημα εστιάστηκε στο ότι καταλυτικό γεγονός δεν αποτελεί μόνο η έκτακτη επέμβαση της βίας του κατασταλτικού μηχανισμού του κράτους (του στρατού, της αστυνομίας, των φυλακών, των δικαστηρίων), το οποίο εφαρμόζοντας τον νόμο, επιβάλλει ποινές σε αυτούς που δεν τον υπακούν αλλά κυρίως η συνεχής μεσολάβηση της νομικής ιδεολογίας, η οποία επηρεάζει την πλειοψηφία των υποκείμενων του δικαίου να τηρούν τους νόμους, δηλαδή από ιδεολογία. Συνεπώς οι πράξεις βίας δεν αποτελούν την μόνη θεμελίωση και πραγμάτωση του

³⁰Althusser, Louis, *Sur la reproduction*, Presses Universitaires de France, Παρίσι 1995, σελ. 99.

³¹ Althusser, Louis, *Θέσεις (1964-1975)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελ 202.

³²Althusser, Louis, *Sur la reproduction*, Presses Universitaires de France, Παρίσι 1995, σελ 96-98.

δικαίου στον καπιταλισμό. Αντίθετα, η νομιμότητα εφαρμόζεται κυρίως από τον πυρήνα των πράξεων ιδεολογίας, και ότι η αναπαραγωγή της αστικής κοινωνίας δεν συμβαίνει μόνο μέσα από την βία αλλά και από την ιδεολογία της νομιμότητας.

Αξίζει να σημειωθεί καταληκτικά ότι ο Αλτουσέρ αναφέρει τα λεγόμενα του Ανατόλ Φρανς³³, σύμφωνα με τον οποίο, οι θεσπισμένοι νόμοι του κράτους, προσφέροντας ισότητα σε όλους τους πολίτες, απαγορεύουν με τον ίδιο τρόπο στους πλούσιους και τους φτωχούς να προβαίνουν στην επαιτεία, να πραγματοποιούν κλοπές ψωμιού και να κοιμούνται κάτω από τις γέφυρες.

Ακόμα μεγαλύτερη έμφαση στη σχετική αυτονομία του κράτους από την οικονομία έδωσε ο Νίκος Πουλαντζάς, ο οποίος εκκινούμενος από τον ανανεωτικό αέρα που προσέδωσε στη μαρξιστική σκέψη ο Αλτουσέρ διατύπωσε τη θέση ότι τελικά το κράτος δεν είναι απλώς ένα σύνολο θεσμών που αποτυπώνουν τη βίαιη επικράτηση της αστικής τάξης στο πεδίο της πάλης των τάξεων αλλά μια συμπύκνωση του υπάρχοντος και συνεχώς διαμορφούμενου συσχετισμού ανάμεσα στις αντιμαχόμενες κοινωνικές τάξεις. Ο Πουλαντζάς διατυπώνει τη θέση του με τρόπο που αφήνει να εννοηθεί ότι τελικά διαχωρίζεται εντόνως το πολιτικό εποικοδόμημα από την οικονομική βάση κι άρα μέσω του Δικαίου δεν είναι απλώς η βούληση της κυρίαρχης τάξης που αναπαράγεται είτε μέσω της κρατικής καταστολής απέναντι σε όσους την αμφισβητούν έμπρακτα είτε μέσω της κυρίαρχης ιδεολογίας αλλά το Δίκαιο καθ' αυτό δύναται να αποτελέσει πεδίο αποτύπωσης σημαντικών νικών των υποτελών τάξεων³⁴. Θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε να αναφερόμαστε σε θεωρητικούς που θέτουν το ζήτημα της νομιμοποίησης και της αναπαραγωγής της κατεστημένης εξουσίας ακόμα πιο μακριά κι αποσυνδεδεμένο από τη βία και την καταστολή, όπως συμβαίνει με τη θεωρία του Foucault για τα πολλαπλά κέντρα εξουσίας, τη διάχυση στην κοινωνία μικροεξουσιαστικών σχέσεων και την κυριαρχία μέσω της πειθάρχησης των σωμάτων των υποτελών, μάλλον θα εκφεύγαμε αρκετά από το στόχο μας για διερεύνηση του ρόλου της βίας στην εδραίωση της κατεστημένης τάξης και την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας ως φαινομένου αμφισβήτησης της κρατικής κυριαρχίας.

Ε. Πρώτο κεφάλαιο: Συμπέρασμα και επέκταση σε άλλους θεωρητικούς: Η κυριαρχία στον Schmitt

Ο ίδιος ο Μαρξ, όσο και οι μαρξιστές που εξετάσαμε εστιάζουν όχι στο δέον, τι θα έπρεπε να είναι το δίκαιο και το περιεχόμενό του αλλά στην ίδια την «πρακτική του δικαίου» (κατά Αλτουσέρ). Σύμφωνα με τον Λένιν³⁵ η σπουδαιότητα των νόμων δεν έγκειται στο ότι αυτοί είναι γραπτώς διατυπωμένοι αλλά διαφαίνεται για αυτούς που τους τηρούν³⁶. Αυτή είναι και η άποψη του Καρλ Σμιτ, ο οποίος θεωρεί ότι η πράξη θέσπισης του δικαίου καθεαυτή, η οποία συνίσταται στην ψήφιση των νόμων, δεν διαδραματίζει τον σημαντικότερο ρόλο, αλλά καίριας σημασίας είναι «η πραγμάτωση του». Για τον Γερμανό Σμιτ, η πολιτικές αποφάσεις που έχουν καταλυτική σημασία για την κρατική κυριαρχία λαμβάνονται από μια παρέα των πολιτικά

³³ Ο Ανατόλ Φρανς (Anatole France, πραγματικό όνομα François Anatole Thibault, Παρίσι, 16 Απριλίου 1844 - 12 Οκτωβρίου 1924) ήταν Γάλλος μυθιστοριογράφος και κριτικός (Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας 1921)

³⁴ Πουλαντζάς, Νίκος, *Κείμενα: μαρξισμός, δίκαιο, κράτος*, Νήσος, Αθήνα 2009.

³⁵ Ο Βλάντιμιρ Ιλίτς Λένιν γεννηθείς Ουλιάνοφ 22 Απριλίου 1870 – 21 Ιανουαρίου 1924) ήταν Ρώσος κομμουνιστής επαναστάτης, πολιτικός και πολιτικός θεωρητικός. Ήταν ηγέτης της Ρωσικής Επανάστασης και επικεφαλής της Ε.Σ.Σ.Δ. (1922-1924), ηγέτης της Κομμουνιστικής Διεθνούς και του μπολσεβικικού κόμματος.

³⁶ Λένιν, Βλάντιμιρ, όπως παρατίθεται στο Δημήτρης Καλτσώνης, *Δίκαιο, Κοινωνία, Τάξεις*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005, σελ. 73.

ισχυρών. Μεταξύ του Σμιτ και του Καρλ Μαρξ δημιουργήθηκε μια διαφωνία σχετικά με το θέμα της κυριαρχίας και ειδικότερα εάν το κεφάλαιο ή το κράτος διαθέτουν την κυριαρχία. Ωστόσο η κοινός παρονομαστής συνίσταται στο ότι οι κανόνες δικαίου δεν είναι αόριστοι και γενικοί, οι οποίοι απευθύνονται απρόσωπα στην κοινωνία, αλλά είναι νόμοι συγκεκριμένων, το δικό τους δίκαιο. Έτσι, ο δημοσιολόγος Γερμανός Smitt θεωρεί ότι η κυριαρχία ανήκει σε αυτόν που αποφασίζει για την κατάσταση εξαίρεσης, το πάγωμα δηλαδή δικαιωμάτων είτε γενικά του πληθυσμού με αφορμή την αντιμετώπιση του κινδύνου της τρομοκρατίας είτε συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων όπως είναι οι μετανάστες που στιγματίζονται ως «τρομοκράτες». Σε πολιτικό επίπεδο αναγνωρίζει μια διαρκή σύγκρουση ανάμεσα στο φίλο και τον εχθρό δίνοντας μάλιστα εμφανώς μια πολεμική διάσταση στην πολιτική (εμφύλιος πόλεμος)³⁷. Πάνω σε ακριβώς αυτό το δίπολο φίλος-εχθρός στήνεται και η ίδια η υπάρχουσα έννομη τάξη. Ο Σμιτ, υπερασπιστής και του γερμανικού ναζιστικού κράτους ήταν οπαδός ενός σκληρού κι αυταρχικού κράτους που συντρίβει όσους αμφισβητούν δια της βίας αυτή ακριβώς την κυριαρχία. Ο Σμιτ αποτέλεσε «τον μεγάλο νομικό του τρίτου ράιχ»³⁸. Μέσα από τα σπουδαία έργα του Σμιτ και του Λένιν παρατίθενται τα κύρια σημεία των θεωρητικών τους προσεγγίσεων: πιο συγκεκριμένα αναφέρουν ότι η νομιμότητα, δηλαδή η εφαρμογή της εξουσίας του δικαίου είναι στην ουσία ο τρόπος με τον οποίο ασκείται. Έτσι, προστατεύεται και επιβάλλεται η εξουσία ορισμένων ανθρώπων στην κοινωνία, πάνω σε άλλους, είτε αυτοί οι πρώτοι απαρτίζονται από τους πολιτικά ισχυρούς, σύμφωνα με τον Σμιτ, είτε πρόκειται για την τάξη των καπιταλιστών κατά τον μπολσεβίκο επαναστάτη. Και οι δύο απόψεις έχουν μια ισχυρή βάση, καθώς σε τελική ανάλυση, σε περίπτωση που η κυριαρχία των λίγων η οποία βασίζεται στον λόγο και την βία, δεν λάβει την μορφή της νομιμότητας της βίας και του λόγου, δηλαδή εάν δεν προηγηθεί η νομιμότητα της εξουσίας των ισχυρών στα μάτια των υποτελών υποκειμένων που την ανέχονται, αν η κυριαρχία δεν συμβαδίζει με την νομιμότητα, τότε κανένα από τα δύο δεν θα επιφέρει κάποια αποτελεσματικότητα και κάποια μακροβιότητα.

³⁷Schmitt, Carl, *Πολιτική Θεολογία*, μετάφραση-σημειώσεις-επιλεγόμενα: Παναγιώτης Κονδύλης, Λεβιάθαν 1994.

³⁸Schmitt, Carl, *State, Movement, People*, μετάφραση – επιμέλεια: Simona Draghici, PlutarchPress, Ορεγκον: 2001, σελ. 36.

3. Η τρομοκρατία ως κίνδυνος και η νομοθεσία ως ρύθμιση της διακινδύνευσης:

A1. Ιστορικό/Κοινωνικό Συγκείμενο

Η «τρομοκρατία» δεν είναι φαινόμενο του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα παρόλο που οι μορφές σαφώς μεταβάλλονται διαρκώς. Με βάση την ιστορική αναδρομή και καταγραφή στους ασασίνους (πρόκειται για την ισμαηλιτική αίρεση Νιζάρι), η οποία είναι μια ισλαμική αίρεση στην Μέση Ανατολή με πολιτικό – θρησκευτικό περιεχόμενο, η οποία εμφανίστηκε τον 12^ο αιώνα και διέπραξε για πρώτη φορά αυτό που καλούμε σήμερα «τρομοκρατικές πράξεις», όπως τυποποιείται και στο θετό μας δίκαιο. Στις τρομοκρατικές πράξεις, συμπεριλαμβάνονται σωρεία από εγκλήματα, όπως ομηρία, πειρατεία, ανατινάξεις, εμπρησμοί, φόνοι δολιοφθορές κ.λπ. ιδιαίτερα σημαντικών στόχων όπως και η παράλληλη διάπραξη εγκλημάτων, όπως ληστείες και απαγωγές, οι οποίες εκτελούνται από τις ίδιες ομάδες τρομοκρατών.

Από τα αρχαία χρόνια μέχρι και σήμερα διάφορες εγκληματικές πράξεις που θεωρούνται τρομοκρατικές ή κατά περιεχόμενο τις πλησιάζουν μπορεί να έχουν διαπραχθεί και από τις κρατικές μυστικές υπηρεσίες (κρατική τρομοκρατία). Η εκδήλωση των κύριων χαρακτηριστικών της σύγχρονης τρομοκρατίας (εκτός από την κρατική), λαμβάνει την μορφή της μυστικότητας καθώς και της ανωνυμίας των μελών της, αλλά όχι και των τρομοκρατικών οργανώσεων, οι οποίες επιθυμούν την δημοσίευση των εγκληματικών πράξεων τους με σκοπό να αναλάβουν την ευθύνη αυτών, να τις δικαιολογήσουν και να διατηρήσουν με αυτόν τον τρόπο το «γόητρο» τους³⁹.

Προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα στην ευρύτερη περιοχή της Ρωσίας, σημειώθηκε η μετάβαση από την τρομοκρατία των κρατών προς την «αντικρατική βία και τρομοκρατία». Οι τρομοκρατικές πράξεις που εκδηλώνονται με την ένοπλη βία, οι οποίες στοχεύουν και δεν αμφισβητούν απλώς την κρατική εξουσία ή την εξουσία μιας συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης, χρησιμοποιούνται ως τρόπος ανατροπής με στόχο την δημιουργία ενός διάφορου μοντέλου κοινωνικο – πολιτικής αλλά και οικονομικής οργάνωσης, εφαρμόστηκε από αρκετές ρωσικές τρομοκρατικές οργανώσεις, όπως η «Λαϊκή Θέληση». Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1986 και του 1970 πραγματοποιήθηκαν βίαιες πράξεις των ναρόνικων⁴⁰, η κυριότερη των οποίων ήταν η δολοφονία του Τσάρου Αλέξανδρου Β, στις 13 Μαρτίου του 1881. Οι επαναστάτες οπαδοί του Μπλανκί ανέπτυξαν παρόμοια δράση στην Γαλλία, στα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα, όπως και άλλες ομάδες στην Ιταλία.

Επομένως εκείνη την εποχή -για τα δεδομένα της νεωτερικότητας την οποία εξετάζουμε- σηματοδοτείται μια σταδιακή μετατόπιση του υποκειμένου χρήσης της τρομοκρατίας ως μέσου πολιτικού αγώνα από τους φορείς της κρατικής εξουσίας (βλ τρομοκρατία Ιακωβίνων) σε οργανώσεις που εχθρεύονται την καθεστηκία τάξη⁴¹. Η επιλογή του όρου «τρομοκρατία» δεν αποδόθηκε στα υποκείμενα που χρησιμοποίησαν ένοπλα μέσα με σκοπό την ανατροπή από τα ίδια αλλά από την ίδια την εξουσία και τους μηχανισμούς της προκειμένου να τονιστεί ότι αυτοί μετέρχονται το εργαλείο του τρόμου κι έτσι να κατηγοριοποιηθούν ως πολιτικοί εχθροί και να νομιμοποιηθεί περαιτέρω η άσκηση της νόμιμης βίας του κράτους ώστε να κατασταλούν. Θα

³⁹ Κλειτσίκας, Νίκος & Speranzoni, Andrea, *Φαινόμενα Τρομοκρατίας-Ο ελληνικός νεοφασισμός μέσα από τα αρχεία των Μυστικών Υπηρεσιών*, Προσκήνιο, Αθήνα 2003

⁴⁰ ήταν ένα κίνημα κοινωνικής συνείδησης της Ρωσικής μεσαίας τάξης στις δεκαετίες του 1860 και 1870, κάποιιοι απ' τους οποίους ενεπλάκησαν στην επαναστατική κίνηση κατά του Τσαρισμού.

⁴¹ Λοβέρδος, Ανδρέας, *Για την Τρομοκρατία και το πολιτικό έγκλημα*, Interbooks, Αθήνα 1987, σελ 80 επ.

δούμε στο κομμάτι ανάλυσης της νομοθεσίας ότι στην πραγματικότητα γίνεται μια τομή στην αντιμετώπισή τους. Οι πράξεις τους χρησιμοποιούνται ως αφορμή αφενός για περιστολή συνολικά των κατοχυρωμένων συνταγματικά δικαιωμάτων από τον κυρίαρχο κι αφετέρου για επιβολή καθεστώτος έκτακτης ανάγκης κι εξαίρεσης στα δικαιώματα των ιδίων⁴². Όπως άλλωστε θα αναλυθεί παρακάτω, ένας από τους βασικούς στόχους της ποινικής αντιμετώπισης της τρομοκρατίας αν και ρητά μη διακηρυγμένος, είναι η εξόντωση του αναγνωρισμένου εσωτερικού πολιτικού εχθρού⁴³, όπως αυτός ορίζεται στην πολιτική από τον Σμιτ.

Στο παρελθόν οι διακρατικοί πόλεμοι για πολιτικούς, οικονομικούς και λοιπούς λόγους συνήθως ολοκληρώνονταν με νικητή κι ηττημένο ανάλογα τις εξελίξεις τόσο στο στρατιωτικό επίπεδο όσο και σε αυτό της διπλωματίας. Στην κοινωνία της διακινδύνευσης⁴⁴ και παρόλο που πλέον δεν υφίσταται στην κόψη του ξυραφιού ο κίνδυνος πολέμων μεταξύ υπερδυνάμεων (ΗΠΑ - ΕΣΣΔ), η άποψη ότι πλέον δεν υπάρχουν πόλεμοι αποτελεί φενάκη. Η ειρήνη και ο πόλεμος μετατρέπονται σε εξαιρετικά ευέλικτες και πολυσήμαντες έννοιες στην εποχή της απόλυτης παγκοσμιοποίησης. Τη δεκαετία του 1990 και 2000 οι ΗΠΑ (απουσία αντίπαλου δέους) πραγματοποίησαν μια σειρά από επεμβάσεις σε χώρες της Ασίας όπως το Ιράκ και το Αφγανιστάν. Σε πολλές περιπτώσεις οι επεμβάσεις αυτές ονομάστηκαν «πόλεμος εναντίον της τρομοκρατίας», «εκδημοκρατισμός» και «ειρηνευτικές επεμβάσεις». Ήταν ένα είδος ρίσκου για την αντιμετώπιση των νέων κινδύνων. Οι αρχές του 21ου αιώνα σημαδεύτηκαν επιπλέον από αλληπάλληλα κύματα ξεγέροντων από την Ευρώπη και τις ΗΠΑ μέχρι τη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή θέτοντας υπό αμφισβήτηση τη λειτουργία της εκάστοτε εγχώριας κατεστημένης τάξης ενώ ορισμένες εξ αυτών οδήγησαν και στην πτώση αυταρχικών ηγετών⁴⁵.

Περνώντας στον 21ο αιώνα, οι επιθέσεις της Αλ Κάιντα στη Νέα Υόρκη και την Ουάσινγκτον, στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, σηματοδότησαν μια νέα μορφή ένοπλης πάλης, διαφορετικής από μεταπολεμικά αντιαποικιακά κι αντιμπεριαλιστικά κινήματα κι ένοπλες οργανώσεις όπως ενδεικτικά η 17 Νοέμβρη, ο ΕΛΑ στην Ελλάδα, η Φράζια Κόκκινος Στρατός στη Γερμανία αλλά και οι Ερυθρές Ταξιαρχίες στην Ιταλία. Οι καινοφανείς αυτές νέες απειλές κι επιθέσεις που δεν είχαν στόχο κυβερνητικούς αξιωματούχους, πολιτικούς αντιπάλους ή κτηριακές εγκαταστάσεις - σύμβολα της κυριαρχίας απλώς, αλλά ήταν «τυφλές», υπό τη μορφή μαζικών θανάτων πολιτών και με κίνητρο την προβολή θρησκευτικού πλαισίου βασισμένου σε μη ευρέως αποδεκτές διδαχές του Ισλάμ. Επίσης, σε αντίθεση με τα κλασικά οργανωτικά σχήματα του 19ου και 20ου αιώνα, οι νέες επιθέσεις, απειλές και οργανώσεις χαρακτηρίζονται από αποεδαφικοποιημένη δράση και χαλαρή οργανωτική δομή καθώς το κέντρο λήψης αποφάσεων δεν βρίσκεται πάντοτε στην ίδια επικράτεια με τον επιχειρησιακό βραχίονα ούτε συνδέεται πάντοτε άμεσα με αυτόν. Οι επιθέσεις μπορεί να εκδηλώνονται στη χώρα που βρίσκεται το κέντρο λήψης αποφάσεων αλλά και στο εξωτερικό από ομάδες ανταρτών ή μεμονωμένα άτομα τα οποία στρατολογούνται εξ αποστάσεως χωρίς να έχουν άμεση επαφή με το καθοδηγητικό κέντρο. Αυτή η αποκεντρωμένη οργανωτική δομή κατέστησε εφικτή την τέλεση αποτελεσματικών επιθέσεων σε παγκόσμια κλίμακα σε πολλαπλά μητροπολιτικά κέντρα της

⁴²Η κατάσταση εξαίρεσης - έννοια που αντλεί την καταγωγή της από την "exceptio" του ρωμαϊκού δικονομικού συστήματος αξιοποιείται από τον Αγκαμπέν για να περιγραφεί μια σύγχρονη μορφή διακυβέρνησης

⁴³Μανωλεδάκης, Ιωάννης, *Ασφάλεια και ελευθερία*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2002.

⁴⁴ Beck, Ulrich, *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage Publications, London 1992.

⁴⁵ Διεθνής Αμνηστία, *Αραβική Άνοιξη, πέντε χρόνια μετά*, ηλεκτρονικό άρθρο, 1/2/2016, Url: <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/20191/araviki-anoixi-pente-hronia-meta>

Ευρώπης , της Β. Αμερικής και της Αυστραλίας αλλά και σε Ασία, Αφρική και Μέση Ανατολή⁴⁶.

Στην ευρωπαϊκή ήπειρο παρόλο που οι αφορμές που πυροδότησαν κινήματα όπως η εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008 στην Αθήνα, του 2005 στα προάστια του Παρισιού, του 2011 στο Λονδίνο και του 2013 στη Στοκχόλμη και την Ινσταμπουλ ήταν οι δολοφονίες πολιτών εξαιτίας άσκησης αστυνομικής βίας κι αυθαιρεσίας, οι βαθύτερες αιτίες αυτών των κοινωνικών διεργασιών όπως και των αντίστοιχων στη Γαλλία το 2018 ήταν η ρήξη των πολιτών με την εμπιστοσύνη προς τους κρατικούς θεσμούς είτε σε οικονομικό είτε σε πολιτικό είτε σε επίπεδο Δικαιοσύνης. Φυσικά τα παραπάνω κάθε άλλο παρά ασύνδετα μπορούν να θεωρηθούν και με την παγκοσμία οικονομική κρίση του 2008-2010 και τη μετέπειτα νεοφιλελεύθερη αντιμετώπιση της από τις κυβερνήσεις ειδικά του ευρωπαϊκού Νότου με αποτέλεσμα μια τρομερή συρρίκνωση δικαιωμάτων για τους λαούς κι ειδικότερα για τα πιο πληττόμενα τμήματα των κοινωνιών.

Μέσα σε αυτό το κλίμα στην Ε.Ε τα τρομοκρατικά χτυπήματα διήλθαν από δύο ξεχωριστές φάσεις. Αμφότερες συνδέονται προηγουμένως με στρατιωτικές επεμβάσεις δυτικών χωρών σε χώρες της Μέσης Ανατολής, με την αποσταθεροποίηση -αν όχι πλήρη διάλυση- ολόκληρων χωρών αλλά και με την προσφυγική κρίση ιδιαίτερα από το 2015 και μετά με σειρά παραβιάσεων του ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου⁴⁷. «Στην πρώτη φάση κι αφού είχε τεθεί σε εφαρμογή η απόφαση - πλαίσιο του Συμβουλίου το 2002, 11 Μαρτίου 2004 στη Μαδρίτη της Ισπανίας σημειώθηκαν απανωτές 10 εκρήξεις σε τρένα και σιδηροδρομικούς σταθμούς εν «ώρα αιχμής» με 191 νεκρούς, ενώ την ίδια μέρα βόμβες ανατινάσσονται σε τέσσερα τρένα πρωινή ώρα αιχμής στο Βερολίνο με επίσης 191 θύματα. Ένα χρόνο μετά, στις 7 Ιουλίου 2005: 52 άνθρωποι βρίσκουν τον θάνατο στο Λονδίνο, όταν τέσσερις βομβιστές αυτοκτονίας ανατινάσσονται σε τρία βαγόνια του μετρό και σε ένα λεωφορείο. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πολύνεκρες αυτές επιθέσεις λαμβάνουν χώρα μετά την αμερικανική εισβολή στο Αφγανιστάν το 2001 και το Ιράκ το 2003. Η δεύτερη φάση των επιθέσεων στην Ευρώπη συνδέεται περισσότερο με τις εξελίξεις σε Συρία και Ιράκ μετά τα κινήματα της Αραβικής Άνοιξης, την επέμβαση ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων στη Συρία (ΗΠΑ, Ρωσία, Τουρκία) και την άνοδο του Ισλαμικού Κράτους. Συγκεκριμένα 13 Νοεμβρίου 2015 εξτρεμιστές του Ισλάμ επιτίθενται σε συναυλία στο Μπατακλάν και σε ένα εστιατόριο στο Παρίσι, 130 ήταν τα θύματα των επιθέσεων, ενώ ένας 26χρονος ύποπτος συλλαμβάνεται στις Βρυξέλλες στις 18 Μαρτίου του 2016, ενώ 22 Μαρτίου 2016 βομβιστής αυτοκτονίας στο αεροδρόμιο και το μετρό των Βρυξελλών σκοτώνει 32 ανθρώπους και τραυματίζει δεκάδες. Οι υπαίτιοι συνδέονται με την ομάδα που προηγουμένως επιτέθηκε στο Παρίσι. 14 Ιουλίου 2016 άνδρας παρασύρει και σκοτώνει 86 άτομα με φορτηγάκι στη Νίκαια της Γαλλίας την Ημέρα της Βαστίλης»⁴⁸.

Άξια αναφοράς αποτελεί και η τρομοκρατική επίθεση στις 22 Ιουλίου του 2011, από τον μοναχικό λύκο εθνικιστή Άντερς Μπέρινγκ Μπρέιβικ κατά μιας θερινής κατασκήνωσης της

⁴⁶ Τσουκαλά, Αναστασία, *Ένοπλη Πάλη μετά το Δεκέμβρη του 2008*, Τόπος, Αθήνα 2019.

⁴⁷Greenhill, Kelly, *Open Arms Behind Barred Doors: Fear, Hypocrisy and Policy Schizophrenia in the European Migration Crisis*, *European Law Journal* 22:3, 2016.

⁴⁸Τα Νέα, *Ποια είναι τα χειρότερα τρομοκρατικά χτυπήματα που αιματοκύλισαν τον κόσμο*, ηλεκτρονικό άρθρο, 15/3/2019, Url: <https://www.tanea.gr/2019/03/15/world/poia-einai-ta-xeirotera-tromokratika-xytipimata-pou-aimatokylishan-ton-kosmo/>

Ενωσης νεολαίας των Εργατικών⁴⁹, στις οποίες σκοτώθηκαν 77 άτομα. Πρόκειται για την πιο σημαντική -και διακριτή σε σχέση με τις προαναφερθείσες επιθέσεις ακραίων ισλαμιστών- τρομοκρατική ενέργεια ακροδεξιού χαρακτήρα.

Σε εγχώριο επίπεδο το φαινόμενο της «τρομοκρατίας» διακρίνεται -σε σχέση με αρκετές άλλες ευρωπαϊκές χώρες- για τη μακροβιότητα του. Σύμφωνα με έκθεση της Europol για τη δράση ένοπλων οργανώσεων στην ΕΕ, το 2017 η αναρχική/ακροαριστερή ένοπλη πάλη χαρακτηρίζει αποκλειστικά χώρες της Νότιας Ευρώπης και η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση ως προς τον αριθμό των επιθέσεων αλλά και των συλλήψεων⁵⁰. Οι ελληνικές ένοπλες οργανώσεις ξεκινούν την δράση τους χρονικά, μετά την πτώση της ελληνικής στρατιωτικής δικτατορίας, την Χούντα (1967-1974). Οι σημαντικότερες ελληνικές τρομοκρατικές οργανώσεις εξ αυτών είναι η Επαναστατική Οργάνωση 17 Νοέμβρη (1974 - 2002), ο Επαναστατικός Λαϊκός Αγώνας (1975 - 1995), ο Επαναστατικός Αγώνας (2003 - 2017) και η Συνωμοσία Πυρήνων της Φωτιάς (2008 - σήμερα) χαρακτηριζόμενες κυρίως με βάση την διάρκεια δράσης τους, τον τρόπο εκτέλεσης των χτυπημάτων, την επιρροή στην δημόσια ζωή, την εξάρθρωση καθώς και τις δίκες τους. Οι εν λόγω οργανώσεις ανέλαβαν την ευθύνη των εγκληματικών πράξεων και των ένοπλων ενεργειών τους, με ποικίλους τρόπους, όπως dvd, γραπτές επιστολές, άρθρα σε αντιεξουσιαστικού χώρου ιστοσελίδες. Μέχρι το 2000 οι ελληνικές τρομοκρατικές οργανώσεις παρουσίαζαν κοινά χαρακτηριστικά, σε θεωρητικό επίπεδο, τα οποία ήταν ο αντιδυτικισμός, η αριστερή ιδεολογία, ο αντιαμερικανισμός και ο αντι-ιμπεριαλισμός. Μετά το 2000 και μέχρι και το 2008, οι οργανώσεις ένοπλης βίας χαρακτηρίζονταν από την αναρχικότητα, η οποία πήγαζε από διαφορετικές θεωρητικές και ιδεολογικές βάσεις, σε σχέση με το παρελθόν, στο φάσμα πια του αναρχοκομμουνισμού και του ατομικού αναρχισμού ή του μηδενισμού.

Στον 21ο αιώνα, μετά την εξάρθρωση από τις αστυνομικές αρχές της Ε.Ο 17 Νοέμβρη το 2002, σημαντικότερα χτυπήματα της οποίας θεωρήθηκαν οι δολοφονίες του γνωστού βασανιστή της Χούντας Ευάγγελου Μάλλιου, του Σταθμάρχη της αμερικανικής μυστικής υπηρεσίας CIA Ριτσαρντ Γουέλς και αυτή του Βρετανού στρατιωτικού ακόλουθου και ταξίαρχου Στήβεν Σόντερς που ακολούθησε την ήδη από πολύ νωρίτερα απόφαση για παύση λειτουργίας του ΕΛΑ με σημαντικότερο δικό του χτύπημα τη δολοφονία το 1979 του βασανιστή της Χούντας Μπάμπαλη, η άνοδος της ένοπλης δράσης αν και τη δεκαετία του 2000 συνεχίστηκε με πληθώρα χτυπημάτων, ήταν πάντοτε παράλληλη με την αναζωπύρωση των κοινωνικών αντιστάσεων. Έτσι τρία γεγονότα κρίνονται κομβικά για τις μορφές ένοπλων επιθέσεων που μπορούμε να κατηγοριοποιήσουμε. Αρχικά, οι κοινωνικές αναταραχές και το δυναμικό συγκρουσιακό κίνημα με πρωτοποριακή κοινωνική δύναμη τη νεολαία που ξέσπασε μετά τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλο το Δεκέμβρη του 2008 από ειδικό φρουρό οδήγησε στη ριζοσπαστικοποίηση τμήματος αναρχικών που συγκρότησαν την οργάνωση Συνωμοσία Πυρήνων της Φωτιάς με αποκορύφωμα των επιθέσεών τους τα παγιδευμένα «τρομοδέματα» με αποδέκτη τον πρώην υπουργό Οικονομικών της Γερμανίας Σόιμπλε αφού είχε προηγηθεί η βόμβα στο προαύλιο της Βουλής το 2010 και νωρίτερα η βόμβα σε προεκλογική συγκέντρωση της ΝΔ τον προηγούμενο χρόνο. Στα επόμενα χρόνια οι επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής

⁴⁹Το Εργατικό Κόμμα είναι το κύριο κόμμα της κεντροαριστεράς στη Βρετανία. Ιδρύθηκε στην αρχή του εικοστού αιώνα

⁵⁰Europol, *European Union Terrorism Situation and Trend Report*, 2018, σελ. 48-50. Url: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/tesat_2018_1.pdf

κρίσης χτύπησαν τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό ως μέρος του πληττόμενου και δημοσιονομικά στραγγαλιζόμενου ευρωπαϊκού Νότου με αποτέλεσμα στιγμές ταξικής πόλωσης με αποκορύφωμα το αντιμνημονιακό κίνημα των «αγανακτισμένων» ως μέρος του διεθνούς κινήματος των πλατειών όπως ονομάστηκε τη διετία 2010-2011 και την μεγαλειώδη πανελλαδική πανεργατική απεργία του Φεβρουαρίου του 2012. Σε αυτό το πλαίσιο τα χτυπήματα της ΣΠΦ αλλά και προϋπάρχουσας οργάνωσης, του Επαναστατικού Αγώνα έθεταν εγχώριους και διεθνείς στόχους συνδεδεμένους με την αντιλαϊκή πολιτική και οικονομική διαχείριση της κατάστασης με αποκορύφωμα την βομβιστική επίθεση στην Τράπεζα της Ελλάδος το 2014 μετά την επίθεση με ρουκέτα RPG σε βάρος της πρεσβείας των ΗΠΑ το 2007 στην Αθήνα, παρόλο που εκείνες τις χρονιές κορυφώθηκε και η ολική ή μερική σταδιακή εξάρθρωση των οργάνωσεων αυτών. Τρίτο γεγονός αναμφίβολα ήταν η δολοφονία του αντιφασίστα μουσικού Παύλου Φύσσα από την ακροδεξιά -νεοναζιστική- και πλέον μετά την ιστορική απόφαση του Α Τριμελούς Εφετείου Κακουρηγημάτων, εγκληματική οργάνωση -Χρυσή Αυγή. Το γεγονός αυτό πυροδότησε τεράστια κοινωνική αντίδραση μέρος της οποίας διοχετεύτηκε σε επιθέσεις στα γραφεία του ως τότε πολιτικού κόμματος, με την ευθύνη να αναλαμβάνουν με διαφορετικά ονόματα αλλά κοινό σημαινόμενο ονόματα θυμάτων της φασιστικής οργάνωσης, η «Ταξιαρχία Παύλος Φύσσας», η «Ταξιαρχία Σαχζάτ Λουκμάν» κλπ. Αποκορύφωμα αποτέλεσαν οι δολοφονίες δύο μελών της φασιστικής οργάνωσης το 2013 έξω από τα γραφεία της στο Ν. Ηράκλειο από την πρωτοεμφανιζόμενη οργάνωση «Μαχόμενες Λαϊκές Επαναστατικές Δυνάμεις» αλλά και οι εμπρηστικές επιθέσεις στα γραφεία της ΧΑ το 2019 για τις οποίες εκκρεμεί η ολοκλήρωση της ανακριτικής διαδικασίας.

A2 - UlrichBeck: Υπαγωγή του φαινομένου της Τρομοκρατίας στη Θεωρία της Διακινδύνευσης.

Ο Ούλριχ Μπεκ (1944-2015) ήταν Γερμανός κοινωνιολόγος, κατά τον Όσκαρ Νέγκτ, αποτέλεσε έναν πρωτότυπο και πραγματικό στοχαστή του δικαίου και των εξελίξεων σε κοινωνικό επίπεδο, έναν κυριολεκτικά αναθεωρητικό διανοούμενο-παραγωγό νέων θεωριών. Ο Μπεκ ως κοινωνιολόγος και διανοητής μέσα από το έργο του «Κοινωνία της διακινδύνευσης» εισφέρει μια νέα θεωρία για τη νεωτερική κοινωνία και την εξέλιξη της από τη δεκαετία του 1960-1970 κι ύστερα. Σε αντίθεση με άλλους, δεν αντικαθιστά την κλασική νεωτερική βιομηχανική κοινωνία με τη λεγόμενη απλώς «καταναλωτική κοινωνία» αλλά με τη «κοινωνία της διακινδύνευσης» όπως αυτός την ονομάζει και την εισάγει στο πλαίσιο της κοινωνικής θεωρίας. Για τον Μπεκ, όπως φαίνεται και μέσα από το πλούσιο έργο του, «διακινδύνευση» δεν είναι απλώς ο κίνδυνος για την καταστροφή και την απώλεια αγαπημένων προσώπων, καταστάσεων, συνηθειών, διαδικασιών ή αγαθών. Δεν είναι δηλαδή τα δεινά από τα οποία υποφέρει σε μια χρονικά προσδιορισμένη εποχή μια με συγκεκριμένο τρόπο διαρθρωμένη κοινωνία. Αντιθέτως διακινδύνευση για τον Μπεκ σημαίνει το ρίσκο και υπάρχει κατά την οργανωμένη προσπάθεια των σύγχρονων κοινωνιών να θέσουν σε λειτουργία ένα σύνολο μηχανισμών με σκοπό την αποφυγή μιας καταστροφής, δηλαδή διακινδύνευση υπάρχει κατά την προσπάθεια υπέρβασης αρνητικών καταστάσεων για το κοινωνικό σύνολο.

Είναι σημαντικό να ορίσουμε ποια είναι τα κομβικά γεγονότα κοινωνικού μετασχηματισμού που συμβαίνουν μετά το 1970 και κάνουν τον Μπεκ να μιλάει για υπέρβαση της κλασικής νεωτερικότητας και το πέρασμα στην κοινωνία της διακινδύνευσης είτε ως μετανεωτερικότητα είτε ως μετασχηματισμό της νεωτερικής εποχής(την ονομάζει δεύτερη νεωτερικότητα). Αρχικά

το 1970 σημειώνεται η πετρελαϊκή κρίση και μια σειρά στρατιωτικών επεμβάσεων από τις ισχυρές οικονομικά και στρατιωτικά χώρες, επεκτείνεται η διαδικασία αποαποικιοποίησης σε μια σειρά αναπτυσσόμενες χώρες ενώ τις αμέσως επόμενες δεκαετίες με αποκορύφωμα τις αρχές της δεκαετίας του 1990 σημειώνεται η πτώση της ΕΣΣΔ, στο επίπεδο της οικονομίας εντείνονται οι κοινωνικές κι οικονομικές ανισότητες ενώ ο κενυσιανισμός με τις κοινωνικές παροχές του κοινωνικού κράτους σε επίπεδο πρόνοιας δίνει τη θέση του στην ιδιωτικοποίηση, το νεοφιλελευθερισμό και η πτώση του τείχους του Βερολίνου δίνει το σήμα της σταδιακής οικοδόμησης από κοινού με την τεχνολογική ανάπτυξη της παγκοσμιοποιημένης πια κοινωνίας («τέλος της ιστορίας») ενώ για πολλούς ο Ψυχρός Πόλεμος που κυριαρχούσε μέχρι πρότινος δίνει πια τη θέση του στον πόλεμο Δύσης-Ανατολής, στο λεγόμενο «πόλεμο των πολιτισμών». Για τον Μπεκ η τεχνολογική πρόοδος πέρα από διευκολύνσεις, παράγει ρίσκα που τελικά υπονομεύουν την ίδια την ανάπτυξη. Σύμφωνα με το γερμανό σοσιαλδημοκράτη (SPD)-πράσινο (σε επίπεδο πολιτικών αντιλήψεων) διανοητή, παλαιότερα κατά στην κλασική νεωτερική κοινωνία, οι γνωστοί και κλασικοί κίνδυνοι για τις κοινωνίες θεωρείτο ότι προέρχονταν από την «κακή μοίρα», τη φύση ή τα λάθη ενώ τώρα γι αυτόν αποτελούν εξ ολοκλήρου έργο ανθρώπινο. Για τον Μπεκ περνάμε πια σε μια φάση εξέλιξης της σύγχρονης παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας στην οποία οι κοινωνικές, πολιτικές, οικολογικές κι ατομικές διακινδυνεύσεις ξεφεύγουν όλο και πιο πολύ από τους νεωτερικούς θεσμούς της βιομηχανικής κοινωνίας. Πλέον ο ασφαλής έλεγχος των κινδύνων είναι πια ανέφικτος κι αναποτελεσματικός ειδικότερα σε εθνικό/κρατικό επίπεδο κι ως εκ τούτου διακινδύνευση σημαίνει πως η ίδια η οργανωμένη προσπάθεια αποφυγής νέων μορφών καταστροφής προκαλεί και πολλά νέα ρίσκα. Για τον Μπεκ οι νέοι κίνδυνοι είναι υπερταξικοί και καθολικοί ως προς τα υποκείμενα στα οποία απευθύνονται κι αντίστοιχη είναι κι η αντιμετώπισή τους. Άλλωστε αν υπήρχαν τάξεις ακόμα για τον Μπεκ με τον κλασικό τους ρόλο στην εξέλιξη της κοινωνίας, δε θα παρατηρούνταν πόλεμος «όλων εναντίον όλων» ούτε και οι νέοι κίνδυνοι της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας θα αφορούσαν το σύνολο της σύγχρονης κοινωνίας που θεωρητικά την ενώνουν όπως θα ένωσε τον κόσμο μια επίθεση προερχόμενη από τον πλανήτη Άρη. Επομένως και οι λύσεις είναι γενικού ενδιαφέροντος κι αντίστοιχης καθολικής εφαρμογής όπως είναι ο «περιορισμός της ανάπτυξης» και ο «περιορισμός της κατανάλωσης» ως απάντηση στο οικολογικό πρόβλημα ή οι «ανθρωπιστικές» στρατιωτικές επεμβάσεις απέναντι στον κίνδυνο της τρομοκρατίας. Περιλαμβάνουν εν ολίγοις έναν αντίστοιχο αναλογικό περιορισμό ατομικών δικαιωμάτων όλων προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος προς όφελος δηλαδή της κοινωνίας, της πολιτείας, του συνόλου.

Η τρομοκρατία άρα στη θεωρία του Μπεκ είναι σαφώς ένας νέος κίνδυνος που δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστεί με τα δεδομένα της νεωτερικότητας. Καλλιεργήθηκε η ανασφάλεια, φάνηκε και πάλι ότι τα θεμέλια των θεσμών της νεωτερικότητας δεν είναι σταθερά και ο νέος ασύμμετρος κίνδυνος ενσωματώθηκε ως διάχυτος και διαρκής φόβος, ένα αίσθημα αρνητικότητας στην καθημερινή ζωή των πολιτών. Ο εχθρός πια δεν ήταν φανερός, όπως ένας οργανωμένος αντίπαλος στρατός, και το σημείο χρονικής έναρξης και λήξης της νέας αυτής μορφής μεταεθνικού πολέμου, ενείχε το στοιχείο του αιφνιδιασμού, ήταν μέρος της ειρήνης, στιγμιαία διακοπή αυτής με ολέθριες συνέπειες σε ανθρώπους και υλικοτεχνικές υποδομές. Αυτό δημιουργεί πανικό και η ασφάλεια ανάγεται σε πρώτιστη ιεράρχηση για τους πολίτες, οι οποίοι λαμβάνουν το ρίσκο υπέρμετρης συρρίκνωσης των δικαιωμάτων τους για χάρη της προστασίας αυτού του εννόμου αγαθού μπροστά στον καινοφανή κι άγνωστο κίνδυνο που το απειλεί συνεχώς. Η αίσθηση της διαρκούς κατάστασης έκτακτης ανάγκης, η αδυναμία

πρόβλεψης της επόμενης κίνησης του «εχθρού», αλλά και όπως εξηγήσαμε η δυσκολία καταλογισμού συγκεκριμένης ευθύνης, οδηγεί σε μετατροπή ολόκληρων κοινωνικών ομάδων σε «εν δυνάμει τρομοκράτες», στην οικοδόμηση εν τέλει «εσωτερικών εχθρών», του «εξιλαστήριου θύματος».

Στη θεωρία του Beck αναγνωρίζεται πως οι σύγχρονες διακινδυνεύσεις ενέχουν μια πολλαπλή συγκρουσιακότητα (υπέρβαση του σχήματος αίτιο-αιτιατό)⁵¹. Από αλλού εκπορεύεται ο κίνδυνος -εν προκειμένω της τρομοκρατίας-, προς άλλη κατεύθυνση κινείται συχνά το ρίσκο από την οργανωμένη προσπάθεια αντιμετώπισης του κινδύνου, η οποία μάλιστα δεν είναι τις περισσότερες φορές αποτελεσματική με αποτέλεσμα τη δημιουργία συνεχούς φαύλου κύκλου. Στην κοινωνία της Διακινδύνευσης παρατηρείται συνολική αλλαγή κατεύθυνσης, μια ριζική μεταβολή ατομικού και κοινωνικού παραδείγματος που τελικά γυρίζει boomerang στα ίδια τα υποκείμενα που φροντίζουν οργανωμένα να αποφύγουν την επερχόμενη καταστροφή. Η κοινωνία της διακινδύνευσης χαρακτηρίζεται από ευρεία και μεγάλης κλίμακας κατάρρευση της εμπιστοσύνης στα κόμματα και την Πολιτική ως μέθοδο συμμετοχής στα κοινά και συλλογικής λήψης αποφάσεων για τη ζωή. Το κεντρικό ιδεώδες της ισορροπίας ελευθερίας του ατόμου και κοινωνικής ισότητας που κατοχυρώνεται και προστατεύεται στα Συντάγματα των δυτικών φιλελεύθερων κρατών, δίνει τη θέση του στην ασφάλεια ως υπέρτατο, υπερταξικό και σχεδόν απόλυτης προτεραιότητας αγαθό. Από τη στιγμή που η ελευθερία και η ασφάλεια νοούνται ως δύο ίσα αλλά αντικρουόμενα έννομα αγαθά, είναι αυτονόητο ότι θα εφαρμοστεί ο γενικός κανόνας δικαίου που, σε παρεμφερείς συγκρούσεις, προβλέπει στη στάθμιση ότι η μια προστατευόμενη αξία πρέπει να υποχωρήσει ή έστω να επαναπροσδιοριστεί για να καταστεί υποδεέστερη της άλλης⁵². Ο δημόσιος λόγος, σε διεθνές κι ευρωπαϊκό επίπεδο, διαρθρώνεται γύρω από την έννοια της εξισορρόπησης, της αντιστάθμισης δύο αντικρουόμενων εννόμων αγαθών, της ελευθερίας και της ασφάλειας σε βάρος πάντοτε της πρώτης. Η εξισορρόπηση παρουσιάζεται ως απολύτως λογική επιλογή -αν όχι ανάγκη επιβίωσης για την κοινωνία- αποκρύπτοντας το γεγονός ότι η αποδοχή της συνεπάγεται απόλυτη στρέβλωση της δημοκρατίας η οποία τελικά δεν υφίσταται χωρίς τις συνταγματικά κατοχυρωμένες ελευθερίες. Όμως αυτό που πρακτικά συμβαίνει πια είναι ότι η κοινότητα της ανάγκης αντικαθίσταται από την κοινότητα της ανησυχίας. Πλέον κινητήριος δύναμη για την ανάληψη πολιτικής δράσης δεν αποτελεί το πρόταγμα (πχ αναδιανομή του πλούτου, σοσιαλισμός) ούτε το «πεινάω» αλλά η αποφυγή του φόβου και της ανησυχίας, το «φοβάμαι». Η ανασφάλεια κυριαρχεί στο ατομικό υποκείμενο, ενισχύεται εντόνως και από τα ΜΜΕ, διαρρηγνύεται βαθιά η αλληλεγγύη και η αξία της συλλογικότητας με αποτέλεσμα την μανιώδη αναζήτηση εξιλαστήριων θυμάτων, αποδιοπομπαίων τράγων για τους νέους υπαρκτούς κινδύνους, μιας και πλέον δεν είναι δυνατόν να καταστεί σαφής με την παραδοσιακή σχέση αιτίου-αιτιατού η γενεσιουργός δύναμη ενός κινδύνου και αντίστοιχα δύσκολη όσο και δαιδαλώδης είναι η διαδικασία καταλογισμού ευθύνης. Στην κοινωνία της διακινδύνευσης εντοπίζεται η αλληλεγγύη μόνο για την αποφυγή του κινδύνου, στο πλαίσιο της διευρυμένης ανησυχίας. Η ουτοπία της κοινωνικής αλλαγής με σκοπό το «γενικό καλό», ο συλλογικός δηλαδή θετικός στόχος δίνει τη θέση του στο μικρότερο κακό, στην άμυνα, στην εθνική συλλογική ασφάλεια ως απόλυτη ιεράρχηση.

Όλα τα παραπάνω έχουν σαν αποτέλεσμα και η γραφειοκρατία, το ίδιο το σύγχρονο κράτος, τις παρεμβάσεις του οποίου δεν αφορίζει γενικώς ο Μπεκ μιας και αυτοτοποθετείται στον πολιτικό

⁵¹ Beck, Ulrich, Risk Society: Towards a New Modernity, Sage Publications, London 1992.

⁵² Perelman, Charles & Perelman Chaim, *Logique juridique: nouvelle rhétorique*, Dalloz 1999, σελ. 120.

χώρο της σοσιαλδημοκρατίας, να μετατρέπεται από εγγυητή δικαιωμάτων και μέσο εξισορρόπησης αντιτιθέμενων ταξικών συμφερόντων με σκοπό τη διαφύλαξη της ελευθερίας και της ισότητας, σε μηχανή διαχείρισης του απαιτούμενου ελέγχου για την αντιμετώπιση των νέων κινδύνων, ένα είδος αποπολιτικοποιημένου και τεχνοκρατικού εργαλείου προληπτικής καταστολής με τα όρια πια πολέμου-ειρήνης, εγκλήματος-πολέμου και στρατού-αστυνομίας να είναι ρευστά. Άλλωστε αυτό τελικά ανταποκρίνεται και στην προαναφερθείσα αλλαγή παραδείγματος στην κοινωνία, η οποία πια αναπτύσσει μπροστά στους νέους κινδύνους τη λεγόμενη «ιδεολογία της ασφάλειας».

Στην ανάλυση του Μπεκ η κοινωνική σύγκρουση και ο κοινωνικός ανταγωνισμός δε συντελείται ανάμεσα στις τάξεις και τα αντιτιθέμενα συμφέροντά τους, ούτε ανάμεσα σε δύο αντίθετα κοινωνικά συστήματα, αλλά έχει ενδογενή χαρακτήρα. Η εσωτερική αυτή σύγκρουση και η αντίστοιχη μετάβαση από την πρώιμη νεωτερικότητα στην κοινωνία της διακινδύνευσης δεν προκύπτει ούτε μέσω εκλογών και μεταρρυθμίσεων όπως συμβαίνει στη θεωρία του φιλελευθερισμού ούτε μέσα από μια επαναστατική διαδικασία όπως συμβαίνει σύμφωνα με τις «ορθόδοξες» μαρξιστικές θεωρίες, αλλά με έμμεσες παρενέργειες κι επιπτώσεις. Στις κλασικές νεωτερικές κοινωνιολογικές θεωρήσεις ο εκσυγχρονισμός της νεωτερικότητας αποσκοπεί στην παραγωγή του πλούτου. Στην παρούσα φάση για τον Μπεκ αυτό το μοντέλο μοιάζει πλήρως παρωχημένο διότι η παραγωγή του πλούτου και η ανάπτυξη συνοδεύεται τελικά με παραγωγή νέων κινδύνων και αντίστοιχα οι κοινωνικές συγκρούσεις που αφορούν την παραγωγή και την κατανομή του πλούτου και των αγαθών επικαλύπτονται σήμερα από τις συγκρούσεις και τα προβλήματα που σχετίζονται με την οριοθέτηση κι οριστική αντιμετώπιση των νέων κινδύνων και επικείμενων καταστροφών κάτι όμως που οδηγεί στη λήψη μεγαλύτερων ρίσκων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η σχέση οικολογικού προβλήματος (κίνδυνος) και υπέρμετρου περιορισμού των κατοχυρωμένων ατομικών δικαιωμάτων (ρίσκο). Επίσης άλλο παράδειγμα γενικής φύσεως είναι το ρίσκο (για την ελευθερία, τα προσωπικά δεδομένα κ.λπ.) που αναλαμβάνει μια κοινωνία χρησιμοποιώντας για την αντιμετώπιση της αυξημένης εγκληματικότητας (νέος κίνδυνος) τα σύγχρονα τεχνολογικά-ηλεκτρονικά μέσα παρακολούθησης των πολιτών. Ακριβώς όπως ο Διαφωτισμός και η νεωτερικότητα επικράτησαν και διέβρωσαν τελικά τα θεμέλια των παραδοσιακών κοινωνιών και την ιδεολογία που συνόδευε τους θεσμούς της φεουδαρχίας, έτσι και ο αναστοχαστικός (reflexive) εκσυγχρονιστικός χαρακτήρας της κοινωνίας της διακινδύνευσης έρχεται να απομυθοποιήσει τα θεμέλια της νεωτερικής κοινωνίας και των θεσμών της.

Ειδική μνεία πρέπει να γίνει για το γεγονός ότι η θεωρία του Beck σε σχέση με τους κινδύνους και τα ρίσκα δημοσιεύτηκε το 1986, ένα χρόνο μετά το ολέθριο πυρηνικό ατύχημα στο Τσέρνομπιλ της Ουκρανίας και δύο μόλις χρόνια μετά το θανατηφόρο δυστύχημα σε χημικό εργοστάσιο στην πόλη Μποπάλ της Ινδίας. Και στις δύο περιπτώσεις το αποτύπωμα σε επίπεδο περιβαλλοντικής μόλυνσης ήταν ανυπολόγιστο, παράλληλα χιλιάδες άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους. Αποτέλεσμα πρακτικά αυτών ήταν ότι σε επίπεδο σκέψης, ιδεολογίας και θεώρησης του κόσμου, έγινε για πρώτη φορά κατανοητό στις συνειδήσεις ότι οι βάσεις του σύγχρονου νεωτερικού κόσμου κάθε άλλο παρά σίγουρες αναμφισβήτητες και ακλόνητες μπορούν να θεωρηθούν. Το αντίστοιχο Τσέρνομπιλ της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας είναι η επίθεση της Αλ Κάιντα 11 Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ με το παράδοξο πια συμπέρασμα ότι η παγκοσμιοποίηση που προβλήθηκε ως λύση στα προβλήματα των κοινωνιών με το μηδενισμό των αποστάσεων, οδήγησε σε αυτό το συμβάν και η εθνική ασφάλεια κάθε μεμονωμένου

κράτους που θεωρήθηκε ανεπαρκής μπροστά στο νέο αυτό κίνδυνο, ενισχύθηκε τελικά ακόμα περισσότερο, ειδικά στους ελέγχους των συνόρων κι αυτό πάλι με τη σειρά του έφερε νέα ανασφάλεια.

Η διακινδύνευση κατά τον Μπεκ, δεν είναι μια καινοτομία, αλλά η κινητήριος δύναμη των ανθρώπινων κοινωνιών. Παρόλα αυτά, οι σύγχρονες διακινδυνεύσεις στη θεωρία του Beck δεν είναι απλά καθολικές όπως αναλύσαμε παραπάνω, αλλά συνήθως είναι και αθέατες και δεν μπορούν τα υποκείμενα να τις συλλάβουν πάντοτε με τις αισθήσεις (βλ ραδιενέργεια, δηλητηριώδης ουσίες στον αέρα, μόλυνση του νερού, υπέρμετρος περιορισμός δικαιωμάτων κι ελευθεριών κλπ). Παράλληλα εκτείνονται σε γεωγραφικό επίπεδο πολύ πέρα από τα σύνορα του εθνικού κράτους (βλ παγκόσμιες επιπτώσεις Τσέρνομπιλ) ενώ οι κίνδυνοι δε δύνανται συνήθως όπως είδαμε να αντιμετωπιστούν με τις ως τώρα υπαρκτές ασφαλιστικές δικλίδες καθιστώντας τους θεσμούς της νεωτερικότητας ξεπερασμένους κι αναποτελεσματικούς και τη νομιμοποίηση του κράτους, ως είχε τουλάχιστον, ολοένα και πιο φθίνουσα. Παράλληλα σε πολλές περιπτώσεις οι διακινδυνεύσεις περισσότερο αφορούν το μέλλον, την πιθανολόγηση να προκύψουν και να επιφέρουν τις επιπτώσεις τους. Εφόσον κανένας «δεν είδε ούτε επιζήτησε τις συνέπειές τους», οι διακινδυνεύσεις μπορούν να νομιμοποιηθούν μέσω των λανθανουσών παρενεργειών τους. Εφόσον δεν μπορούσε η επίπτωση του ρίσκου που λαμβάνει η κοινωνία να προληφθεί, η αρνητική συνέπεια νομιμοποιείται υπό το μανδύα της καλύτερης δυνατής λύσης, της καλής πρόθεσης για την αντιμετώπιση του πιθανού κινδύνου.

Η βασική κριτική που δέχεται ο Μπεκ προερχόμενη κυρίως από μαρξιστές στοχαστές εδράζεται στην αφετηριακή παραδοχή του Μπεκ ότι η νεωτερική κοινωνία δίνει τη θέση της στην κοινωνία της διακινδύνευσης. Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με την κριτική που δέχεται, οι κίνδυνοι και γενικότερα οι διακινδυνεύσεις (μολονότι διαφοροποιούνται εννοιολογικά οι δύο έννοιες, συχνά στα έργα του ο στοχαστής τις χρησιμοποιεί ως ταυτόσημες) και που σωστά καταρχήν εντοπίζει ο Μπεκ δεν είναι καθολικές ούτε υπερταξικές αλλά πηγάζουν από τις εφαρμοζόμενες ταξικές πολιτικές του κεφαλαίου και τα λεγόμενα ρίσκα στον Μπεκ, στην πραγματικότητα στοχεύουν στην ενίσχυση της κρατικής καταστολής εις βάρος των δικαιωμάτων των υποτελών τάξεων. Έτσι απορρίπτεται το σχήμα της αδυναμίας απόδοσης ευθύνης και του «πολέμου όλων εναντίον όλων». Στην κριτική προς τον Μπεκ ο κοινωνικός ανταγωνισμός μεταξύ των τάξεων εξακολουθεί να διαδραματίζει το βασικό κινητήριο μοχλό εξέλιξης της κοινωνίας. Αντιστρόφως ο Μπεκ θεωρεί ότι το Υποκείμενο της μαρξιστικής θεωρίας, το προλεταριάτο, στην κοινωνία της Διακινδύνευσης απλώς θυματοποιείται επωμιζόμενο σε μεγαλύτερη ένταση τις επιπτώσεις της διακινδύνευσης.

Οφείλουμε να τονίσουμε ότι σε πολλές περιπτώσεις η κριτική προς τον Μπεκ, στην πραγματικότητα είναι κριτική προς τον τρόπο αντιμετώπισης των υπαρκτών κινδύνων από τα κράτη κι όχι προς τη θεωρία καθ αυτή του Μπεκ, ο οποίος προβαίνει σε μια σειρά ενδιαφερουσών διαπιστώσεων.

Ως προς το καθολικό και διαταξικό χαρακτήρα των κινδύνων και της διακινδύνευσης μια ισχυρή κριτική προς τον Μπεκ εδράζεται στο γεγονός ότι η τυποποίηση του εγκλήματος (όπως και συλλήβδην το δίκαιο) δηλαδή μιας βλαπτικής για την κοινωνία συμπεριφοράς κρίνεται πάντα από εξωνομικές προκειμένες. Τέτοιες είναι οι ιστορικές συνθήκες (οικονομικό σύστημα προς αναπαραγωγή), οι αξίες, ο πολιτισμός και η ηθική μιας κοινωνίας (εποικοδόμημα) ως προς το τι θεωρείται πραγματικά βλαπτικό γι αυτήν κι ως εκ τούτου τι θεωρείται ηγεμονικά ως το «γενικό

καλό» (η προστασία της ιδιοκτησίας; η κοινωνική ισότητα; η ελευθερία;) που πρέπει να προστατευτεί από τους νέους κινδύνους αλλά και ποια είναι η δέουσα αντιμετώπιση αυτών (επιτήρηση και βιοεξουσία; περιορισμός δικαιωμάτων-ελευθεριών και καταστολή; πρόληψη και διαπαιδαγώγηση;). Όλες οι παραπάνω παράμετροι αποδεικνύουν ότι οι κίνδυνοι και τα ρίσκα στην κοινωνία της διακινδύνευσης δεν εμφανίζονται ούτε αντιμετωπίζονται με ουδέτερο, καθολικό ή διαταξικό τρόπο. Έτσι εξηγείται γιατί δε θεωρείται τρομοκρατικό χτύπημα ένα ρατσιστικό έγκλημα ανθρωποκτονίας ακροδεξιών δραστών ενώ μπορεί να θεωρηθεί ένα μακράν ελαφρύτερο όπως η φθορά ξένης ιδιοκτησίας αρκεί να είναι ενταγμένη στο πλαίσιο του αντιτρομοκρατικού νόμου.

Μολονότι η θεωρία του Beck έχει χρησιμοποιηθεί ως αφορμή για αυταρχικές αναδιαρθρώσεις στο ποινικό δίκαιο και την αντεγκληματική πολιτική, στην πραγματικότητα ο Beck αναγνωρίζει πως ο ορισμός του κινδύνου διαπερνάται από τα εκάστοτε συμφέροντα κοινωνικών υποκειμένων σε ένα πλέγμα κοινωνικών, οικονομικών σχέσεων και αποτελεί εν τέλει μια κοινωνική, πολιτική ή συχνά πολιτιστική κατασκευή. Στην πραγματικότητα ο Beck αναγνωρίζει την ανάγκη άρθρωσης ενός νέου επιστημονικού λόγου μιας και ο ορθολογισμός της έως τώρα νεωτερικότητας φαίνεται αδύναμος στην αντιμετώπιση των κινδύνων. Αναγνωρίζει δε και τις νέες μορφές πολιτικής δράσης (ΜΚΟ, νέα κοινωνικά κινήματα κλπ). Ο Μπεκ παρόλα αυτά αποδέχεται ότι η κατανομή των διακινδυνεύσεων αλλά και οι δυνατότητες αντιμετώπισής τους υπάγονται στο ταξικό μοντέλο ταξικής διαστρωμάτωσης με ακριβώς αντίστροφη αναλογία από αυτή της κατανομής του πλούτου. Η φτώχεια μπορεί να συνδεθεί με μια σειρά από άλλους κινδύνους ενώ ο κάτοχος του πλούτου μπορεί να «αγοράσει» την ασφάλεια. Οι οικισμοί για παράδειγμα της εργατικής τάξης κοντά στις βιομηχανικές ζώνες είναι μακράν πιο εκτεθειμένοι στο κίνδυνο της ατμοσφαιρικής ρύπανσης και της μόλυνσης του νερού. Το ίδιο ισχύει στην διατροφή, στην εκπαίδευση κλπ.

B1. Σύγχρονες απόπειρες για ορισμό των εννοιών “ριζοσπαστικοποίηση” και “τρομοκρατία”

Αξίζει να εξετάσουμε καταρχάς τον ορισμό της «ριζοσπαστικοποίησης» (radicalization). «Υπό την ευρεία έννοια, η ριζοσπαστικοποίηση μπορεί να γίνει κατανοητή ως η διαδικασία κατά την οποία τα άτομα οδηγούνται στην υιοθέτηση ριζοσπαστικών αντιλήψεων για το κατεστημένο (status quo)». Η ριζοσπαστική αντίληψη και στάση δημιουργεί μια έντονη διάθεση για αναζήτηση και εφαρμογή ριζικών μεταρρυθμίσεων στην κοινωνία, οι οποίες μπορεί να προκαλούν αναταραχές διότι απειλούν ευθέως την ισχύουσα τάξη πραγμάτων. Τα μέλη των εν λόγω ομάδων που χαρακτηρίζονται από αυτές τις αντιλήψεις, υιοθετούν «πολωτικούς και απόλυτους ορισμούς» για μια ορισμένη κατάσταση και οδηγούνται σε περισσότερο «ριζοσπαστικούς» σκοπούς και επιδιώξεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι υφίσταται στενή σύνδεση μεταξύ των ριζοσπαστικών ή εξτρεμιστικών απόψεων και αντιλήψεων από την μία και στην διάπραξη βίαιων πράξεων από την άλλη, χωρίς βέβαια να υπάρχει απόλυτη αλληλεξάρτηση μεταξύ τους. Ωστόσο, μόνο ο λόγος για την βία, η εξύμνηση ή ακόμη και η αποδοχή της, δεν σημαίνει ότι τα άτομα και οι ομάδες, οι οποίες αναπτύσσουν έναν τέτοιο τρόπο αντίληψης, σίγουρα θα ενεργήσουν βίαιες πράξεις. Ένα σημαντικό ζήτημα που κινητοποιεί τους ερευνητές είναι ποιες είναι οι συνθήκες που οδηγούν τα άτομα να μετουσιώνουν τον λόγο για την βία σε πράξη. Εστιάστηκαν στις κοινωνικές, πολιτικές ή προσωπικές συνθήκες, οι οποίες όταν συντρέχουν σε ορισμένο βαθμό, το άτομο να πραγματοποιεί το πέρασμα από την σκέψη και τον

λόγο στην χρήση της βίας. Πρόκειται για την ριζοσπαστικοποίηση, η οποία αποτελεί ένα πολυεπίπεδο, δυναμικό και πολύπλευρο φαινόμενο, το οποίο προκύπτει ως αποτέλεσμα, αρχικά της διάδρασης μεταξύ των ατόμων που είναι επιρρεπή ή ευάλωτα σε ιδέες ριζοσπαστικές και έπειτα της διατήρησης ενός εύφορου περιβάλλοντος, στο οποίο μπορούν να δημιουργηθούν ευκαιρίες για την οργάνωση και την συμμετοχή σε ένοπλες ομάδες⁵³.

«Βίαιη ριζοσπαστικοποίηση» είναι το φαινόμενο όπου άτομα ασπάζονται ορισμένες απόψεις, γνώμες και ιδέες που μπορεί να οδηγήσουν σε τρομοκρατικές ενέργειες, όπως αυτές ορίζονται στο άρθρο 1 της απόφασης-πλαίσιο για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας COM (2005), 2013. Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας, σε κάθε μορφή της και ανεξάρτητα από στόχους ή «ιδεολογίες» που ισχυρίζεται ότι προβάλλει, αποτελεί επίσης ιδεολογικό αγώνα, διότι η τρομοκρατία κρύβει μέσα της δυνατότητες να υπονομεύσει τις απόλυτα θεμελιώδεις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αν και η Ευρώπη έχει γνωρίσει διάφορες μορφές τρομοκρατίας κατά την ιστορία της, η κύρια απειλή σήμερα προέρχεται από τρομοκρατία που υπογραμμίζεται από την καταχρηστική και μειοψηφική ερμηνεία του Ισλάμ. Εντούτοις, πολλοί από τους παράγοντες που υποκινούν τη βίαιη ριζοσπαστικοποίηση και τα μέσα αποκατάστασης που εξετάζονται στην παρούσα ανακοίνωση ισχύουν για κάθε βίαιη ριζοσπαστικοποίηση, εθνικιστική, αναρχική, αυτονομιστική, ακροαριστερή ή ακροδεξιά». Στο σημείο αυτό ιδιαίτερο-αρνητικό για τον γράφοντα- ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξίσωση διαφορετικών μορφών βίας υπό την ομπρέλα του όρου «τρομοκρατία» ενώ η ριζοσπαστικοποίηση την οποία με αποφάσεις και οδηγίες προς τα κράτη μέλη στοχεύει η ΕΕ να αντιμετωπίσει, «αποτελεί επίσης ιδεολογικό αγώνα, διότι η τρομοκρατία κρύβει μέσα της δυνατότητες να υπονομεύσει τις απόλυτα θεμελιώδεις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης»⁵⁴. Ως εκ τούτου η βίαιη ριζοσπαστικοποίηση αποτελεί προθάλαμο της τρομοκρατίας αν και η ριζοσπαστικοποίηση δε συνεπάγεται σε όλες τις περιπτώσεις μετέπειτα μετάβαση σε βίαιες ενέργειες.

Ο ετυμολογικός ορισμός της τρομοκρατίας προέρχεται από τον συνδυασμό των λέξεων «τρόμος» και «κράτος», το οποίο υποδηλώνει την δύναμη και την ισχύ. Ωστόσο δεν υπάρχει ένα κοινά αποδεκτός ορισμός της «τρομοκρατίας» σε διεθνές επίπεδο και συνίσταται στην συστηματική χρήση ή την απειλή χρήσης βίας, η οποία σε κάθε περίπτωση συμβαίνει ως αντίδραση ή και εργαλειοποιείται με στόχο τον επηρεασμό από τις οργανωμένες ένοπλες ομάδες με θρησκευτικά, πολιτικά ή άλλα ιδεολογικά κίνητρα καθώς και από ολόκληρους κρατικούς μηχανισμούς, όπως είναι οι μυστικές κρατικές υπηρεσίες ασφαλείας, κατά συγκεκριμένων ατόμων, ομάδων ή περιουσιών, με σκοπό οι κυβερνήσεις να προβούν στην τέλεση ορισμένων πράξεων, ωφέλιμων προς αυτές. Οι επιχειρούντες τέτοιων πράξεων χαρακτηρίζονται ως τρομοκράτες.

Στα πλαίσια της ιστορικής αναδρομής του φαινομένου της τρομοκρατίας, μέχρι και τα μέσα του 19ου αιώνα, η εξουσία του κράτους και η επιβολή της κυριαρχίας της στην κοινωνία με την βία αποτελούσαν χαρακτηριστικά στοιχεία της τρομοκρατίας. Σύμφωνα με την εξήγηση που παραθέσαμε παραπάνω, το δομικό χαρακτηριστικό του κράτους είναι το μονοπώλιο στη χρήση

⁵³ Σκλεπάρης, Δημήτρης & Αναγνώστου Ντία, *Μορφές ριζοσπαστικοποίησης που μπορούν να οδηγήσουν στην Βία: Συμπεράσματα και Προτάσεις Πολιτικής, Η Περίπτωση της Ελλάδας*, ΕΛΙΑΜΕΠ Φεβρουάριος 2017.

⁵⁴ COM(2005) 313 τελικό, *Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, Στρατολόγηση τρομοκρατών: καταπολέμηση των παραγόντων που συμβάλουν στην βίαιη ριζοσπαστικοποίηση*, Βρυξέλλες 2005.

της βίας με νόμιμο τρόπο, η εφαρμογή της οποίας έχει την δυνατότητα να καταστρατηγήσει ή να περιορίσει τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των πολιτών, όταν ασκείται στα πλαίσια μιας αυταρχικής πολιτικής, αλλά και να λάβει τα χαρακτηριστικά μιας ξεκάθαρης τρομοκρατίας.

Ως τέτοια μπορεί να οριστεί η πολιτική πρακτική, η οποία έχει διάρκεια στον χρόνο και αποτελεί αντικείμενο επιλογής των δυνάμεων που ασκούν την εξουσία του κράτους (σύμφωνα με τον Μάρξ πρόκειται για την αστική τάξη, ενώ σύμφωνα με τον Σμιτ, πρόκειται για τον πολιτικά ισχυρό), στοχεύει στην πολιτική, ηθική και φυσική εξόντωση των αντίπαλων δυνάμεων, αποζητά όσο το δυνατόν μεγαλύτερη κοινωνική αποδοχή του λαού και των υπόλοιπων σχημάτων της πολιτικής, ενώ πραγματοποιείται μέσω της δράσης των εκτελεστικών οργάνων (αστυνομία, διοίκηση), της νομοθετικής και της δικαστικής εξουσίας, οι οποίοι υποτάσσονται στις αποφάσεις της⁵⁵.

«Ήδη, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, το συγκεκριμένο θέμα έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την ακαδημαϊκή κοινότητα, όχι μόνο του κλάδου των Σπουδών Ασφάλειας, αλλά και ετέρων κλάδων, όπως αυτών της Πολιτικής Επιστήμης, της Ψυχολογίας, της Κοινωνιολογίας, κ.λ.π., καθώς και σημαντικούς Διεθνείς Οργανισμούς, όπως ο Ο.Η.Ε. Μέχρι στιγμής, παρά την πληθώρα των προτάσεων, δεν έχει επικρατήσει ένας κοινός ορισμός, εξαιτίας της αδυναμίας καθολικής αποδοχής όσων ήδη έχουν διατυπωθεί. Παρακάτω εξετάζονται τρεις εκ των πλέον γνωστών και αποδεκτών ορισμών, θα υποδειχθούν οι βασικοί άξονες και τα γνωρίσματα του φαινομένου της τρομοκρατίας, σε μια προσπάθεια να διακριθεί η τελευταία από τη βία της εξέγερσης, και να αναδειχθούν τα παράδοξα που αναφέρονται από την εκδήλωσή της»⁵⁶.

- Σύμφωνα με το Στέιτ Ντιπάρτμεντ (1983), η τρομοκρατία ορίζεται ως μια προσχεδιασμένη βίαιη πράξη, η οποία σκοπεύει να πλήξει έναν άμαχο στόχο και υλοποιείται από ένα υποκράτος ή μια παράνομη οργάνωση με πολιτικά κίνητρα αποσκοπώντας στον επηρεασμό του κοινού.
- Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στην προσπάθεια της να ορίσει την τρομοκρατία, κατέληξε σε ένα μη δεσμευτικό κείμενο (απόφαση 51/210), σύμφωνα με το οποίο η τρομοκρατία ορίζεται ως οι εγκληματικές πράξεις που έχουν προσχεδιαστεί από ένα άτομο ή ομάδα που ενέχουν κίνητρα για αυτές. Επίσης, οι εν λόγω ενέργειες αποτελούν αδικαιολόγητες πράξεις κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες, ενώ τα κίνητρα του δράστη – θρησκευτικά, εθνικά ιδεολογικά, φιλοσοφικά, φυλετικά και πολιτικά- δεν λαμβάνονται υπόψη.
- Οι μελετητές Schmid και Jongman (1988) ορίζοντας την έννοια της τρομοκρατίας, κατέληξαν στα εξής: ως προς την αιτία των εγκληματικών πράξεων, υπάρχει αντίθεση με την δολοφονία καθώς ο άμεσος στόχος της βίας δεν αποτελεί τον απώτερο στόχο της. Η επιλογή των άμεσων θυμάτων συχνά γίνεται τυχαία ή δια μέσου συμβολικής στόχευσης διότι αποτελούν ένα τμήμα του ευρύτερου πληθυσμού στόχου, όπου απευθύνεται η εγκληματική πράξη, συνήθως ως ένα προειδοποιητικό μήνυμα. Με αυτόν τον τρόπο, μέσω των θυμάτων, εγκαθιδρύεται μια υποτυπώδης επικοινωνία μεταξύ των ηθοποιών και του κοινού, το οποίο βρίσκεται σε κίνδυνο, στοχεύοντας στην δημιουργία φόβου, απαιτώντας ή τραβώντας την

⁵⁵Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ελισάβετ, *Οργανωμένο έγκλημα και Τρομοκρατία*, Β έκδοση, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007, σελ 82.

⁵⁶Μπαζίνης, Θεωρήης, *Ορίζοντας την Τρομοκρατία*, ηλεκτρονικό άρθρο στο PowerPolitics, 6/3/2017.

προσοχή, η οποία συνίσταται στον εξαναγκασμό, τον εκφοβισμό ή την προπαγάνδα, ανάλογα με τον τελικό σκοπό⁵⁷.

Σύμφωνα με τους τρεις ορισμούς που παραθέσαμε, το φαινόμενο της τρομοκρατίας παρουσιάζει τα κάτωθι δομικά χαρακτηριστικά:

1. Φύση της τρομοκρατίας: Σύμφωνα με τους ανωτέρω τρεις ορισμούς υπάρχει συμφωνία ότι πρόκειται για βίαιη πράξη, χωρίς τον περαιτέρω προσδιορισμό της ως ένοπλη και δολοφονία. Αυτό συμβαίνει διότι στις τρομοκρατικές πράξεις περιλαμβάνονται και πράξεις που δεν επιφέρουν τον θάνατο, όπως είναι η δολιοφθορά ή η απαγωγή. Βέβαια, η πρώτη προσπάθεια ορισμού του φαινομένου τονίζει το προσχεδισμένο της συμπεριφοράς, ενώ η τρίτη επισημαίνει την επαναληπτικότητα της.
2. Πράττοντες: Πρόκειται για ένα άτομο ή μια ομάδα που αναλαμβάνουν μια «αόρατη» δράση, αντιλαμβανόμενοι τον εαυτό τους ως πρωτοποριακούς, οι οποίοι κινητοποιούν και εμπνέουν τις λαϊκές μάζες, αποσκοπώντας σε έναν ιερό στόχο.
3. Κίνητρο: Οι τρεις ορισμοί συντείνουν ότι οι ενέργειες των τρομοκρατών έχουν πολιτική, με την έννοια της διατήρησης ορισμένων ιδεολογικών στόχων καθώς και στην μη κινητοποίηση τους από το κέρδος, ως συστατικό στοιχείο της εγκληματικής συμπεριφοράς. Αντίθετα, οι αντάρτες στρέφονται στην ανατροπή των αντιπάλων τους, ενώ η τρομοκρατία αποσκοπεί στην αλλαγή της συμπεριφοράς ή της αντίληψης του στόχου απέναντι σε ένα ζήτημα. Ωστόσο, σε αυτό το σημείο δημιουργήθηκαν οι πρώτες αμφισβητούμενες ζώνες, όταν τρομοκρατικές ομάδες, οι οποίες ενείχαν θρησκευτικά ή ιδεολογικά κίνητρα, επιθυμούσαν όχι μόνο την μεταβολή της συμπεριφοράς του στόχου αλλά και την πλήρη αναδιοργάνωση της κοινωνικής δομής (αναρχικές ομάδες) ή την κυριαρχία της θεοκρατίας. Βέβαια, σε κάθε περίπτωση, ο βασικός στόχος τους ήταν η μεταβολή της υπάρχουσας κρατικής δομής με την ανατροπή και την διάλυση της⁵⁸.
4. Στόχος τρομοκρατικών πράξεων - Θύματα: Με βάση τον πρώτο ορισμό, μόνο ο άμαχος πληθυσμός αποτελεί θύμα των τρομοκρατικών ενεργειών, ωστόσο, συχνά στόχος των εγκληματικών ενεργειών είναι οι ένοπλες δυνάμεις και η αστυνομία. Αντίθετα, οι κρατικές και οικονομικές δομές μιας κοινωνίας μπορούν να αποτελέσουν στόχο μιας μαζικής λαϊκής εξέγερσης.
5. Πεδίο δράσης: Οι εκδηλώσεις των τρομοκρατικών επιθέσεων συμβαίνουν στο κοινωνικό πεδίο (*social* ή *human domain*). Από την άλλη μεριά, το πεδίο δράσης της εξέγερσης περιορίζεται εντός της εξουσίας ή της κυριαρχίας του αντιπάλου, ενώ η τρομοκρατία μπορεί να μεταβάλλει το πεδίο των επιθέσεων της και εκτός του φυσικού πεδίου των εγκληματικών στόχων της. Αυτό μπορεί να συμβεί, για παράδειγμα όταν η Παλαιστινιακή «τρομοκρατία» επιλέγει να δράσει σε οποιοδήποτε κράτος του κόσμου στον εναέριο χώρο ή στην εδαφική του κυριαρχία, επηρεάζοντας με αυτόν τον τρόπο τους φυσικούς της αντιπάλους, όπως συνέβη στην Ολυμπιάδα του Βερολίνου το 1972 και στην Κύπρο το 1978 κ.α.

⁵⁷Sinai, Joshua, How to Define Terrorism, *Perspective on Terrorism*, Volume II (4), 2008.

⁵⁸Jongman, Albert & Schmid Alex, *Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, And Literature*, Transaction Publishers, New Brunswick and London 2005.

6. Λειτουργία της δράσης: Η δράση της τρομοκρατικής οργάνωσης υλοποιείται μέσω των βίαιων ενεργειών και επιθέσεων, οι οποίες ενέχουν χαρακτηριστικά δολοφονίας ή και αποτελέσματα. Βέβαια, ο απώτερος στόχος αυτών των ενεργειών δεν είναι μόνο η πλήξη του αντιπάλου, όπως συμβαίνει στην εξέγερση, αλλά η αφύπνηση ενός ευρύτερου ακροατηρίου, η οποία συμβαίνει μέσω των θυμάτων. Με αυτόν τον τρόπο, η πράξη εναντίον του άμεσου θύματος ενεργεί ως φορέας μεταβίβασης του μηνύματος που ενεργοποιεί τον πραγματικό στόχο, ο οποίος είναι μια κυβέρνηση ή μια ευρύτερη κοινωνική δομή.
7. Τελική επιδίωξη: Η αλλαγή των αντιλήψεων και των στάσεων επιδιώκεται δια μέσου της λήψης του μηνύματος από το ακροατήριο – στόχο, σχετικά με το ζήτημα που αποτέλεσε το κίνητρο της ανάληψης της τρομοκρατικής πράξης. Σε αντίθεση με την επαναστατική πράξη, η οποία αποσκοπεί στην πλήρη καθυπόταξη, παράδοση ή διάλυση του αντιπάλου.
8. Μέγεθος και βάθος επιρροής: Ο βαθμός της ενδεχόμενης επιρροής των βίαιων τρομοκρατικών επιθέσεων εξαρτάται από την ένταση της αξιακής/πολιτικής/φιλοσοφικής/ιδεολογικής συμπάθειας και ταύτισης που μπορεί να νοιώσει το ακροατήριο – στόχος για το άμεσο θύμα της επίθεσης.

Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ο ορισμός της έννοιας «τρομοκρατία», «τρομοκράτης», «τρομοκρατικά χτυπήματα» και «τρομοκρατική οργάνωση» όπως προκύπτει από την ίδια την Ευρωπαϊκή νομοθεσία.

«Τρομοκρατικές πράξεις» νοούνται οι εγκληματικές κατά το εθνικό δίκαιο των κρατών-μελών πράξεις, οι οποίες είναι δυνατόν, εκ της φύσεως ή του συναφούς πλαισίου τους, να προσβάλλουν σοβαρά χώρα ή διεθνή οργανισμό, όταν ο δράστης τις διαπράττει με σκοπό:

- να εκφοβίσει σοβαρά έναν πληθυσμό, ή
- να εξαναγκάσει αδικαιολόγητα τις δημόσιες αρχές ή ένα διεθνή οργανισμό να εκτελέσουν οποιαδήποτε πράξη ή να απόσχουν από την εκτέλεσή της, ή
- να αποσταθεροποιήσει σοβαρά ή να καταστρέψει τις θεμελιώδεις πολιτικές, συνταγματικές, οικονομικές ή κοινωνικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού.

Τέτοιες πράξεις είναι:

α) προσβολή κατά της ζωής προσώπου, η οποία είναι δυνατόν να επιφέρει το θάνατο,

β) σοβαρή προσβολή κατά της σωματικής ακεραιότητας προσώπου,

γ) απαγωγή ή αρπαγή ομήρων,

δ) πρόκληση μαζικών καταστροφών σε κυβερνητικές ή δημόσιες εγκαταστάσεις, συγκοινωνιακά συστήματα, υποδομή, περιλαμβανομένων και των συστημάτων πληροφορικής, σταθερές εξέδρες που ευρίσκονται επί της υφαλοκρηπίδας, δημόσιους χώρους ή ιδιωτικές ιδιοκτησίες, που θα μπορούσαν να εκθέσουν σε κίνδυνο ανθρώπινες ζωές ή να προξενήσουν σημαντικές οικονομικές απώλειες,

ε) κατάληψη αεροσκαφών ή πλοίων ή άλλων μέσων μαζικής μεταφοράς ή μεταφοράς εμπορευμάτων,

στ) κατασκευή, κατοχή, κτήση, μεταφορά, προμήθεια ή χρήση πυροβόλων όπλων, εκρηκτικών υλών, πυρηνικών, βιολογικών και χημικών όπλων καθώς και, όσον αφορά τα βιολογικά και χημικά όπλα, έρευνα και ανάπτυξη,

ζ) απελευθέρωση επικίνδυνων ουσιών ή πρόκληση πυρκαγιών, πλημμύρων ή εκρήξεων, με αποτέλεσμα την έκθεση ανθρώπινων ζώων σε κίνδυνο,

η) διαταραχή ή διακοπή του εφοδιασμού ύδατος, ηλεκτρικής ενέργειας ή κάθε άλλου βασικού φυσικού πόρου, με αποτέλεσμα την έκθεση ανθρώπινων ζώων σε κίνδυνο,

θ) απειλή τέλεσης μιας εκ των πράξεων οι οποίες απαριθμούνται στα στοιχεία α) έως η).

Ως «τρομοκρατική ομάδα» νοείται: η εγκαθιδρυμένη επί ένα χρονικό διάστημα και διαρθρωμένη ένωση περισσοτέρων των δύο προσώπων που δρουν από κοινού προκειμένου να τελέσουν τρομοκρατικά εγκλήματα. Ο όρος «διαρθρωμένη ένωση» σημαίνει μια ένωση που δεν συγκροτήθηκε τυχαία με σκοπό να διαπράξει αμέσως ένα ορισμένο έγκλημα και η οποία δεν έχει απαραίτητα τυπικά καθορισμένους ρόλους των μελών της, συνέχεια στη σύνθεσή της ή πολυσύνθετη δομή⁵⁹.

Παρόλα αυτά, στο σημείο αυτό προκύπτει ένα σοβαρό ζήτημα. Οι παραπάνω ορισμοί έχουν ως επίκεντρο κυρίως την οπτική της E.E, του State Department, δομών των ίδιων των σύγχρονων καπιταλιστικών κρατών και όχι των ίδιων των υποκειμένων. Βέβαια στον ορισμό ενός φαινομένου στην πραγματικότητα εμπλέκονται εξίσου αν και με άνισες δυνατότητες επιρροής της κοινής γνώμης όλοι όσοι νομιμοποιούνται να εκφέρουν δημόσια γνώμη, είτε ως κάτοχοι κάποιας επιστημονικής γνώσης ή ακαδημαϊκής θέσης είτε ως διαχειριστές της ενημέρωσης που ελέγχουν τα κατεστημένα ΜΜΕ ή τα μέσα αντιπληροφόρησης. Αυτό σημαίνει ότι διεξάγεται διαρκώς μια πάλη επιβολής στο δημόσιο λόγο ενός κυρίαρχου ορισμού του φαινομένου. Μεταξύ των εκπροσώπων της εξουσίας και των φυσικών δραστών, των υποκειμένων του φαινομένου. Η διαμάχη για τον ορισμό του φαινομένου αποτυπώνεται στην επιλογή ονομασίας του. Η πλευρά των κυρίαρχων μιλά απαξιωτικά για την τρομοκρατία δίνοντας κάποιους από τους ορισμούς που προαναφέραμε ενώ τα δρώντα υποκείμενα αναφέρονται σε αντάρτικο πόλης ή ένοπλη πάλη. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις τα δρώντα υποκείμενα χρησιμοποιούν τον όρο «τρομοκρατία» για να χαρακτηρίσουν την καταστολή που υφίστανται και τη βία του κράτους ώστε κατά αντιπαραβολή να κερδίσουν επικοινωνιακά κοινωνική νομιμοποίηση για τη «δίκαιη» λαϊκή αντίβια που θεωρούν ότι μετέρχονται. Άξιο να σημειωθεί είναι ότι δράστες του 20ου αιώνα όπως ο Δημήτρης Κουφοντίνας της 17 Νοέμβρη χρησιμοποιούσαν τον όρο «τρομοκρατία» για να αναφερθούν σε «τυφλές επιθέσεις τζιχαντιστών»⁶⁰. Προκύπτει ότι η χρήση του όρου «τρομοκρατία», από όποια μεριά κι αν χρησιμοποιείται και οποιονδήποτε κι αν έχει ως στόχο να χαρακτηρίσει, γίνεται με τρόπο απαξιωτικό, προσδίδει αρνητικό πρόσημο και σε κάθε περίπτωση κι ανάλογα με το πώς προσλαμβάνει ο χρήστης της λέξης το κίνητρο του δράστη ώστε φυσικά να μειώσει όσο το δυνατόν περισσότερο την κοινωνική νομιμοποίηση της βίας που ο δρων χρησιμοποιεί καθώς και τους σκοπούς που αυτός επικαλείται.

⁵⁹EUR-Lex, Απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου, Λουξεμβούργο, 13 Ιουνίου 2002, για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 164 της 22/06/2002, σελ. 0003 – 0007.

⁶⁰Κουφοντίνας, Δημήτριος, *Η λαϊκή κινητοποίηση είναι το μεγάλο έλλειμμα και το μεγάλο ζητούμενο*, συνέντευξη ΕΦ.ΣΥΝ, 2015

«Η άσκηση βίας με πολιτικά κίνητρα αποτελεί όπως εξηγήσαμε παραπάνω ένα παλαιό κοινωνικό φαινόμενο. Τα εν λόγω κίνητρα εδράζονται όπως προαναφέρθηκε στη διεκδίκηση εθνικής, θρησκευτικής ή κοινωνικής ελευθερίας, στην αποκατάσταση κοινωνικών αδικιών, στην εξάλειψη κοινωνικών ανισοτήτων, στην επιβολή θρησκευτικών ή εθνοτικών ομάδων επί άλλων, αλλά και στην επιδίωξη πραγμάτωσης ιδεολογικών ή θρησκευτικών «μεσσιανισμών». Έτσι οι βίαιες αυτές πράξεις διακρίνονται και χαρακτηρίζονται ως τρομοκρατικές, επαναστατικές/εξεγερσιακές ή εγκληματικές. Η παραπάνω διάκριση είναι ενδεικτική της διαφορετικότητας με την οποία το κάθε ακροατήριο ή άτομο προσλαμβάνει τη βία. Έτσι, η ίδια πράξη ενδέχεται να χαρακτηριστεί με διαφορετικό τρόπο από διαφορετικούς αποδέκτες, ενώ ακόμα και ο ίδιος αποδέκτης αναλύει ξεχωριστά την κάθε βίαη ενέργεια. Το αίτιο για τη διαφορετική αυτή πρόσληψη των βίαιων πράξεων φαίνεται να είναι το αίσθημα συμπάθειας ή απέχθειας που αναπτύσσεται με βάση την -ασυνείδητη ή συνειδητή- αντίληψη σχετικά με το δικαιολογημένο ή αδικαιολόγητο της βίας που ασκήθηκε και το επιδιωκόμενο του δράστη σκοπό»⁶¹. Η διαπίστωση αυτή κάθε άλλο παρά αμελητέα είναι. Τόσο οι δράστες όσο και η κατεστημένη τάξη για τη βία που ασκούν πάντοτε ενδιαφέρονται να αντλήσουν τη μέγιστη δυνατή κοινωνική συναίνεση κι ευρεία νομιμοποίηση -και να εκμηδενίσουν βέβαια τον αντιπάλο- ακόμα κι αν αυτή- με την στενά νομική της τουλάχιστον σημασία- είναι δεδομένη για το κράτος με τον τρόπο που εξηγήσαμε στο πρώτο μέρος του πονήματος και δεδομένα απύσα για τις πράξεις των δραστών, εκτός αν αυτές εξαπλωθούν και θεμελιώσουν νέα τάξη πραγμάτων. Αξίζει πάντως να σημειωθεί αν και θα αναλυθεί περισσότερο ειρήσθω εν παρόδω ότι ιστορικά, η τρομοκρατία ποτέ δεν μπόρεσε να ανατρέψει καθεστώς. Αποτελεί μικρότερο κίνδυνο για την κατεστημένη τάξη/εξουσία από τον ανταρτοπόλεμο.

Σε κάθε περίπτωση, παρά τους ορισμούς των Schmid και Jongman που προαναφέραμε, η επιστημονική κοινότητα υπογραμμίζει την ηχηρή απουσία ευρέως αποδεκτού ορισμού του φαινομένου η οποία δεδομένα οφείλεται στον αντικειμενικά έωλο εννοιολογικά χαρακτήρα του αλλά και όπως καταδείχθηκε στον πολιτικά χρηστικό τρόπο που εμφανίζεται στο δημόσιο λόγο και διάλογο. Αποτελεί κοινά αποδεκτό χαρακτηριστικό της έννοιας της «τρομοκρατίας» ο γενικός χαρακτήρας της καθώς και τα μη προσδιορισμένα με συγκεκριμένο τρόπο επιμέρους στοιχεία του όρου που τελικά χρησιμοποιείται. Καθίσταται φανερό, ότι οι ορισμοί που έχουν δοθεί για το εν λόγω φαινόμενο προσδιορίζουν ένα ενιαίο συνονθύλευμα πράξεων, αλλά το κοινό τους χαρακτηριστικό είναι ότι υφίστανται υπό μια τουλάχιστον στοιχειώδη οργανωτική δομή. Όταν κατά την προσπάθεια προσδιορισμού του όρου, κυριαρχεί η ρευστότητα, η ασάφεια και τελικά η αοριστία του όρου, δημιουργείται έντονη δυσχέρεια ως προς την εννοιολόγηση του. Αντιθέτως, «ένας σαφώς οριοθετημένος και περιχαρακωμένος εννοιολογικός ορισμός θα προσδιόριζε με σαφήνεια τα επιτρεπτά πλαίσια δράσης των αρμόδιων φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Μια ελάχιστη έννοια επιτρέπει να συμπεριληφθούν στην αντιτρομοκρατική νομοθεσία και πράξεις που δεν είναι αμιγώς τρομοκρατικές και κατ'επέκταση να εφαρμοστούν σε άτομα επαχθή ανακριτικά μέσα αλλά και ποινικές κυρώσεις βαρύτερες από αυτές που τους αναλογούν»⁶².

⁶¹Μπαζίνης, Θεόδωρος, *Ορίζοντας την Τρομοκρατία*, ηλεκτρονικό άρθρο στο PowerPolitics, 6/3/2017.

⁶²Γκούβα, Αικατερίνη, *Νέες μορφές κοινωνικού ελέγχου και ο περιορισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: ο ρόλος της σύγχρονης τεχνολογίας*, Διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, ΠΜΣ Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η προσέγγισή της, Αθήνα 2006.

Ξεκαθαρίζεται από τον γράφοντα μετά τα παραπάνω ότι ακριβώς επειδή η βία είναι χαρακτηριστικό τόσο των «τρομοκρατών» όσο και της κατεστημένης τάξης για να εγκαθιδρυθεί και να διατηρήσει την ισχύ της και φυσικά με δεδομένο ότι έχει αναλυθεί πως η λέξη «τρομοκρατία» μπορεί ανάλογα με την πολιτική κατεύθυνση καθενός εκάστου που τη χρησιμοποιηθεί να αποδοθεί τόσο σε πρακτικές ομάδων ιδιωτών και οργανώσεων πολιτικού και θρησκευτικού χαρακτήρα όσο κατά καιρούς και στους κρατικούς μηχανισμούς, η δε νομιμοποίηση της χρησιμοποιούμενης βίας ουδόλως αντλείται από κάποια κατηγορική προσταγή με καντιανούς όρους ούτε κι από κάποια φυσικοδικαιική έννοια Δικαιοσύνης αλλά προκύπτει είτε ως επιβολή της βούλησης μιας τάξης με μαρξικούς όρους ή των πολιτικά ισχυρών κατά Σμιτ κι εμπεδώνεται μεταξύ άλλων και ιδεολογικά κατά Αλτουσέρ, ο γράφων προτιμά τον ουδέτερο όρο «ένοπλη πάλη» κι «ένοπλες ομάδες/οργανώσεις». Αυτοί άλλωστε οι όροι παραπέμπουν στο κύριο οντολογικό χαρακτηριστικό αυτής της βίαιης συλλογικής δράσης. Παρόλα αυτά δεν είναι πάντα εφικτή η χρήση αυτών των όρων αντί της καθιερωμένης όταν εξετάζεται αυτό το θέμα χρήσης της έννοιας «τρομοκρατία».

B2. Αντιτρομοκρατική νομοθεσία σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η «τρομοκρατία» αρχίζει να τίθεται στο στόχαστρο από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 περίοδο που κάνουν την εμφάνισή τους πολλές ένοπλες οργανώσεις και απελευθερωτικά κινήματα μεταξύ των οποίων όπως προαναφέραμε η Επαναστατική Οργάνωση 17 Νοέμβρη και ο ΕΛΑ στην Ελλάδα, οι Ερυθρές Ταξιαρχίες στην Ιταλία και η Φράξια Κόκκινος Στρατός στη Γερμανία. Οι νομοθετικές πρωτοβουλίες εκείνης της περιόδου διακηρύσσουν ως βασική στόχευσή τους την πάταξη του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας κι επικεντρώνονται στην ανάπτυξη κι υλοποίηση κοινών πολιτικών στον ευρύτερο τομέα πρόληψης κι αντιμετώπισης του εγκλήματος⁶³ μεταξύ των κρατών-μελών. Όπως διαφαίνεται στην αντίστοιχη υποενοότητα, αυτές οι πολιτικές συνέβαλαν και στη διαμόρφωση της ελληνικής αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας. Αναφύεται πια το δόγμα της ασφάλειας μιας και γίνεται αντιληπτό ότι οι νέοι κίνδυνοι δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν στα στενά όρια της εθνικά περιχαρακωμένης της δημόσιας τάξης κι έτσι σταδιακά ανατρέπονται οι φιλελεύθερες αρχές του ποινικού δικαίου ώστε πολλοί θεωρητικοί αναφέρονται πια στο «τέλος της κλασικής ποινικής δογματικής»⁶⁴. Το νομοθετικό πλαίσιο έγινε έτσι ολοένα και πιο αυστηρό για την αντιμετώπιση του κινδύνου της βίας και της τρομοκρατίας ενώ χρησιμοποιήθηκαν και άλλες μέθοδοι προς αυτή την κατεύθυνση. Υπό το παραπάνω πρίσμα σε επίπεδο ποινικού δικαίου η αντιμετώπιση του κινδύνου της τρομοκρατίας επέφερε όπως αναλύσαμε παραπάνω μια σειρά από ρίσκα και διακινδυνεύσεις για τα δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες. Δημιουργείται έτσι το πρόσφορο έδαφος για νομικές παρεκκλίσεις, όπως η προώθηση της ποινικής καταστολής στο πεδίο της πρόληψης, ο πολλαπλασιασμός τυποποίησης εγκλημάτων γενικευμένης διακινδύνευσης και η αναγωγή προπαρασκευαστικών και συμμετοχικών πράξεων σε αυτοτελούς ποινικής απαξίας εγκλήματα. Η στοχοθεσία της αντεγκληματικής πολιτικής άλλαξε, στρέφεται πια περισσότερο στην αντιμετώπιση του διάχυτου φόβου παρά του εγκλήματος καθ' αυτού. Σε πολλές περιπτώσεις παραβιάζεται κατάφορα η θεμελιώδης αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*. Το ρίσκο που λαμβάνεται για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας είναι μεγάλο και

⁶³Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ελισάβετ, Οι πρωτοβουλίες της ΕΕ για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος, *Ποινική Δικαιοσύνη* 2/2204, σελ 191.

⁶⁴Γιαννίδης, Ιωάννης, Η νομιμοποίηση του Ποινικού Δικαίου και το τέλος της κλασικής δογματικής, *Ποινικά Χρονικά* ΝΖ, 2007, σελ 769

δύσκολο στη διαχείρισή του. Μετατοπίζεται το ενδιαφέρον από το *rem* (πράξη) στο *personem* και από το μεμονωμένο άτομο που εγκληματεί στις κοινωνικές ομάδες που στοχοποιούνται ως «εχθροί» συλλήβδην (πχ μουσουλμάνοι μετανάστες/πρόσφυγες, πολιτικοί αντίπαλοι του αστικού συστήματος).

Επομένως μπορούμε να πούμε με σχετική βεβαιότητα ότι η διαδικασία διαμόρφωσης της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας ακόμα και πριν την καθιέρωσή της τρομοκρατίας ως αυτοτελές νομικό μέγεθος, είχε όλα τα στοιχεία για να υπαχθεί στην προαναλυθείσα έννοια του «ποινικού δικαίου του εχθρού», εμπνευστής του οποίου όπως προαναφέραμε αποτελεί ο Jkobs ο οποίος υποστήριξε ότι σε κάποιες περιστάσεις με επίκληση στην ασφάλεια το ποινικό δίκαιο μπορεί να επιφυλάσσει εξαιρετικά δυσμενή αντιμετώπιση για τους δράστες εγκλημάτων που θεωρεί εχθρούς⁶⁵ με προεξάρχοντες τα μέλη ένοπλων οργανώσεων, μια μεταχείριση που συνιστά καθεστώς εξαίρεσης όπως με έμφαση καταδείχθηκε.

Πριν από την ίδρυση του ΟΗΕ, στο πλαίσιο της Κοινωνίας των Εθνών, υπογράφηκε πρώτη φορά η Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταστολή της Τρομοκρατίας το 1937 με συμβαλλόμενα 24 κράτη-μέλη δηλαδή συγκεκριμένα δώδεκα ευρωπαϊκά κράτη, επτά κράτη της Καραϊβικής, της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής και την Τουρκία, την ΕΣΣΔ, την Εσθονία, την Αίγυπτο και την Ινδία. Στο άρθρο 1 ως πράξεις τρομοκρατίας χαρακτηρίζονται «οι εγκληματικές ενέργειες που στρέφονται κατά του κράτους και προορίζονται ή έχουν σαν πρόθεση τη δημιουργία κλίματος τρόμου στη συνείδηση ατόμων, ομάδας ατόμων ή στην κοινή γνώμη»⁶⁶. Παρά το γεγονός ότι η συγκεκριμένη σύμβαση ουδέποτε τέθηκε σε ισχύ, λειτούργησε ως σημείο αναφοράς για μετέπειτα νομοθετήματα. Υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, υιοθετήθηκαν 16 κείμενα για την τρομοκρατία τα οποία θέσπισαν κατευθυντήριες γραμμές για την αντιμετώπιση τρομοκρατικών ενεργειών. Καθοριστικός στο αντιτρομοκρατικό εγχείρημα είναι διαρκώς ο ρόλος του Συμβουλίου Ασφαλείας το οποίο το 2001 συνέστησε βάσει της Απόφασης 1373, την Επιτροπή κατά της Τρομοκρατίας ενώ σημαντική θέση κατέχει και το υπ αριθμόν 1566/2004 Ψήφισμα που μετά από επιβεβαίωση άλλων ψηφισμάτων καταδικάζει την τρομοκρατία ως μια από τις πιο σοβαρές απειλές για την ειρήνη παγκοσμίως⁶⁷. Ένα χρόνο αργότερα, ο ΓΓ του ΟΗΕ προχώρησε στη σύσταση της Επιχειρησιακής Ομάδας για την Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας συντονιστικού οργάνου που παρακολουθεί την εμπλοκή όλων των υπηρεσιών του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών. Το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου, υιοθετήθηκε η απόφαση 1624 του Συμβουλίου Ασφαλείας η οποία καταδικάζει κάθε είδους τρομοκρατική δράση ανεξάρτητα από την προέλευση αυτής και καλεί τα κράτη να λάβουν τα απαραίτητα νομοθετικά και όχι μόνο μέτρα. Το Σεπτέμβριο του 2006 ψηφίστηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ η Παγκόσμια Στρατηγική για την Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας, η οποία συνιστά το κεντρικό πολιτικό κείμενο του ΟΗΕ για την αντιτρομοκρατική πολιτική. Έκτοτε το κείμενο της Στρατηγικής έχει αναθεωρηθεί κι εκσυγχρονιστεί πολλές φορές ανάλογα με τις συνθήκες και τις εμφανιζόμενες προκλήσεις. Χαρακτηριστική είναι η Απόφαση 2396 του Συμβουλίου Ασφαλείας το 2017 στο

⁶⁵Καϊάφα-Γκμπάντι Μαρία, Η οριοθέτηση του αξιόποινου της τρομοκρατίας και οι προκλήσεις για ένα δικαιοκρατούμενο ποινικό δίκαιο, *Ποινικά Χρονικά*, 2005.

⁶⁶Παύλου, Αναστασία, Τεντόμα Αγγελική, Τηλεμάχου, Αναστασία, Χριστοπούλου, Αντωνία, *Διεθνείς κι Ευρωπαϊκές διαστάσεις του φαινομένου της τρομοκρατίας: αναζητώντας την ισορροπία μεταξύ ασφάλειας κι ελευθερίας*, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2016, σελ 8 επ.

⁶⁷ United Nations, Terrorism as one of most serious threats to peace, 8/10/2004, Url: <http://www.un.org/press/en/2004/sc8214.doc.htm>

κείμενο της οποίας επισημαίνεται ξανά ότι «η τρομοκρατία σε όλες τις μορφές και τις εκφάνσεις της συνιστά μια από τις πιο σοβαρές απειλές για τη διεθνή ειρήνη»⁶⁸.

Σε επίπεδο ΕΕ η νομική βάση για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας τέθηκε από την ιδρυτική της Συνθήκη. Το άρθρο 29 της Συνθήκης έθεσε ως διακηρυγμένο στόχο της ΕΕ η παροχή στους πολίτες της ενός υψηλού επιπέδου προστασίας κι ασφάλειας εντός ενός χώρου ελευθερίας και δικαιοσύνης. Η επίτευξη του στόχου θα γινόταν μέσα από την ανάπτυξη κοινής δράσης και νομοθετικής πρωτοβουλίας της Ένωσης με τα κράτη-μέλη αλλά και των τελευταίων μεταξύ τους. Στο άρθρο 31 της Συνθήκης ότι η από κοινού δάση για τη δικαστική συνεργασία περιλαμβάνει την «προοδευτική θέσπιση μέτρων για τον καθορισμό των ελάχιστων κανόνων ως προς τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης των αξιόποινων πράξεων και τις ποινές στους τομείς της οργανωμένης εγκληματικότητας, της τρομοκρατίας και της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών»⁶⁹. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2001 εξέδωσε Ψήφισμα αναφορικά με τον κομβικό ρόλο της ΕΕ στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας κι έτσι απήρθηνε έκκληση προς το Συμβούλιο να λάβει νομοθετική πρωτοβουλία. Έτσι και με νωπή τη μνήμη του δολοφονικού τρομοκρατικού χτυπήματος στους δίδυμους Πύργους στις 11 Σεπτεμβρίου 2001 στη Νέα Υόρκη, η Επιτροπή κατέθεσε Πρόταση προς το Συμβούλιο σχετικά με την τρομοκρατία που κρίθηκε ότι πια θα έπρεπε να θεσπιστεί ως ξεχωριστό έγκλημα, τις κυρώσεις για τις τρομοκρατικές πράξεις και τα υποκείμενα της δράσης αυτού του χαρακτήρα⁷⁰. Η πρόταση τελικά μετά από αλλαγές, υιοθετήθηκε 7/12/2001 από το Συμβούλιο. Το νομικό μέσο που επιλέχθηκε για την υλοποίηση της Πρότασης ήταν αυτό της Απόφασης-Πλαίσιο. Επρόκειτο για νομικό εργαλείο για την επίτευξη σκοπών σχετιζόμενων με την ασφάλεια την καταστολή ιδιαίτερος επαχθών πράξεων και την προστασία των δημοσιονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων⁷¹. Με την Απόφαση-Πλαίσιο τα κράτη-μέλη «δεσμεύονται ως προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα» αλλά τα μέσα για την επίτευξη του σκοπού αφήνονται στη διακριτική ευχέρεια του εθνικού νομοθέτη. Εν ολίγοις ήταν ζήτημα των εσωτερικών εννόμων τάξεων πια να διαμορφώσουν αναλυτικά την αντιτρομοκρατική τους νομοθεσία. Με την Απόφαση-Πλαίσιο 2002/475//ΔΕΥ υλοποιήθηκε η πρόταση που προαναφέραμε. Όπως θα δούμε στην περίπτωση της Ελλάδας παρακάτω αναλύοντας τον 187Α, το νομοθετικό κείμενο της ΕΕ μεταφέρθηκε σχεδόν αυτούσιο στην ελληνική έννομη τάξη με το ν 3251/2004.

Φάνηκε επομένως πως η αρχή της θεσμοθέτησης αντιτρομοκρατικών νόμων έγινε το 2001 υπό την πίεση των ΗΠΑ και σταδιακά αυτή η λογική ενσωματώθηκε από την ΕΕ και διαδόθηκε στα κράτη-μέλη μέσω της εργαλειοθήκης του ΟΟΣΑ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και γενικότερα η ευρωπαϊκή ήπειρος βρέθηκε αντιμετώπιη με προκλήσεις όπως αυτές της μετανάστευσης και της τρομοκρατίας στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Στο πλαίσιο της προσπάθειας να ανταποκριθεί στον κίνδυνο της τρομοκρατίας, πάρθηκαν ολέθρια τελικά ρίσκα ενώ συχνά τα παραπάνω δύο φαινόμενα συνδέθηκαν μεταξύ τους. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας εκφράστηκε με διακρατική συνεργασία, χρηματοδοτήσεις για συλλογή κι ανταλλαγή πληροφοριών με σκοπό την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας. Άλλωστε

⁶⁸ΦΕΚ 107/Α/20-6-2018

⁶⁹ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ελισάβετ, Ο ορισμός της τρομοκρατίας, *Ποινική Δικαιοσύνη* 2002,σελ 64 επ.

⁷⁰Μανωλεδάκης, Ιωάννης & Καιάφα-Γκμπάντι, Μαρία, Παρατηρήσεις στο αρχικό σχέδιο της πρότασης της Επιτροπής για έκδοση απόφασης-πλαίσιου για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, *Ποινική Δικαιοσύνη* 2001

⁷¹ Μυλωνόπουλος Χρίστος, Το Ευρωπαϊκό Ποινικό Δίκαιο μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, *Ποινικά Χρονικά* 2011 σελ 80 επ.

διακηρυγμένος στόχος της ΕΕ είναι η πρόληψη κι αντιμετώπιση της «ριζοσπαστικοποίησης» με ό,τι ρίσκα συνεπάγεται αυτό για επακολουθούσες πολιτικές απαγορεύσεων.

Άξια αναφοράς κρίνεται και η οδηγία 2017/541⁷², την οποία εξέδωσε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιου 2002/475/ΔΕΥ του Συμβουλίου και για την τροποποίηση της απόφασης 2005/671/ΔΕΥ του Συμβουλίου. Με τη συγκεκριμένη οδηγία προς τα κράτη-μέλη ποινικοποιούνται πλέον διάφορες συμπεριφορές που θεωρήθηκε ότι σχετίζονταν με τρομοκρατία όπως τα ταξίδια «για την προετοιμασία τρομοκρατικών χτυπημάτων» σε μια εποχή που η διάσχιση των συνόρων είναι καθημερινή και η ελευθερία μετακίνησης προβλεπόμενη από όλα τα σύγχρονα συντάγματα αλλά και διάφορες ευρωπαϊκές και διεθνείς συνθήκες, όπως η δημόσια πρόκληση για τέλεση τρομοκρατικών πράξεων, η στρατολόγηση τρομοκρατών από άλλες χώρες, η παροχή και παρακολούθηση εκπαίδευσης για την τέλεση τρομοκρατικών πράξεων καθώς κι εγκλήματα που νοούνται ως προπαρασκευαστικές ενέργειες με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη διακεκριμένη κλοπή, την εκβίαση και την πλαστογραφία εγγράφων ή χρήση πλαστών δημόσιων εγγράφων ταυτοποίησης (βλ αστυνομική ταυτότητα, διαβατήριο κλπ. Η συγκεκριμένη οδηγία τελικώς ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη στο πλαίσιο νομοσχεδίου του Υπουργείου Δικαιοσύνης το 2020⁷³.

Ακολούθησαν PNR⁷⁴ συμφωνίες για έλεγχο στη ροή χρημάτων, για διαβίβαση προσωπικών στοιχείων των επιβατών πτήσεων μεταξύ κρατών κι εταιριών. Για μια τέτοια συμφωνία μεταξύ της ΕΕ και του Καναδά γνωμοδότησε αρνητικά το Δικαστήριο της ΕΕ τον Ιούλιο του 2017. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε στο Συμβούλιο νέες διαπραγματεύσεις με τον Καναδά. Ο περιορισμός των προσωπικών δεδομένων, των ελευθεριών και των δικαιωμάτων των επιβατών κρίθηκε υπέρμετρος του προς αντιμετώπιση κινδύνου. Έπρεπε να τεθούν ορισμένοι αναλογικοί περιορισμοί διαδικαστικής αλλά και ουσιαστικής φύσεως (ποια τα κριτήρια στη διαβίβαση στοιχείων, ποιος θα ήταν ο προβλεπόμενος χρόνος διατήρησης στη βάση δεδομένων, ανάγκη ελέγχου των περιορισμών από ανεξάρτητη αρχή).

Παρότι την πρωταρχική ευθύνη για την αντιμετώπιση της ριζοσπαστικοποίησης φέρουν τα κράτη μέλη με βάση βέβαια την ευρωπαϊκή νομοθεσία και τις αντίστοιχες κοινοτικές οδηγίες, η ΕΕ διαδραματίζει σημαντικό υποστηρικτικό και συντονιστικό ρόλο, παρέχοντας τα εργαλεία και τις πληροφορίες που χρειάζονται. Υπάρχει το Δίκτυο Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση (το RAN ιδρύθηκε το 2011), το οποίο είναι ένα δίκτυο επαγγελματιών (εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, αστυνομικοί, επαγγελματίες υγείας, σωφρονιστικοί υπάλληλοι, εκπρόσωποι τοπικών αρχών) από όλη την Ευρώπη, που εργάζονται με άτομα που έχουν ήδη ριζοσπαστικοποιηθεί ή που είναι ευάλωτα στη ριζοσπαστικοποίηση με σκοπό την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού και την

⁷²Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης, Οδηγία (ΕΕ) 2017/541 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, 12^η παράγραφος Εισαγωγής, L 88/6.

⁷³Υπουργείο Δικαιοσύνης, *Μέρος Τρίτο, Ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2017/541 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 2017 για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιου 2002/475/ΔΕΥ του Συμβουλίου και για την τροποποίηση της απόφασης 2005/671/ΔΕΥ του Συμβουλίου*, Url: <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=10953>

⁷⁴Τα δεδομένα PNR (Passenger Name Record) είναι πληροφορίες που παρέχουν οι επιβάτες και συλλέγονται από τους αερομεταφορείς κατά τις διαδικασίες κράτησης και ελέγχου εισιτηρίων.

αποκατάσταση/επανένταξη βίαιων εξτρεμιστών⁷⁵. Επίσης λειτουργεί ειδική ομάδα της Europol για την αναφορά διαδικτυακού περιεχομένου, η οποία σαρώνει το διαδίκτυο για τον εντοπισμό τρομοκρατικού υλικού και ειδοποιεί τις πλατφόρμες που το χρησιμοποιούν. Από την ίδρυσή της, το 2015, η εν λόγω μονάδα έχει αναφέρει πάνω από 130.000 τεμάχια περιεχομένου σε διαδικτυακές εταιρείες. Στα τέλη του 2020, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο κατέληξαν σε πολιτική συμφωνία σχετικά με κανόνες που υποχρεώνουν τις διαδικτυακές πλατφόρμες σε όλα τα κράτη-μέλη να αφαιρούν το τρομοκρατικό περιεχόμενο (εικόνες, κείμενα, βιντεοληπτικό υλικό) εντός μίας ώρας από την ανάρτησή του. Εισάγονται εξαιρέσεις στις περιπτώσεις χρήσης του εν λόγω υλικού για δημοσιογραφικούς καθώς και εκπαιδευτικούς σκοπούς πρόληψης τρομοκρατίας.

Τέλος, η ΕΕ διατηρεί κατάλογο τρομοκρατικών οργανώσεων. Η ίδια η ύπαρξή του και οι διαρκείς αλλαγές που υφίσταται αποδεικνύουν ότι η επιβολή του χαρακτηρισμού «τρομοκρατία» σε μια ένοπλη οργάνωση και η αξιολόγηση της βίας ως επικίνδυνης για τη συντήρηση της κατεστημένης τάξης κρίνεται μεταξύ άλλων και από τη γεωπολιτική ισχύ και τις ευμετάβλητες διεθνείς και περιφερειακές συμμαχίες του κράτους που διεκδικεί να θέσει αυτόν τον προσδιορισμό. Ενδεικτικό των παραπάνω παρατηρήσεων πάντως είναι ότι στον κατάλογο τρομοκρατικών οργανώσεων της ΕΕ περιλαμβάνονται ενδεικτικά μεταξύ άλλων το Κομμουνιστικό Κόμμα Φιλιππίνων, το Εργατικό Κόμμα Κουρδιστάν(PKK), το Λαϊκό Μέτωπο για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, το Λαϊκό Επαναστατικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Τουρκίας⁷⁶ και όχι η ελληνική νεοναζιστική εγκληματική οργάνωση Χρυσή Αυγή. Η τακτικά αναθεωρούμενη κατάρτιση του εν λόγω καταλόγου φαίνεται κι από τη διαγραφή της ισλαμιστικής Χαμάς το 2014 και την επανένταξή της το 2017⁷⁷ χωρίς η βίαιη φύση της ίδιας της οργάνωσης να έχει αντικειμενικά μεταβληθεί. Αυτή η πρακτική του καταλόγου φυσικά δεν αφορά μονάχα την ΕΕ αλλά όλες τις μεγάλες δυνάμεις. Παραδείγματος χάρη, οι Ταλιμπάν ήταν για τις ΗΠΑ «απελευθερωτές» του αφγανικού λαού όσο αντιμάχονταν τους Σοβιετικούς στο πλευρό των μουτζαχεντίν κατά τη δεκαετία του 1980 αλλά «τρομοκράτες» όταν στράφηκαν με τις ίδιες ακριβώς πρακτικές βίας εναντίον των ΗΠΑ το 2001 κι «αντάρτες» το 2015 όταν αυτός ο χαρακτηρισμό εξυπηρετούσε τα γεωπολιτικά συμφέροντα του ΝΑΤΟ. Άλλωστε οι ΗΠΑ το 2001 καταχώρισαν στον κατάλογο των Ειδικά Προσδιορισμένων Τρομοκρατών 27 οργανώσεις κι άτομα συνδεδεμένα με την Αλ Κάιντα. Ξεκάθαρος για το ευμετάβλητο του χαρακτηρισμού «τρομοκρατική οργάνωση» και τη σχετικοποίηση της βίας ως νομιμοποιημένο ή μη εργαλείο με τους στόχους, τις πολιτικές κατευθύνσεις και τα οικονομικά συμφέροντα ήταν με δήλωσή του το 2015 ο εκπρόσωπος Τύπου του Λευκού Οίκου όταν δήλωνε ότι «οι Ταλιμπάν δε θεωρούνται πια τρομοκρατική ομάδα παρόλο που εμπλέκονται σε τρομοκρατικές επιθέσεις προσπαθώντας να προωθήσουν την ατζέντα τους»⁷⁸.

⁷⁵Lawspot.gr, *Ριζοσπαστικοποίηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Τι είναι και πώς μπορεί να προληφθεί;*, ηλεκτρονικό άρθρο, 30/1/2021 Url: <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/rizospastikopoiisi-stin-eyropaiki-enosi-ti-einai-kai-pos-porei-na-prolifthei>

⁷⁶Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης L 43, 8/2/2021

⁷⁷Σε εφαρμογή αντίστοιχων αποφάσεων του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

⁷⁸Karl Jonathan, *Taliban are not terrorists or so says the White House*, ηλεκτρονικό άρθρο στο ABC News, 29/1/2015, Url: <https://abcnews.go.com/Politics/taliban-terrorists-white-house/story?id=28588120>

B3. Η ελληνική περίπτωση-Ιστορική Αναδρομή-Η πορεία προς τον 187^α

Υπό συνθήκες παγκόσμιας οικονομικής κρίσης μετά το κραχ του 1929 κι υπό το βάρος ξεσπάσματος σημαντικών εργατικών αγώνων και στον ελλαδικό χώρο, η κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου θωράκισε το κράτος έναντι του κινδύνου του κομμουνισμού. Κατατέθηκε νομοσχέδιο στη Βουλή το οποίο επεδίωκε «τη δίωξιν των οπαδών της Γ Διεθνούς». Ο Βενιζέλος έλεγε πως «είμεθα αποφασισμένοι να εξοπλίσουμε το κράτος και τας αναγκαίας νομοθεσίας όπως καταστή δυνατή η αποτελεσματική κοινωνική άμυνα κατά των απροκάλυπτων ανατρεπτικών ενεργειών των εχθρών του κοινωνικού καθεστώτος»⁷⁹. Έτσι, λοιπόν, ψηφίζεται ο ν. 4229 που χαρακτηρίστηκε ως ιδιώνυμο. Είναι σημαντικό να σημειωθεί πως παρά τον έκδηλο πολιτικό χαρακτήρα των αδικημάτων που τυποποιούσε ο συγκεκριμένος νόμος, το ιδιώνυμο καθιέρωνε αποκλειστική υλική αρμοδιότητα των κοινών πολιτικών δικαστηρίων, σε ευθεία αντίθεση με το Σύνταγμα του 1927 που όριζε ως αρμόδια για τα πολιτικά εγκλήματα τα μικτά ορκωτά δικαστήρια.

Αξίζει να πραγματοποιήσουμε σύντομη παρέκβαση για να ξεκαθαρίσουμε την έννοια του πολιτικού εγκλήματος. Η αντικειμενική θεωρία αντιμετωπίζει ως πολιτικό έγκλημα οποιαδήποτε ενέργεια επιβουλής ή διακινδύνευσης αφηρημένης ή συγκεκριμένης του εννόμου αγαθού της δημόσιας τάξης με τη μορφή της πολιτειακής του όψης. Κάθε πράξη λοιπόν που στρέφεται κατά της εσωτερικής κι εξωτερικής ασφάλειας του κράτους δυνάμει αυτής της θεωρίας μπορεί να υπαχθεί στην έννοια του πολιτικού εγκλήματος⁸⁰. Η αδυναμία παρόλα αυτά της εξεύρεσης ενός κοινού σε γενικές γραμμές ορισμού για το πολιτικό έγκλημα οδήγησε στην *de lege ferenda* υιοθέτηση της θεωρίας του πολιτικού εγκληματία που δρα σε γενικές γραμμές συμμετέχοντας σε κάποιο πολιτικό σχηματισμό, από μη ταπεινά ελατήρια, ορμώμενος από την ιδεολογία και την πολιτική του συνείδηση με στόχο την ανατροπή της κατεστημένης τάξης και με συνεπή αξιολογική στάθμιση της σχέσης μέσου-επιδιωκόμενου σκοπού κι αυτά είναι στοιχεία που τον διαφοροποιούν από το λεγόμενο κοινό ποινικό εγκληματία. Είναι προφανές πως τα κίνητρα των ένοπλων οργανώσεων παρουσιάζουν τρομερή ομοιότητα με την παραπάνω περιγραφή κι έτσι η τρομοκρατία ευκόλως μπορεί να υπαχθεί στην έννοια του πολιτικού εγκλήματος.

Επανερχόμενοι στο ιδιώνυμο, η πρώτη δίκη με βάση το συγκεκριμένο νόμο που αν μη τι άλλο καταδεικνύει τόσο τον πολιτικό χαρακτήρα του νόμου όσο και των αδικημάτων που τυποποιούσε, είναι αυτή του μέλους της ΟΚΝΕ⁸¹ Παρ Μαρμαρέλη. Η δίκη έληξε με την ενοχή του κατηγορούμενου και τιμωρία εξορία μεταξύ άλλων. Η ένσταση αναρμοδιότητας του αυτόφωρου πλημμελειοδικείου απερρίφθη όπως συμβαίνει μέχρι σήμερα κάθε φορά σε δίκες πολιτικού χαρακτήρα.

Στο δρόμο προς τη σύγχρονη αντιτρομοκρατική νομοθεσία επόμενος σημαντικός σταθμός ήταν αναμφίβολα ο αναγκαστικός νόμος 117/1936 που επιβλήθηκε από τη μεταξική δικτατορία προκειμένου να καταπνίξει κάθε απόπειρα κοινωνικής αντίδρασης ενάντια στο καθεστώς. Ειδοποιός διαφορά με το βενιζελικό ιδιώνυμο ήταν η απάλειψη της έννοιας του «βιαιώς» από το

⁷⁹Χατζηκόστας Αλέκος, *Η πρώτη δίκη με βάση το Ιδιώνυμο*, ηλεκτρονικό άρθρο στο Ατεχνος, 31/6/2016

⁸⁰Καμινάρης Α., Κομματάς Π., Κότσιφας Α., *Η έννοια του πολιτικού εγκλήματος* στο έργο *Το πολιτικόν έγκλημα*, Αποστολόπουλος Ε., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1979.

⁸¹Η Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαίων Ελλάδας (ΟΚΝΕ), ήταν η οργάνωση νεολαίας του ΣΕΚΕ. Ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 1922, με την ολοκλήρωση του πρώτου της συνεδρίου, που έγινε στην Αθήνα και προέβλεπε τη συνένωση μικρότερων σοσιαλιστικών οργανώσεων νεολαίας σε μία πανελλαδική οργάνωση με ενιαία πολιτική και οργανωτική καθοδήγηση

σώμα του νόμου, η οποία διεύρυνε σημαντικά το αξιόποιο ώστε να καταλαμβάνεται στην αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος κάθε ενέργεια που αποσκοπούσε, έστω και με ειρηνικά μέσα, στην ανατροπή της δικτατορίας⁸². Στη συνέχεια μεία οφείλει να γίνει και στην εφαρμογή το 1946 του Γ ψηφίσματος «Περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων τη Δημόσιαν Τάξη κι ασφάλειαν». Με βάση αυτό τέθηκε ουσιαστικά εκτός νόμου το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας. Περιελάμβανε διατάξεις που αφορούσαν την ένοπλη προσβολή των αρχών, τις απαγορευμένες συναθροίσεις, τη διατάραξη της κοινής ειρήνης αλλά και την πρόκληση ανησυχίας και τρόμου, τις απεργίες και τις δολιοφθορές σε επιχειρήσεις κοινής ωφελείας. Ακολουθεί ο αναγκαστικός νόμος 509/1947 εν μέσω βέβαια εμφυλίου πολέμου ανάμεσα στις δυνάμεις του ΔΣΕ και τον Εθνικό Στρατό που έχει ενσωματώσει τα κατοχικά τάγματα ασφαλείας, τους δοσίλογους και υποστηρίζεται από μεγάλες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις όπως η Αγγλία και στη συνέχεια οι ΗΠΑ. Επρόκειτο για νόμο «περί μέτρων ασφαλείας του Κράτους, του Πολιτεύματος, του Κοινωνικού Καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών»⁸³. Με βάση αυτόν πραγματοποιούνται όλες οι διώξεις μέσω συνοπτικών και δίχως τις παραμικρές νομικές δικαιωματικές και δικονομικές εγγυήσεις δικών αντιφρονούντων, αριστερών, αντιστασιακών σε όλη τη μετεμφυλιακή περίοδο⁸⁴ ενώ προβλέπει τη διάλυση του ΚΚΕ, του ΕΑΜ, της Εθνικής Αλληλεγγύης και κάθε άλλου πολιτικού σχηματισμού που υποστήριζε ή συνεργαζόταν με αυτά. Με το σύνολο αυτού του οπλοστασίου κινήθηκε και η δικτατορία των Συνταγματαρχών την περίοδο 1967-1974.

Ο πρώτος επίσημος αντιτρομοκρατικός νόμος ψηφίστηκε το 1978 (774/1978) από την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Αφορούσε την «καταστολή της τρομοκρατίας και την προστασία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος». Αξίζει να σημειωθεί ότι ήταν μια προσπάθεια του ελληνικού κράτους να ευθυγραμμιστεί με όσα συνέβαιναν στην Ευρώπη, δεδομένου μάλιστα ότι η δεκαετία του 1970 και στη χώρα μας όπως έχει αναφερθεί αναλυτικά σε προηγούμενη ενότητα, χαρακτηρίζεται από την αυγή της λειτουργίας και δράσης ένοπλων οργανώσεων όπως αυτή της 17 Νοέμβρη και του ΕΛΑ με χτυπήματα σε βάρος βασανιστών της Χούντας. Για τον εν λόγω νόμο έχει μια σημασία να αναφερθεί ότι για πρώτη και τελευταία φορά στην ελληνική νομοθεσία περιλαμβάνεται ρητώς και με μια εξαιρετικά διευρυμένη νοηματοδότηση η λέξη «τρομοκρατία» παραβιάζοντας την κατοχυρωμένη συνταγματική αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege* (Α 7 παρ. 1) του Συντάγματος. Αποτέλεσμα της ελαστικής αυτής διατύπωσης ήταν η εφαρμογή του ακόμα και σε απλούς διαδηλωτές ή μέλη οργανώσεων της Αριστεράς όπως ο γιατρός Τσιρώνης και συλλογικοτήτων του αναρχικού χώρου που δε συμμετείχαν σε ένοπλες οργανώσεις και στις δράσεις τους⁸⁵. Όπως θα αναλυθεί παρακάτω δεν θα ήταν η τελευταία φορά που συνέβη αυτό στο πλαίσιο της εφαρμοζόμενης αντιτρομοκρατικής έστω και για διαφορετικούς λόγους και με διαφορετικούς όρους. Τελικά, ο νόμος αυτός καταργήθηκε το 1983 από την πρώτη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ.

Ο επόμενος επίσημος πρόγονος του σημερινού 187α του Ποινικού Κώδικα ήταν ο ν. 1916/1990 που ψηφίστηκε με τον τίτλο «για την προστασία της κοινωνίας από το οργανωμένο έγκλημα»

⁸² Κούνδουρος Ρούσος, *Η ασφάλεια του καθεστώτος*, Καστανιώτη, Αθήνα 1978, σελ 104

⁸³ ΦΕΚ 293/Α/27-12-1947

⁸⁴ Παπαρηγόπουλος Κ., Κρολίδης Π, Αναστασιάδης Γ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 11^{ος}, Αγγελάκη, Αθήνα 1995, σελ 400 επ

⁸⁵ Μπελαντής Δημήτρης, *Αναζητώντας τον εσωτερικό εχθρό-Διαστάσεις αντιτρομοκρατικής πολιτικής*, Προσκήνιο, Αθήνα 2004.

από την αυτοδύναμη κυβέρνηση της ΝΔ την επόμενη χρονιά του έτους της δολοφονίας του βουλευτή Παύλου Μπακογιάννη από την Ε.Ο. 17 Νοέμβρη. Η εισήγηση του νομοσχεδίου ανέφερε ότι δεν αφορά μόνο την τρομοκρατία αλλά και ζητήματα καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος, της διακίνησης ναρκωτικών ουσιών, των εμπρησμών και της μεταφοράς όπλων. Μολονότι σε αντίθεση με τον προϊσχύοντα αντιτρομοκρατικό νόμο, προκειμένου να αποφευχθεί η αοριστία ουδεμία αναφορά γινόταν στην έννοια της τρομοκρατίας καθ' εαυτής, στο άρθρο 7 προέβλεπε όπως συνέβαινε και με παλαιότερους φρονηματικούς νόμους αποκλειστική αρμοδιότητα του Πενταμελούς Εφετείου παρόλο που τα σχετικά αδικήματα με βάση και τις προκηρύξεις ανάληψης ευθύνης είχαν σαφώς πολιτικό χαρακτήρα αν και κάτι τέτοιο δεν αναγνωριζόταν ποτέ στην πράξη. Παράλληλα ανήγαγε τις προπαρασκευαστικές ενέργειες σε κακουργηματική πράξη που προβλέπεται μόνο για τις προπαρασκευαστικές πράξεις (Α 135 ΠΚ) στο έγκλημα της εσχάτης προδοσίας αναδεικνύει πτυχές της αντισυνταγματικότητας αυτού του νόμου.

Στον 21ο αιώνα ο ν. 2928/2001 αποτέλεσε ουσιαστικά την υλοποίηση της δέσμευσης της Ελλάδας με την υπογραφή της Σύμβασης του ΟΗΕ στο Παλέρμω ως προς την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος. Ο Μ. Σταθόπουλος σε δημοσίευσή του στο in.gr εξηγεί ότι ο εν λόγω νόμος δεν αποτελεί αντιτρομοκρατική νομοθεσία. Παρόλα αυτά είναι προφανές ότι ψηφίστηκε στο πλαίσιο αντιτρομοκρατικής εκστρατείας ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων που ανέλαβε για το 2004 η Αθήνα. Με βάση αυτό το νόμο, ο οποίος αντικαθιστά την παλαιότερη «συμμορία» του 187 ΠΚ με την «εγκληματική οργάνωση» δικάστηκαν τα μέλη της Ε.Ο 17 Νοέμβρη και του ΕΛΑ. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο νόμος καθορίζει όπως και οι προγενέστεροί του αρμοδιότητα Εφετείου για την εκδίκαση αυτής της φύσης υποθέσεων. Καθίσταται πλέον πρόδηλο ότι ο κανόνας του Α 97 του ελληνικού Συντάγματος, σύμφωνα με τον οποίο η εκδίκαση κακουργημάτων ανήκει στα Μικτά Ορκωτά Δικαστήρια⁸⁶, έχει πλέον ανατραπεί πλήρως υπέρ των Εφετείων⁸⁷. Η συγκεκριμένη πρακτική δεν αλλάζει ούτε όταν πια θεσπίζεται ο σημερινός αντιτρομοκρατικός νόμος 187α το 2004. Τέλος δύο νέα στοιχεία που εισφέρει ο ν. 2928/2001 είναι αφενός ότι η ανακριτική διαδικασία περατώνεται με εισαγγελική πρόταση στο Συμβούλιο Εφετών (αυτό αποφασίζει και για την παραπομπή των κατηγορούμενων) κι όχι Πλημμελειοδικών ενώ εισάγεται πια και το *modus operandi* των ανώνυμων μαρτύρων με βάση το οποίο την επόμενη δεκαετία διώκονται τα μέλη των δύο πιο δραστήριων και γνωστών τον 21^ο αιώνα ένοπλων οργανώσεων στη χώρα μας, του Επαναστατικού Αγώνα και της Συνομοσπίας Πυρήνων της Φωτιάς.

Μετά το χτύπημα στους δίδυμους πύργους όπως είδαμε το Συμβούλιο της ΕΕ υιοθέτησε την Απόφαση-Πλαίσιο για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Η συγκεκριμένη μαζί με το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών-μελών ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το ν. 3251/2004 με τίτλο «Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, τροποποίηση του ν. 2928/2001 για τις εγκληματικές οργανώσεις κι άλλες διατάξεις». Ο νέος νόμος περιέλαβε 3 άρθρα το 40,41,42 με τα οποία ουσιαστικά τροποποιήθηκε ο προϋπάρχων νόμος και προστέθηκε το ΠΚ 187Α το οποίο και προβλέπει πλέον μια σειρά

⁸⁶Το Μικτό Ορκωτό Δικαστήριο είναι Ποινικό Δικαστήριο, το οποίο εκδικάζει κακουργήματα σε πρώτο βαθμό. Συγκροτείται από τρεις τακτικούς δικαστές (έναν Πρόεδρο Πρωτοδικών ως πρόεδρο και δύο Πρωτοδίκες) και τέσσερις ενόρκους (λαϊκούς δικαστές)

⁸⁷ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελισάβετ, Ο ν 2928/2001 για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων, *Ποινική Δικαιοσύνη* 2001,σελ 693 επ.

«τρομοκρατικών πράξεων» στην αντικειμενική υπόσταση που δεν έχει νόημα να αναφέρουμε αναλυτικά, αρκεί μόνο μια ανάγνωση του αντίστοιχου άρθρου όπως τυποποιείται στον ισχύοντα ποινικό κώδικα. Η διαφορά ανάμεσα στην εγκληματική οργάνωση του 187 και την τρομοκρατική οργάνωση του 187α είναι πως οι πράξεις στο πλαίσιο τρομοκρατικής δράσης τελούνται με τρόπο ή σε έκταση ή υπό συνθήκες που είναι δυνατόν να βλάψουν μια χώρα ή διεθνή οργανισμό και με σκοπό να εκφοβίσουν πληθυσμό ή να βλάψουν σοβαρά ή να καταστρέψουν τις θεμελιώδεις συνταγματικές, πολιτικές κι οικονομικές δομές μιας χώρα ή ενός διεθνούς οργανισμού. Αξίζει να σημειωθεί -και διόλου τυχαία- ότι το έγκλημα στον 187α εισάγεται ως αφηρημένης διακινδύνευση για τα προστατευόμενα έννομα αγαθά. Ο σκοπός αυτής της πολιτικής επιλογής θα αναλυθεί σε επόμενη ενότητα. Ως προς το θέμα «διεθνής οργανισμός⁸⁸» και «χώρα», πρόκειται για ακριβής μετάφραση από την ευρωπαϊκή Απόφαση- Πλαίσιο των εννοιών «international organisation» και «country». Για την μεν πρώτη έννοια είναι προφανής ο σκοπός των κυρίαρχων να προστατεύσουν από χτυπήματα ιμπεριαλιστικούς -αν χρησιμοποιήσουμε λενινιστικούς όρους- μηχανισμούς όπως η ΕΕ και το ΝΑΤΟ με σημαντικό ρόλο σε γεωπολιτικό επίπεδο με τη βοήθεια των οποίων εδραιώνει την εξουσία και την κυριαρχία της η ελληνική αστική τάξη στην επικράτεια.

Αλλαγές έφερε στην αντιτρομοκρατική νομοθεσία ο νόμος 3875/2010 με σημαντικότερες των οποίων να είναι οι εξής: Αρχικά καταργήθηκε η περίπτωση της παραγράφου 8 που προέβλεπε πως οι πράξεις που τυποποιούνται στο άρθρο 187α ως «τρομοκρατικές» δε θεωρούνται τέτοιες αν «εκδηλώνονται ως προσπάθεια εγκαθίδρυσης δημοκρατικού πολιτεύματος ή διαφύλαξης ή αποκατάστασης αυτού ή ως δράση υπέρ της ελευθερίας με την έννοια του άρθρου 5 παρ 2 του Συντάγματος ή αποσκοπεί στην άσκηση θεμελιώδους ατομικής, πολιτικής ή συνδικαλιστικής ελευθερίας ή άλλου δικαιώματος προβλεπόμενου στο Σύνταγμα ή στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών». Άλλη μια διαφοροποίηση είναι η μεταπήδηση από την υποκειμενική στην αντικειμενική ευθύνη αφού τα άτομα που εντάσσονται στην τρομοκρατική οργάνωση χρειάζεται να «δρουν από κοινού και να επιδιώκουν» την τέλεση των τυποποιούμενων στο άρθρο για την τρομοκρατική οργάνωση αδικημάτων κι όχι να «δρουν από κοινού με σκοπό...»⁸⁹.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στη νομική κατασκευή του λεγόμενου «ατομικού τρομοκράτη». Μολονότι ο ισχύων 187 αφορά σε γενικές γραμμές τη διεύθυνση κι ένταξη σε τρομοκρατική οργάνωση, στην ελληνική νομολογία, εξαιτίας της ασάφειας και της σύγχυσης του αντιτρομοκρατικού νομοθετήματος καθώς και του πρόδηλου πολιτικού χαρακτήρα των τυποποιούμενων εγκλημάτων κι ως εκ τούτου και των αντίστοιχων διώξεων, βρήκε εφαρμογή κι η περίπτωση «ατομικών τρομοκρατών» μολονότι η Ελλάδα αν και χώρα εισόδου μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών -ίσως κι εξαιτίας αυτού αλλά και της θέσης και της περιορισμένης ισχύος του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού στη γεωπολιτική σκακιέρα- ουδέποτε αντιμετώπισε τον κίνδυνο μοναχικών λύκων ισλαμιστικής τρομοκρατίας όπως χώρες της Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης. Η ετυμηγορία δικαστηρίου ότι χωρίς την ύπαρξη καν οργάνωσης η δράση 5 μεμονωμένων ατόμων που εντάσσονται κατά δήλωσή τους στον αναρχικό/αντιεξουσιαστικό χώρο μπορεί να απειλήσει και να βλάψει (με τις εγκληματικές πράξεις για τις οποίες καταδικάστηκαν δηλ. εμπρησμοί, ληστείες) τις δομές της χώρας, μαρτυρά

⁸⁸Ορίζεται εν πολλοίς η μορφή προωθημένης διεθνούς συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη προς εξυπηρέτηση ορισμένων σκοπών, η οποία είναι περιβλημένη με μια ορισμένη νομική ενδυμασία, Μπρεδήμας Αντώνης, *Διεθνείς Οργανισμοί*, τεύχος Α, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1983.

⁸⁹ΦΕΚ 158/Α/20-9-2010, βλ. εισήγηση Α. Ψαρούδα-Μπενάκη, Πρακτικά Βουλής, 5/6/2001

σίγουρα τον εξαιρετικό χαρακτήρα της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας και συνολικά πολιτικής του κράτους απέναντι σε όσους ορίζει ως «εσωτερικούς εχθρούς» κι αντιστοίχως τους αντιμετωπίζει.

4. Οι προκλήσεις που θέτουν η αντιτρομοκρατική νομοθετική εννοιολόγηση κι η εφαρμογή της νομοθεσίας για τη δημοκρατία και τα δικαιώματα

A. Κατάσταση έκτακτης ανάγκης

Το ποινικό δίκαιο ως κλάδος του Δικαίου με βάση όσα εξηγήθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο του πονήματος, είναι κι αυτό ένα «έντονα πολιτικό φαινόμενο, καθώς αποτελεί προϊόν της εξουσίας κι εντάσσεται στην επιδίωξη της αφενός να εξασφαλίζει την αυτοσυντήρηση κι υλική κι ιδεολογική αναπαραγωγή της κι αφετέρου να επιτυγχάνει την κοινωνική ειρήνη, ρυθμίζοντας τις κοινωνικές συγκρούσεις, προστατεύοντας τα έννομα αγαθά του ατόμου και του συνόλου και θέτοντας όρια στον κοινωνικό ανταγωνισμό»⁹⁰. Αυτά βέβαια επιτυγχάνονται κι υλοποιούνται όπως εξηγήσαμε στο πρώτο μέρος δια των εργαλείων του κράτους, τη νόμιμη βία, την καταστολή, την ποινή. Εξηγήσαμε άλλωστε ότι η θεμελιωτική κατά Μπένγιαμιν βία που εγκαθιδρύει μια νέα τάξη πραγμάτων νομιμοποιείται *a posteriori* κι ως εκ τούτου αναδρομικά κι όχι τη στιγμή που εκδηλώνεται και συνήθως συγκρούεται με μια άλλη κατεστημένη τάξη πετυχαίνοντας καίριο ρήγμα σε αυτό. Έτσι συνέβη σε περιπτώσεις επεκτατικών πολέμων και κατακτήσεων αλλά και στις ιστορικές Επαναστάσεις (Γαλλική, Αμερικανική, Οκτωβριανή). Αυτό που μέσω του ποινικού δικαίου, και μέσω των ισχυόντων Συνταγμάτων ως θεμελιωδών Νόμων κατά τη θετικιστική αντίληψη με ύψιστη κανονιστική ισχύ επιδιώκει να συσκοτίσει η κυρίαρχη τάξη και να εμπεδώσει ιδεολογικά στους πολίτες είναι ότι ο δικαιοκός λόγος και η έννομη τάξη ολόκληρη ως επικοδόμημα αποτελεί ιστορικό/κοινωνικό προϊόν θεμελιωτικής κατά Μπένγιαμιν βίας κι όχι μια δεδομένη προαιώνια και φυσική τάξη πραγμάτων στην κοινωνία. Και κατ' επέκταση μέσω του ποινικού δικαίου καταστέλλει όποιον αμφισβητεί το υπάρχον και προσπαθεί να το ανατρέψει. Εξ ου και η επακολουθούσα βία διαιώνισης και συντήρησης.

Με απλά λόγια, μέσω της απειλής κι επιβολής της ποινής οριοθετεί το πλαίσιο της αποδεκτής κοινωνικής συμπεριφοράς κι εξασφαλίζει την αυτοσυντήρηση της εξουσίας. Προκειμένου, ωστόσο, να κατευναστούν οι κοινωνικές αντιδράσεις, η ίδια η εξουσία αυτοπεριορίζεται με την κατοχύρωση των θεμελιωδών συνταγματικών ατομικών δικαιωμάτων κι ελευθεριών⁹¹, σφαιρών των ιδιωτών δηλαδή εντός των οποίων δεν επιτρέπεται να παρέμβει το κράτος. Ακόμα κι αυτό όμως δύναται να ερμηνευτεί ως παραχώρηση με σκοπό τον έλεγχο της κοινωνικής αντίδρασης κι αποτροπής της κοινωνικής αλλαγής. Μια τέτοια όμως προσέγγιση μοιάζει μονομερής και παραβλέπει ζητήματα αποτύπωσης προοδευτικών αιτημάτων στο Δίκαιο που επιβεβαιώνεται ιστορικά αλλά και στη νομική επιστήμη.

Οι ατομικές ελευθερίες, ωστόσο συνήθως αφορούν περιόδους κανονικότητας κι ομαλής διαιώνισης της υπάρχουσας κατεστημένης κυριαρχίας. Σε περιόδους όξυνσης το προστατευτικό αυτό πλαίσιο συχνά παραμερίζεται. Αυτός συμβαίνει με δύο τρόπους. Από τη μία υπάρχει πράγματι μια ασφαλιστική δικλείδα νομικά κατοχυρωμένη στο Σύνταγμα κι αυτή είναι η κατάσταση ανάγκης, μια εξαιρετικής δηλαδή περίπτωσης όπου οι νομικές παρεκκλίσεις επιτρέπονται, προκειμένου να διασωθεί η ίδια η δημόσια τάξη και ασφάλεια. Ο ίδιος ο νόμος προβλέπει περιπτώσεις που παύει αυτός να ισχύει, ώστε να αντιμετωπιστεί μία κατάσταση που απειλεί την ίδια την ύπαρξη της έννομης τάξης, χωρίς την οποία νόμοι και δικαιώματα

⁹⁰Μανωλεδάκης Ιωάννης, *Ασφάλεια και Ελευθερία-Ερμηνεία του Ν. 2928/2001 για το οργανωμένο έγκλημα- Σχετικά Κείμενα*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2002 σελ 211.

⁹¹Θεοδωρίδης Παντελής, *Ανθρώπινα Δικαιώματα, κατάσταση εξαίρεσης και ποινικό δίκαιο του εχθρού*, Θεσσαλονίκη 2013, σελ 40 επ.

αφυδατώνονται από το νόημά τους αφού αν δεν αντιμετωπιστεί υπάρχει ο κίνδυνος ανατροπής και κατάρρευσης της ίδιας της συνταγματικής τάξης.

Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης ορίζεται ως εκείνη η συνθήκη όπου η εκάστοτε κυβέρνηση έχει την δυνατότητα να εφαρμόσει μέτρα και πολιτικές, οι οποίες κατά την ισχύουσα νομοθεσία απαγορεύονται να ασκηθούν, με την αιτιολογία ότι προασπίζει με αυτόν τον τρόπο το έννομο αγαθό της ασφάλειας των πολιτών της. Ωστόσο πρέπει να συντρέξουν ορισμένες συνθήκες ώστε η κυβέρνηση να έχει το δικαίωμα να κηρύξει κατάσταση έκτακτης ανάγκης της χώρας. Αυτό συνήθως συμβαίνει κατά την διάρκεια εμφυλίων συρράξεων, οικολογικής καταστροφής, πανδημίας, ενόπλων διαμαχών ή άλλου κινδύνου βιοασφάλειας. Στο Ρωμαϊκό Δίκαιο προβλέπεται το *Justitium*, η οποία είναι η αντίστοιχη έννοια της κατάστασης έκτακτης ανάγκης, όπου η Ρωμαϊκή Σύγκλητος μπορούσε να ασκήσει με τελικό διάταγμα (*senatus konsultum ultimum*), ενώ παράλληλα, δεν μπορούσε να αμφισβητηθεί αλλά βοήθησε στην διάσωση ζωών κατά την περίοδο των πολέμων.

Ωστόσο, η κήρυξη της χώρας σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως αφορμή ή πρόσχημα με σκοπό τον περιορισμό και την καταστρατήγηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των πολιτών, τα οποία είναι κατοχυρωμένα στο Σύνταγμα κάθε χώρας, συνήθως μέσω επιβολής στρατιωτικού νόμου ή ανάκλησης του *habeas corpus*. Σύμφωνα με το άρθρο 4 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), παρέχεται η δυνατότητα στα κράτη να περιορίζουν την ισχύ κάποιων δικαιωμάτων, τα οποία περιέχονται στο ΔΣΑΠΔ όταν υφίσταται έκτακτη ανάγκη, αλλά μόνο στον βαθμό που χρειάζεται για την αντιμετώπιση της κατάστασης, και πάντα σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας. Όταν αυτό συμβαίνει το Κράτος υποχρεούται να γνωστοποιεί τα εν λόγω γεγονότα στον Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών. Ανάλογες προβλέψεις περιέχονται και στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα δικαιώματα⁹² όπως και στην Αμερικανική Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα⁹³.

Ο άλλος τρόπος περιορισμού των ατομικών ελευθεριών είναι η *de facto* επιβολή της κατάστασης έκτακτης ανάγκης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, δεν κηρύσσεται έκτακτη ανάγκη και απλώς λαμβάνονται εκ των πραγμάτων μέτρα ή εγκρίνονται νομοθετικά διατάγματα από την κυβέρνηση σε βάρος των δικαιωμάτων και των ελευθεριών συγκεκριμένων ομάδων. Όπως εξηγήθηκε παραπάνω, ορισμένοι πολιτικοί θεωρητικοί, όπως ο Καρλ Σμιτ, έχουν υποστηρίξει ότι η εξουσία να αποφασίζει την έναρξη της κατάστασης έκτακτης ανάγκης καθορίζει την ίδια την κυριαρχία κι αυτός είναι που ορίζει τον «εχθρό». Όπως θα παρατηρούσε και ο Jakobs, ο «εχθρός» είναι ο «άλλος», όχι απλά ο ιδιωτικός αντίπαλος (*hostis* κι όχι απλά *inimicus*) απέναντι στον οποίο τρέφει κανείς αισθήματα μίσους κι αντίστοιχα όχι απλά ένας μεμονωμένος εγκληματίας (αν και η νομολογία έχει διαπλάσει και αυτή την έννοια του «ατομικού τρομοκράτη»), αλλά αντιθέτως ο «εχθρός» έχει ένα συγκεκριμένο φρονηματικό υπόβαθρο, ανήκει δηλαδή κατά κύριο λόγο σε ένα μαχόμενο σύνολο ανθρώπων που φέρεται να αντιπαρατίθεται σε ένα άλλο σύνολο σε ένα είδος χαμηλής έντασης πόλεμο εν μέσω γενικά ειρηνικής κατάστασης. «Θα μπορούσε, τελικά, η τρομοκρατία να χαρακτηριστεί ως πόλεμος; Η απάντηση είναι θετική. Αν και οι δρώντες δεν είναι κράτη, και η προέλευσή τους είναι πολλές φορές απροσδιόριστη, εντούτοις, τίθεται το ζήτημα επιβολής της βούλησης μιας ομάδας επί ενός

⁹²Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Άρθρο 15

⁹³Αμερικανική Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Άρθρο 27

ευρύτερου συνόλου δια της βίας. Υπό αυτή την έννοια, η τρομοκρατία θα μπορούσε να θεωρηθεί ως πόλεμος σε πρωτογενές στάδιο, καθώς τα κίνητρα και οι τελικοί σκοποί της δράσης της, όπως και οι ίδιες οι πρακτικές της απολαμβάνουν εξαιρετικά μικρής αποδοχής των μαζών τις οποίες επιθυμούν να κινητοποιήσουν»⁹⁴.

Στο *State of Exception* (2005), ο Τζόρτζιο Αγκάμπεν επέκρινε αυτήν την ιδέα, υποστηρίζοντας ότι ο μηχανισμός της κατάστασης έκτακτης ανάγκης στερεί από ορισμένους ανθρώπους τα αστικά και πολιτικά δικαιώματά τους, παράγοντας την ερμηνεία του *homo sacer*⁹⁵. Αυτό συμβαίνει ακριβώς όπως θα αναλυθεί παρακάτω με τους «τρομοκράτες» είτε αυτοί είναι πολιτικοί αντίπαλοι είτε προερχόμενοι από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι μετανάστες/πρόσφυγες καθόλη τη διάρκεια της ποινικής δίωξης, σύλληψης, ανάκρισης, δίκης και έκτισης της επιβαλλόμενης ποινής, ακόμα κι όταν έρθει η ώρα της υφ' όρων απόλυσής τους από το σωφρονιστικό κατάστημα όπου κρατούνται.

Αντίθετα με τα παραπάνω που συντείνουν στο γεγονός ότι η δημοκρατία και οι ατομικές ελευθερίες είναι ένα θεωρητικά ίσο με την ασφάλεια σύνολο αξιών που μπορούν να θυσιαστούν αν αυτό κριθεί αναγκαίο από τους κυβερνώντες, στην πραγματικότητα δεν είναι έτσι, η δημοκρατία και τα δικαιώματα είναι ένα πλαίσιο ενιαίο εντός του οποίου εντάσσεται η ασφάλεια όπως και η ελευθερία και η ισότητα και ουδέν εξ αυτών μπορεί ελαφρά την καρδιά να παρακαμφθεί. Παραγνωρίζοντας ότι οι ατομικές ελευθερίες είναι συνυφασμένες με το πλαίσιο αυτό, η νομοθετική κι εκτελεστική εξουσία τις καθιστά προσαρμόσιμες στις εκάστοτε πολιτικές κι οικονομικές ανάγκες των ισχυρών. Με αυτόν τον τρόπο μπορούν τελικά να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται επιλεκτικά, ή ακόμα και να αναστέλλονται προσωρινά ή και λιγότερο προσωρινά χωρίς αυτό να επιφέρει κάποια σημαντική πολιτική κρίση. Κατά αναλογία ο νόμος και η ασφάλεια παύουν να είναι τα μέσα που εγγυώνται τις ατομικές ελευθερίες, αλλά αντιθέτως μετατρέπονται σε αυτοσκοπό⁹⁶. Στο ίδιο πλαίσιο η Δικαιοσύνη ως μία εκ των λειτουργιών του κράτους δικαίου εκπίπτει σε μια σχετική εργαλειοποιημένη πολιτικά καθοριζόμενη κοινωνική αξία στην υπηρεσία της κυβέρνησης και της κυρίαρχης τάξης⁹⁷.

Με αυτόν τον τρόπο, τα περιοριστικά των ελευθεριών μέτρα δεν συνδέονται στο δημόσιο λόγο με αντιδημοκρατικές προθέσεις. Αντιθέτως, νοούνται ότι θωρακίζουν την ίδια τη δημοκρατία από τους «εχθρούς» της και συνιστούν την αναγκαία πολιτική και πολιτειακή απάντηση στα προβλήματα της ασφάλειας που όπως εξηγήσαμε κατά τη θεωρία της διακινδύνευσης του Μπεκ αυτή έχει αναχθεί στη σύγχρονη κοινωνία του φόβου σε ύψιστο αγαθό για χάρη του οποίου αντλείται η συναίνεση για υπέρμετρο περιορισμό όλων των υπολοίπων. Δεύτερον αυτός ο επαναπροσδιορισμός των πολιτικών προτεραιοτήτων και η εξισορρόπηση της σύγκρουσης εμφανίζεται ως αποτέλεσμα υπεύθυνης και σωστής αξιολόγησης των διακυβευμάτων για την έννομη τάξη. Έτσι τα περιοριστικά της ελευθερίας μέτρα παρουσιάζονται με θετικό πρόσημο ως θετική εξέλιξη του δημοκρατικού πολιτεύματος και του κράτους δικαίου κι όχι ως αρνητική διαδικασία υποχώρησης από το δημοκρατικό κεκτημένο και τα δικαιώματα. Ο δημόσιος λόγος

⁹⁴Μπαζίνης, Θεοδωρής, *Ορίζοντας την Τρομοκρατία*, ηλεκτρονικό άρθρο στο *PowerPolitics*, 6/3/2017.

⁹⁵Agamben, Giorgio. *State of Exception*, University of Chicago Press, Σικάγο 2005. Απόσπασμα διαδικτυακά: "A Brief History of the State of Exception"

⁹⁶Σαραφινός Δ., Τσαϊτουρίδης Χ., στο Μανιτάκη Α, *Η υπεράσπιση της δημοκρατίας από τρομοκρατικά αδικήματα και η προάσπιση της ελευθερίας από αντιτρομοκρατικά νομοθετήματα*, *Τρομοκρατία και Δικαιώματα* 2004, σελ 171

⁹⁷Tsoukala, Anastassia, *Democracy in the Light of Security: British and French Political Discourses on Domestic Counter-Terrorism Policies*, *Political Studies*, 54:3, 2006, Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2006.00609.x>

περί ελευθερίας μετατρέπεται σε λόγο περί φόβου κι ανασφάλειας απέναντι όπως κατέδειξε και ο Μπεκ στον επικείμενο κίνδυνο και την επερχόμενη καταστροφή. Άρα οι πολίτες-είτε είναι οι ίδιοι οι δράστες με εντελώς παρεκκλίνοντα από τους κανόνες του κράτους δικαίου τρόπο είτε γενικότερα οι πολίτες, πρέπει να αποδεχτούν αυτά τα περιοριστικά της ελευθερίας μέτρα για να καταφέρουν να απελευθερωθούν από το φόβο. Η ανάδειξη άρα του φόβου σε κεντρικό πολιτικό διακύβευμα επιτρέπει τη νομιμοποίηση της διαρκούς κατάστασης εξαίρεσης/έκτακτης ανάγκης και μια νέα μορφή διακυβέρνησης βασισμένης στα νέα τεχνολογικά μέσα επιτήρησης, το φόβο, την ανησυχία και τη διαχείρισή αυτών κι όχι των πραγματικών αναγκών της κοινωνίας⁹⁸.

B Ποινικό Δίκαιο του Εχθρού

Η εφαρμογή των αντιτρομοκρατικών νόμων αποτελεί ένα νέο δόγμα για την θέσπιση και την υλοποίηση τους, υποβαθμίζοντας τους με αυτόν τον τρόπο, ενώ ορισμένοι θεωρητικοί πρεσβεύουν ότι αποσκοπεί στην μεταβολή και αλλαγή του κλασικού φιλελεύθερου Ποινικού Δικαίου, συμπαρασύροντας και τις επιτυχίες και κατακτήσεις που πραγματοποιήθηκαν μέσω σημαντικών κοινωνικών αγώνων για την διαμόρφωση του. Στην γερμανική ορολογία ονομάστηκε *Feindstrafrecht* ή το Ποινικό Δίκαιο του Εχθρού. Η εν λόγω έννοια προήλθε από τον Guenther Jakobs, ο οποίος είναι καθηγητής Ποινικού Δικαίου στην Νομική Σχολή της Βόννης. Σύμφωνα με τον Guenther Jakobs, οι πολίτες, οι οποίοι αναγνωρίζονται ως πρόσωπα με βάση το δίκαιο, οφείλουν να προσφέρουν την γνωστική ασφάλεια ότι θα υλοποιήσουν τις υποχρεώσεις τους. Όταν αυτό το γεγονός δεν πραγματοποιείται, «πχ. όταν υπάρχει εμπρός μας ένας «σατανάς», ο οποίος αμφισβητεί και επιτίθεται διαρκώς κατά της έννομης τάξης, με αποτέλεσμα να προκαλεί απογοήτευση και διάψευση των προσδοκιών μας, τότε, χρειάζεται να αντιμετωπίσουμε το εν λόγω άτομο, ως ένα άγριο ζώο, το οποίο αποτελεί εστία κινδύνου από την οποία πρέπει να διασφαλισθούν οι άλλοι». Απέναντι σε αυτό λοιπόν εμφανίζεται το άτομο-εχθρός, δηλαδή όποιος συνεχώς δεν επιβεβαιώνει με τις πράξεις και γενικότερα τη συμπεριφορά του την προσδοκία πως αποτελεί πρόσωπο. Αξίζει να αναφερθεί ένα αυτούσιο κείμενο του καθηγητή και ποινικολόγου, το οποίο βασίζεται στις απόψεις του Χομπς, σε ένα συνέδριο νομικών το 1985, το οποίο πραγματοποιήθηκε 16 έτη πριν από την επίθεση των τρομοκρατών στους Δίδυμους Πύργους, το 2001⁹⁹:

«Η ύπαρξη του Ποινικού Δικαίου του Εχθρού δεν δείχνει την ισχύ ενός κράτους δικαίου βασισμένου στις αρχές του φιλελευθερισμού, αλλά το ότι αυτό δεν υφίσταται καν. Βεβαίως είναι δυνατόν να συλλάβουμε περιστάσεις (ίσως βέβαια να είναι ήδη πραγματικές) όπου οι θεμελιώδεις για ένα φιλελεύθερο κράτος νόμοι αποστερούνται την δύναμη ισχύος τους, όταν περιμένουμε σε κατασταλτικό επίπεδο βίαιης καταστολής μέχρι να βγει ο δράστης από την ιδιωτική του σφαίρα. Αλλά ακόμη και τότε, το Ποινικό Δίκαιο του Εχθρού είναι νομιμοποιήσιμο ως ένα κατ' εξαίρεσιν ισχύον Ποινικό Δίκαιο ευρισκόμενο σε κατάσταση ανάγκης (*Notstandsstrafrecht*)» .

Το Ποινικό Δίκαιο του Εχθρού μπορεί να παρατηρηθεί στο σώμα νομοθετικών διατάξεων, σύμφωνα με τον Jakobs και Sieber, όπου όταν ο νομοθέτης επιλέγει να αναφέρει τέτοια στοιχεία, ομοιάζουν σε αυτό το είδος των διατάξεων. Προέβλεψαν ενδείκτες, οι οποίοι είναι οι εξής:

⁹⁸Bigo Didier, Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease, *Alternatives: Global, Local, Political*, 27:1, 2002. Doi: <https://doi.org/10.1177/03043754020270S105>

⁹⁹ Ποινικό Δίκαιο του Εχθρού: Το ελληνικό παράδειγμα κατασκευής εχθρών και της καταπολέμησής τους, Πρωτοβουλία Νομικών για την Ελευθερία, ηλεκτρονικό άρθρο στο Αρχείο Ελευθερίας, 7/1/2020, Url: <https://eldiarxeio.squat.gr/archives/6278>

- Η αξιόποινη συμπεριφορά διευρύνεται σημαντικά και στις προπαρασκευαστικές πράξεις, με αποτέλεσμα να τιμωρείται και η πράξη που πρόκειται να συμβεί εκτός από την πράξη που τελέσθηκε. Αυτό χαρακτηριστικά συμβαίνει στον χαρακτηρισμό ως αξιόποινης συμπεριφοράς, της συγκρότησης τρομοκρατικής οργάνωσης ή συμμετοχής σε αυτήν, ενώ το εν λόγω έγκλημα λογίζεται και ως διαρκές.
- Η απαγόρευση της μείωσης της ποινής, που θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί λόγω της προσώθησης του αξιοποιίνου.
- Η χρησιμοποίηση του όρου «καταπολέμηση» στους τίτλους των νομοθετικών διατάξεων του αντιτρομοκρατικού νόμου.
- Ο περιορισμών των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου που θεσπίζονται στην ποινική δικονομία. Κυρίως συμπεριλαμβάνεται η απαγόρευση επικοινωνίας του κατηγορούμενου με τον δικηγόρο του, ενώ το εν λόγω γερμανικό μέτρο θεσπίστηκε μετά την απαγωγή του Schleyer¹⁰⁰ από την RAF¹⁰¹.

Γ. Οι παραπάνω προσεγγίσεις στη δικαστηριακή και νομική πρακτική γύρω από τον 187α

Ο αντιτρομοκρατικός νόμος (187^α) όπως τυποποιείται, πρόκειται για μια τρομερή επιβεβαίωση της θεωρίας του Μπεκ. Η ψήφιση και η εφαρμογή του συνιστούν ένα ρίσκο, μια διακινδύνευση που αναλαμβάνει η κοινωνία και κυρίως η πολιτεία για την αποφυγή των επιπτώσεων του κινδύνου της τρομοκρατίας. Γενικές ασαφείς και μη συγκεκριμένες διατυπώσεις του νόμου όπως «σοβαρός κίνδυνος για θεμελιώδεις συνταγματικές, πολιτικές, οικονομικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού», η αναγνώριση ότι πρόκειται συχνά για εγκλήματα γενικής κι αφηρημένης διακινδύνευσης καθώς και ολόκληρο εδάφιο της διάταξης που προβλέπει κατά γράμμα ότι «Όποιος απειλεί σοβαρά με την τέλεση του κατά παράγραφο 1 εγκλήματος κι έτσι προκαλεί τρόπο τιμωρείται...» είναι μερικά μόνο παραδείγματα που θα αναλυθούν παρακάτω πιο διεξοδικά για τα υπέρμετρα ρίσκα εις βάρος προσωπικών δεδομένων, της ελευθερίας έκφρασης, του δικαιώματος στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, του τεκμηρίου αθωότητας, της συνταγματικής αρχής της αναλογικότητας κλπ που λαμβάνει η κοινωνία της διακινδύνευσης μπροστά στον κίνδυνο της τρομοκρατίας. Μοιάζει για χάρη της ασφάλειας που ανάγεται κατά τον Μπεκ σε ύψιστο αγαθό στην κοινωνία της διακινδύνευσης να κλονίζονται τελικά τα ίδια τα έννομα αγαθά που υποτίθεται ότι γίνεται προσπάθεια να διασφαλιστούν απέναντι στο νέο κίνδυνο της τρομοκρατίας. Εγκαθίσταται μια συνεχής κατάσταση έκτακτης ανάγκης που καλείται να αντιμετωπίσει τον καλλιεργημένο φόβο και τη διάχυτη ανασφάλεια λαμβάνοντας ρίσκα που όμως στην πραγματικότητα υποσκάπτουν τον ίδιο το σκοπό. Προσθετικά αξίζει να αναφερθεί ότι στην κοινωνία της διακινδύνευσης κυριαρχεί η λεγόμενη εγκληματολογία του «άλλου» ο οποίος ανάγεται εξ αρχής σε απόλυτο κακό¹⁰². Αυτό έχει αντίκτυπο τόσο στην ιδεολογία που προωθείται (αν το θέταμε με αλτουσεριανούς όρους) και

¹⁰⁰ Ο HansSchleyer ήταν μέλος των ναζιστικών SS και μετέπειτα επιχειρηματίας και εκπρόσωπος εργοδοτικών εμπορικών ενώσεων. Απήχθη το 1977 και τελικά εκτελέστηκε από την ένοπλη οργάνωση RAF

¹⁰¹ Η Φράζια Κόκκινος Στρατός (γερμ. *Rote Armee Fraktion*, συντμ. RAF), γνωστή στα ΜΜΕ και ως Ομάδα Μπάαντερ-Μάινχοφ, ήταν ακροαριστερή οργάνωση που διεξήγαγε αντάρτικο πόλεων και έδρασε στη Δυτική Γερμανία.

¹⁰² Γασπαρινάτου, Μαργαρίτα, *Αντεγκληματική Πολιτική στην κοινωνία της διακινδύνευσης*, 2005. Url: <https://docplayer.gr/7818063-Antegklimatiki-politiki-stin-koinonia-tis-iakin-yneysis.html>

συχνά χαρακτηρίζει ολόκληρες κοινωνικές ομάδες όπως τους μετανάστες ως «τζιχαντιστές», τους αναρχικούς ως «τρομοκράτες», τις προσφυγικές ροές ως «εισβολείς» κι άρα στη νομιμοποίηση λήψης των λεγόμενων ρίσκων συρρίκνωσης των δικαιωμάτων των παραπάνω αλλά και των ελευθεριών συνολικά της κοινωνίας και τελικά τα ρίσκα αυτά αποδεικνύονται για τους θεσμούς πιο επικίνδυνα και βλαπτικά από τον ίδιο τον προς αντιμετώπιση κίνδυνο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν στο πεδίο της μετανάστευσης οι επαναπροωθήσεις και η παρακολούθηση με θερμικές κάμερες, η προσαύξηση στις ποινές μικρής και μεσαίας ποινικής απαξίας εγκλημάτων λόγω ευρύτερου αντιτρομοκρατικού πλαισίου εντός του οποίου αποδίδονται συγκεκριμένες ακόμα και πλημμεληματικές από τη φύση τους εγκληματικές πράξεις κατά προφανή παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας, η εξώθηση από τη διαδικασία απονομής δικαιοσύνης του λαϊκού παράγοντα μιας και τα Μικτά Ορκωτά Δικαστήρια δεν εκδικάζουν υποθέσεις του 187^α, η ένταση της επιτήρησης και του profiling πολιτών, ο αναβαθμισμένος ρόλος συγκεκριμένων υπηρεσιών της αστυνομίας (Δ.Α.Ε.Β), η συρρίκνωση του τεκμηρίου της αθωότητας μέσω αίολων αποδεικτικών μέσων (άνωνμο τηλεφώνημα, δείγματα DNA, συνομιλίες κλπ) και η αντιμετώπιση των δραστών που χάνουν την ιδιότητά τους ως υποκείμενα δικαιωμάτων (πχ. βασανιστήρια για υπόδειξη συνεργών). Όλα αυτά θα αναλυθούν παρακάτω με βάση και τη θεωρία, τη νομολογία και πρόσφατα παραδείγματα.

Γ1. Έγκλημα αφηρημένης διακινδύνευσης: Μια συνεχής και πολιτικά χρήσιμη αοριστία

Στην ελληνική πραγματικότητα, ανάμεσα στα θεμελιώδη αγαθά που καλείται το ποινικό δίκαιο να προστατεύσει είναι κι αυτό της δημόσιας τάξης. Σε επίπεδο ελληνικής έννομης τάξης το ΣΤ κεφάλαιο του Ειδικού Μέρους του ΠΚ περιέχει διατάξεις που τυποποιούνται όπως συμβαίνει και με την αντιτρομοκρατική νομοθεσία ως επιβουλή της Δημόσιας Τάξης. Προστατευόμενο έννομο αγαθό εν προκειμένω είναι η κατάσταση κοινωνικής ειρήνης κι ευταξίας. Αυτή επιτρέπει υποτίθεται στα άτομα να συμβιώνουν ειρηνικά στο πλαίσιο του κοινωνικού συνόλου¹⁰³. Η δραστικότερη δε προστασία της δημόσιας τάξης επιτυγχάνεται με την μετατόπιση όπως εξηγήσαμε και σε παραπάνω σημεία του ποινικού ενδιαφέροντος σε ενέργειες όχι άμεσα βλαπτικές αλλά που εγκυμονούν το δυνητικό κίνδυνο διασάλευσης της δημόσιας τάξης. Όπως σημειώνει ο Μανωλεδάκης «οι συγκεκριμένα επικίνδυνες ή αφηρημένα επικίνδυνες συμπεριφορές για τη δημόσια τάξη δημιουργούν μια αμέσως πριν τη διασάλευση ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα έτοιμη να οδηγήσει στη διασάλευση της τάξης με τον πρώτο σπινθήρα». Έτσι το ποινικό ενδιαφέρον επικεντρώνεται όπως εξηγήσαμε σε όσα αναφέραμε για το ποινικό δίκαιο του εχθρού από την πράξη, στο υποκειμενικό στοιχείο. Ο δικαστής εδώ δεν έχει να κρίνει αν από τη συμπεριφορά του δράστη επήλθε κίνδυνος αλλά στην ουσία αν ο δράστης επιθυμούσε κι επεδίωκε την παραγωγή του κινδύνου. Ο σκοπός της επιλογής του σχήματος της «αφηρημένης διακινδύνευσης» είναι κοινωνικά και πολιτικά σχετικά προφανής. Η διατύπωση επιτρέπει διεύρυνση του πεδίου ένταξης συμπεριφορών στην αντικειμενική υπόσταση του νόμου, μια ασάφεια κι αοριστία στην οποία προληπτικά χωρά εν δυνάμει οποιοσδήποτε.

Γ2. Η Αρμοδιότητα: Εξοβελισμός του κοινού περί δικαίου αισθήματος

Με τη νομοθεσία του 2001 καθιερώνεται όπως είδαμε οριστικά η αρμοδιότητα Εφετείου για την εκδίκαση αυτής της φύσης υποθέσεων. Καθίσταται πλέον πρόδηλο ότι ο κανόνας του Α 97 του

¹⁰³ Μανωλεδάκης, Ιωάννης, *Η επιβουλή της δημόσιας τάξης*, Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 1994, σελ 24

ελληνικού Συντάγματος, σύμφωνα με τον οποίο η εκδίκαση κακουργημάτων και πολιτικών εγκλημάτων ανήκει στα Μικτά Ορκωτά Δικαστήρια, έχει πλέον ανατραπεί πλήρως υπέρ των Εφετείων. Αξίζει, βέβαια, να σημειώσουμε ότι σε κανένα άρθρο του ελληνικού Ποινικού Κώδικα δεν αναφέρεται πως έννοια το πολιτικό έγκλημα. Η συγκεκριμένη επιλογή καθ' ύλην αρμοδιότητας κινείται προφανώς από μια σειρά πολιτικών κινήτρων και αναγνωρίζει ξεκάθαρα αν και εμμέσως και υπόρρητα τον πολιτικό χαρακτήρα της δράσης των ένοπλων οργανώσεων και τις ορίζει ως πολιτικούς εχθρούς, μολονότι αποπειράται να συσκοτίσει την αιτία της επιλογής με την προσχηματική επίκληση απλώς της πασιδηλούς και δεδομένης έλλειψης νομικών γνώσεων εκ μέρους των απλών πολιτών που αναλαμβάνουν καθήκοντα λαϊκού δικαστή στο πλαίσιο του Μικτού Ορκωτού. Με το σκεπτικό της υπ. αριθμόν 1413/2010 απόφασης του Αρείου Πάγου κρίθηκε νομικά με τρόπο αμετάκλητο όπως φαίνεται κι έκτοτε με βάση την δικαστηριακή πρακτική (εφόσον τα δικαστήρια που δικάζουν με βάση τον ΠΚ 187-187Α απορρίπτουν τη σχετική ένσταση αναρμοδιότητας του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων) ο μη πολιτικός χαρακτήρας των πράξεων της Ε.Ο 17 Νοέμβρη που ήταν και η πρώτη που εξαρθρώθηκε και δικάστηκε με την αντίστοιχη νομοθεσία «προγονική» του σημερινού αντιτρομοκρατικού νόμου και παρόλο που η σχετική με την καταπολέμηση της τρομοκρατίας Απόφαση-Πλαίσιο της ΕΕ τονίζει τη μη σύνδεση αυτών των πράξεων με το πολιτικό έγκλημα.

Στην πραγματικότητα η κατεστημένη τάξη γνωρίζει πως όσο η ίδια βασίζει τη νομιμοποίησή της όπως αναλύθηκε στο πρώτο κεφάλαιο του πονήματος τόσο στη βία όσο και στην ιδεολογία, τόσο έχει υπόψη της ότι και η δράση ένοπλων οργανώσεων αυτό επιδιώκει μεταξύ άλλων. Ο Ανδρουλάκης αναφέρει ότι «Το Μικτό Ορκωτό είναι τουλάχιστον όσον αφορά τα πιο βαρεία εγκλήματα δηλαδή τα κακουργήματα κατά κάποιον τρόπο επιβεβλημένο από την ίδια τη φύση της ποινής{...} Εκπρόσωποι όμως της έννομης τάξης δεν είναι σωστό να είναι σε αυτό το διάλογο που ανοίγει η έννομη τάξη με το δράστη αποκλειστικά πρόσωπα που εκ της θέσεώς τους οφείλουν να βρίσκονται υπεράνω των κοινωνικών παθών και αδυναμιών και πολύ περισσότερο που έχουν στο πλαίσιο της επαγγελματικής τους ιδιότητας την αποδοκιμασία και την τιμώρηση». Σε άλλο σημείο δε υπογραμμίζει «Επειδή οι ένορκοι είναι κατεξοχήν ικανοί κι ενδεδειγμένοι να εκτιμήσουν, τι μπορεί και τι δεν μπορεί ο μέσος κοινωνικός άνθρωπος, τον οποίο ακριβώς κι αντιπροσωπεύουν» ενώ δεν παραλείπει στα πλεονεκτήματα της συμμετοχής ενόρκων στις σημαντικές δίκες να καταδείξει ότι αυτοί μπορούν να παρέχουν προστασία από «ακατανόητους, ανίκανους να έχουν ευρύτερη λαϊκή απήχηση και γενικότερα άδικους ποινικούς νόμους»¹⁰⁴. Με δεδομένο ότι ορισμένες ενέργειες ένοπλων οργανώσεων ειδικά τη δεκαετία του 1970 είχαν ευρεία λαϊκή απήχηση όπως ήταν οι δολοφονίες των χουντικών βασανιστών Μάλλιου και Μπάμπαλη από την Ε.Ο 17 Ν και τον ΕΛΑ αντίστοιχα, είναι προφανές πως η παγίωση του εξοβελισμού των ενόρκων στην πραγματικότητα εξορίζει οριστικά το κοινό/λαϊκό περί δικαίου αίσθημα από τέτοιες δίκες ακόμα κι αν αυτό χρειάζεται για να επιτευχθεί ευθεία παραβίαση του Συντάγματος όπως προαναφέρθηκε.

¹⁰⁴ Ανδρουλάκης, Νικόλας, Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης, 4^η έκδοση, Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2012.

Γ3. Περιπτώσεις παραβιάσεων σε θεμελιώδη Συνταγματικά Δικαιώματα και Ελευθερίες

I. Βασανιστήρια - Ηθικοδικαιικά διλήμματα και πρακτική

Ο Ρωμαίος νομικός Ουλπιανός γράφει «στα βασανιστήρια ο δυνατός θα αντισταθεί και αδύναμος θα πει ο,τιδήποτε για να τερματίσει τον πόνο».

Παρόλο που τα βασανιστήρια από τα αρχαία χρόνια είναι μια διαδεδομένη πρακτική για την επίτευξη διαφόρων στόχων των εχόντων την εξουσία, μετά τα τρομερά γεγονότα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου με το ολοκαύτωμα και γενικώς τις θηριώδεις πρακτικές των ναζί, τόσο σε παγκόσμιο όσον και σε επίπεδο εθνικών εννόμων τάξεων, με διεθνείς συμφωνίες και θέσπιση τολμηρών νομοθετημάτων, το νομικό οπλοστάσιο για αποτελεσματική αντιμετώπιση των βασανιστηρίων έγινε ολοένα και πιο πλούσιο.

Στην Ελλάδα, μετά τις πρακτικές βασανιστηρίων που μετέλλε η Χούντα των συνταγματαρχών, με το άρθρο 7 του Συντάγματος του 1975 και τα άρθρα 3 και 15§2 της ΕΣΔΑ, που επανίσχυσε με το ΝΔ 53/1974, τέθηκε εκ νέου πλήρης απαγόρευση στη χρήση βασανιστηρίων, με το Ν. 1500/1984 εισήχθησαν στον Ποινικό Κώδικα πρωτοποριακές διατάξεις για τον ποινικό κολασμό βασανιστηρίων και ολοκληρώθηκε η νομική θωράκιση των Ελλήνων έναντι κινδύνων βασανισμού, οι οποίες μετά από τροποποιήσεις τυποποιούνται στο ισχύον άρθρο 137Α Π.Κ.

Στο άρθρο 7 του ισχύοντος Συντάγματος όπως και στο αντίστοιχο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ¹⁰⁵, από την οποία δεσμεύεται η χώρα μας προβλέπει ότι «τα βασανιστήρια, οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας ή άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς κι άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται όπως νόμος ορίζει». Αντίστοιχη πρόβλεψη υπάρχει και στη Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων του ΟΗΕ (1984)¹⁰⁶. Γενικά μετά από μια σειρά διεθνών και περιφερειακών συμβάσεων με σχετικό περιεχόμενο, η απαγόρευση των βασανιστηρίων απέκτησε όχι απλά και μόνο διεθνή αλλά οικουμενικό χαρακτήρα. Ο όρος βασανιστήρια προσδιορίζεται αυθεντικά στο άρθρο 137Α ΠΚ και συνάδει με τον ορισμό, που είναι σχεδόν κοινά αποδεκτός σε όλες τις σχετικές διεθνείς συμβάσεις αλλά και στη νομολογία των διεθνών δικαστηρίων. Εν ολίγοις, βασανιστήρια συνιστούν κάθε εσκεμμένη πρόκληση έντονου σωματικού πόνου ή σωματικής εξάντλησης, η οποία είναι επικίνδυνη για την υγεία, ή ψυχικού πόνου, ο οποίος είναι ικανός με επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη, καθώς και κάθε παράνομη χρησιμοποίηση χημικών, ναρκωτικών ή άλλων φυσικών ή τεχνικών μέσων με σκοπό να παρακάμψουν τη βούληση του θύματος. Μια ορισμένη κατηγορία περιλαμβάνει τα καλούμενα «προληπτικά» ή «σωστικά» βασανιστήρια, που αποσκοπούν στην απόκτηση σημαντικών πληροφοριών, οι οποίες είναι αναγκαίες για την εξουδετέρωση απειλών εναντίον του σώματος ή της ζωής ανθρώπου, με επίκληση μιας κατάστασης άμυνας ή ανάγκης. Αυτά τα βασανιστήρια μπορεί να παραλληλισθούν με τις λεγόμενες «σωστικές θανατώσεις», δηλαδή

¹⁰⁵ Η ΕΣΔΑ, που υπεγράφη το 1950 από το Συμβούλιο της Ευρώπης, είναι μια διεθνής συνθήκη για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών στην Ευρώπη. Στη Σύμβαση αυτή συμμετέχουν και οι 47 χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης, 28 από τις οποίες είναι μέλη της ΕΕ.

Με τη Συνθήκη συγκροτήθηκε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που αποσκοπεί στην προστασία των ατόμων από τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

¹⁰⁶το άρθρο 2§2 της Διεθνούς Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων που κυρώθηκε με το Ν. 1782/1988 και ορίζει ότι:

«Καμία απολύτως εξαιρετική περίπτωση είτε αποτελεί κατάσταση πολέμου ή απειλή πολέμου, εσωτερική πολιτική αστάθεια ή κάθε άλλη κατάσταση ανάγκης δεν μπορεί να προβληθεί ως δικαιολογία για τα βασανιστήρια»

όλες τις περιπτώσεις, που ως σημείο αναφοράς έχουν το δίλημμα της κατάρριψης ενός επιβατικού αεροσκάφους, το οποίο έχει καταληφθεί από τρομοκράτες, οι οποίοι το κατευθύνουν σε κατοικημένα από χιλιάδες ανθρώπους κτήρια, δηλαδή, αν με την κατάρριψη του εν λόγω αεροσκάφους σκοτωθούν αθώοι επιβάτες, θα σωθούν χιλιάδες άνθρωποι, που αλλιώς θα πέθαιναν από την πρόσκρουση του αεροπλάνου.

Αυτή η κατηγορία βασανιστηρίων εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι μετά την τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου και τις συχνές τρομοκρατικές πράξεις βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος κοινωνιολόγων, νομικών, πολιτικών, φιλοσόφων κ.α., που ερίζουν για το εάν η απόλυτη απαγόρευση των βασανιστηρίων είναι αδιαπραγμάτευτη ή αν κατ' εξαίρεση μπορεί να νομιμοποιηθούν ή ακριβέστερα να δικαιολογηθούν ιδίως όταν στρέφονται εναντίον τρομοκρατών, που θεωρούνται «απόλυτοι εχθροί».

Στην πραγματικότητα προσομοιάζει με πρόκειται για διαφορετικές παραλλαγές του διλήμματος της Σανίδας του Καρνεάδη¹⁰⁷, σύμφωνα με την οποία πρόκειται για ένα «δίλημμα» για την κατάσταση ανάγκης, κατά την οποία δύο ναυαγοί, όπου κινδυνεύει η ζωή τους γιατί βρίσκονται στην θάλασσα και υπάρχει μία μοναδική σανίδα που επιπλέει. Η σανίδα είναι το μέσον για την σωτηρία τους, αλλά μπορεί να αντέξει και να σώσει έναν μόνο ναυαγό, ο οποίος θα εκτοπίσει τον άλλο που πνίγεται¹⁰⁸. Από αυτό το παράδειγμα παράγεται ένας δυνατός προβληματισμός, ως προς τα όρια αντοχής του Δικαίου, το οποίο είναι αναγκαίο να ορίζει τις πλείστες πτυχές της ζωής του ανθρώπου. Στα ίδια πλαίσια μπορούμε να εντάξουμε και το διαχρονικό «αιώνιο σενάριο της ωρολογιακής βόμβας», κατά την οποία η αστυνομικές αρχές ή οι μυστικές υπηρεσίες έχουν να διαχειριστούν το δίλημμα να προβούν σε βασανιστικές πράξεις κατά του τρομοκράτη που συνέλαβαν ώστε να ομολογήσει χρήσιμα στοιχεία ή για την περαιτέρω εξιχνίαση άλλων εγκληματικών πράξεων και την αποκάλυψη άλλων συνεργών ή ακόμη και του συνόλου των μελών της εγκληματικής οργάνωσης, της οποίας δρα, με σκοπό να εκμηδενίσουν τον κίνδυνο της απώλειας κι άλλων ανθρώπινων ζωών¹⁰⁹. Ωστόσο, στα πλαίσια των δυτικών φιλελεύθερων Συνταγμάτων καθώς και στις προηγουμένως αναφερθείσες διεθνείς συμβάσεις, οι οποίες δεσμεύουν την εσωτερική έννομη τάξη του κράτους, έχει θεσπισθεί πλήρης απαγόρευση των «σωστικών βασανιστηρίων», χωρίς να έχει σημασία αν υφίσταται στάθμιση οριακών συνθηκών και των πιθανών δυσμενών εξελίξεων τους. Από την νομολογία μπορούμε να αντλήσουμε την από 6-9-1999 Απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Ισραήλ, σύμφωνα με την οποία ενώ έχουν πραγματοποιηθεί βασανιστήρια κατά των Παλαιστινίων, έγινε δεκτό στην απόφαση ότι απαγορεύεται πλήρως η χρησιμοποίηση βασανιστηρίων ως τρόπος καταστολής και αποτροπής των κινδύνων καθώς παράγονται πρόσθετοι κίνδυνοι που προσβάλλουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες με εκείνους που ισχυρίζονται ότι θα αντιμετωπίσουν, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται τελικά μη αναστρέψιμα πλήγματα στις αρχές του κράτους δικαίου. Είναι εμφανές ότι στα πλαίσια της δημοκρατίας, το στοιχείο που την διακρίνει από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα είναι ότι δεν χρησιμοποιεί τέτοια μέσα ούτε απέναντι στους εχθρούς της.

¹⁰⁷ Ο Καρνεάδης ο Κυρηναίος ήταν αρχαίος Έλληνας σκεπτικιστής φιλόσοφος του δευτέρου αιώνα π.Χ.. Γεννήθηκε το έτος 214 ή 213 π.Χ. στην ελληνική πόλη Κυρήνη της βόρειας Αφρικής. Νέος ακόμη ήρθε στην Αθήνα και σπούδασε στην Ακαδημία του Πλάτωνα, όπου διακρίθηκε και ανακηρύχθηκε διάδοχος

¹⁰⁸ Βαθιώτης, Κωνσταντίνος, *Τραγικά διλήμματα στην εποχή του Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας: από τη Σανίδα του Καρνεάδη στο Ποινικό Δίκαιο του Εχθρού*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010.

¹⁰⁹ Μαντζουράνης, Γιάννης, *Το δίλημμα της Σανίδας του Καρνεάδη*, ηλεκτρονικό άρθρο στο HotdocHistory, 7/3/2021, Url: <https://mantzouranisgiannis.gr/to-dilimma-tis-sanidas-toy-karneadi/>

Επίσης, στην εσωτερική έννομη τάξη γίνεται δεκτό ότι η απαγόρευση των βασανιστηρίων γίνεται εμφανής και από το γεγονός ότι αυτός που διεξάγει τα βασανιστήρια δεν έχει το δικαίωμα να επιχειρηματολογήσει βασιζόμενος σε λόγους άρσης ή περιορισμού του άδικου χαρακτήρα της πράξης του ή του καταλογισμού, όπως προβλέπεται για τα υπόλοιπες αξιόποινες πράξεις του Ποινικού Κώδικα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται η κατάσταση ανάγκης και η άμυνα.

Παρόλα αυτά στην ελληνική περίπτωση το κράτος μέσω της αστυνομίας ως κομματιού της εκτελεστικής εξουσίας αν και νομοθετικά και δικαιοπολιτικά συντάσσεται με την απόλυτη απαγόρευση των βασανιστηρίων, στην πράξη, σε τουλάχιστον δύο περιπτώσεις που αξίζουν αναφοράς παρακάτω χρησιμοποίησε αποδεδειγμένα βασανιστήρια. Εν ολίγοις εξείρεσε τους πολιτικούς εχθρούς του, αναγνωρίζοντάς τους όμως μεταξύ άλλων και με αυτόν τον τρόπο ως τέτοιους.

Πρώτη περίπτωση αφορά την αντιμετώπιση μελών της Ε.Ο 17 Νοέμβρη στο στάδιο της αστυνομικής προανάκρισης, δηλαδή της προδικασίας. Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Σ.Ξ κατά την έναρξη της διαδικασίας στο ακροατήριο; «Σε ό,τι με αφορά, οι ομολογίες μου πάρθηκαν αφού παρέμεινα επί 40 ημέρες κρατούμενος κατά παράβαση κάθε νόμου, καθηλωμένος με δεμένα μάτια διαρκώς, χωρίς ύπνο για τέσσερα μερόνυχτα, δεμένος, ιδιαίτερα τις 10 πρώτες μέρες σφιχτά με σχοινιά κι μιάντες ανακρινόμενος διαρκώς χωρίς την αίσθηση του χρόνου και κάτω από συνθήκες άσκησης ψυχολογικής βίας και απειλών κατά της ζωής μου, με δημιουργία ατμόσφαιρας φόβου παροχή ψυχοφαρμάκων που διέλυσαν την προσωπικότητα μου φέρνοντάς με σε κατάσταση άβουλου παιδιού, δημιουργώντας παραισθήσεις και αδυναμία να ξεχωρίσω το φανταστικό από το πραγματικό»¹¹⁰. Αξίζει να τονιστεί ότι μέχρι την έναρξη της δικαστικής διαδικασίας οι κατηγορούμενοι τελούσαν υπό μια ειδική συνθήκη κράτησης, χωρίς αντίστοιχη νομοθετικά προβλεπόμενη ρύθμιση, αποτελώντας defacto ειδική κατηγορία κρατουμένων που κατ'εξάιρεση από τη νομοθεσία ουσιαστικά τελούσαν υπό μια μορφή οιοσεί απομόνωσης που συνίστατο χωρίς καμία σχετική νομική ρύθμιση στην απαγόρευση προαυλισμού, σε διαβίωση σε κελιά ενός ή δύο ατόμων κλπ¹¹¹.

Η δεύτερη περίπτωση αφορά στους τέσσερις συλληφθέντες και μετέπειτα καταδικασθέντες Ν.Ρ, Γ.Μ, Δ.Π, Α.Μ για τη διπλή ληστεία τράπεζας και Ταχυδρομείου στο Βελβεντό Κοζάνης το 2013. Παρά την τότε ανακοίνωση του Υπουργείου ΠΡΟ.ΠΟ και της Αστυνομικής Διεύθυνσης Δυτικής Μακεδονίας για το θέμα στην οποία αναφερόταν ότι «ασκήθηκε από τους επιχειρούντες αστυνομικούς, η απολύτως αναγκαία επιτρεπτά δικονομική καταναγκαστική σωματική βία, κατά τη συμπλοκή, τον αφοπλισμό και την εξουδετέρωση της προβληθείσας αντίστασης», οι συνήγοροι των συλληφθέντων, γονείς ενός εξ αυτών αλλά και οι ίδιοι με κείμενό τους κατήγγειλαν ξυλοδαμούς και βασανιστήρια από τις αστυνομικές αρχές. Αυτό αποδείχθηκε και από τις μονταρισμένες για να κρύβονται τα χτυπήματα φωτογραφίες των προσώπων τους που κυκλοφόρησαν στα ΜΜΕ. Τελικά έρευνα για τα βασανιστήρια που καταγγέλλουν ότι

¹¹⁰ Τα Νέα, Τα πρακτική της δίκης της 17 Νοέμβρη α' μέρος, 5/3/2003, [Url:https://www.tanea.gr/2003/03/05/greece/ta-praktika-tis-dikis-tis-17-noembri-a-meros/](https://www.tanea.gr/2003/03/05/greece/ta-praktika-tis-dikis-tis-17-noembri-a-meros/)

¹¹¹ Μπελαντής, Δημήτρης, *Αναζητώντας τον εσωτερικό εχθρό-Διαστάσεις της αντιτρομοκρατικής πολιτικής*, Προσκήνιο-Άγγελος Σιδεράτος, Αθήνα 2004, σελ 332 επ.

υπέστησαν στην Αστυνομία οι συλληφθέντες για την «τρομοκρατική» διπλή ληστεία στην Κοζάνη είχε διατάξει η εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών¹¹².

II. Συρρίκνωση της ελευθερίας έκφρασης

Η ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ κι αντίστοιχα στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Σε επίπεδο εσωτερικής έννομης τάξης, το άρθρο 14 του Συντάγματος προβλέπει ότι «καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά και γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους»¹¹³.

Παρόλα αυτά στα τέλη του 2020, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο κατέληξαν σε πολιτική συμφωνία σχετικά με κανόνες που υποχρεώνουν τις διαδικτυακές πλατφόρμες σε όλα τα κράτη-μέλη να αφαιρούν το τρομοκρατικό περιεχόμενο (εικόνες, κείμενα/πολιτικές προκηρύξεις, βιντεοληπτικό υλικό) εντός μίας ώρας από την ανάρτηση του. Εισάγονται εξαιρέσεις στις περιπτώσεις χρήσης του εν λόγω υλικού για δημοσιογραφικούς καθώς και εκπαιδευτικούς σκοπούς πρόληψης τρομοκρατίας¹¹⁴.

Χαρακτηριστική είναι και η περίπτωση του μουσικού Pablo Hasel στην Ισπανία. Το Ανώτατο Δικαστήριο καταδίκασε τον καλλιτέχνη σε δύο χρόνια φυλάκισης με αναστολή κι επέβαλε το ποσό των 30.000 ευρώ ως πρόστιμο με την αιτιολογία ότι ο μουσικός ξεπέρασε τα «όρια της ελευθερίας της έκφρασης» και οι στίχοι του περιλαμβάνουν «καθαρή ρητορική μίσους» αφού ο ράπερ χαρακτηρίζει το Βασιλιά της Ισπανίας Χουάν Κάρλος ως «μεθύστακα τύραννο» κι «αρχηγό της μαφίας», ενώ στα τραγούδια του εξυμνεί την ΕΤΑ¹¹⁵ κι αποκαλεί τις αστυνομικές δυνάμεις της Ισπανίας «δολοφόνους που βασανίζουν και σκοτώνουν μετανάστες». Η δίωξη του καλλιτέχνη προκάλεσε δυναμικές διαδηλώσεις σε πολλές ισπανικές πόλεις. Στη συγκεκριμένη περίπτωση φαίνεται πως τέτοιου είδους απαγορεύσεις πλήττουν τον πυρήνα του δικαιώματος στην ελεύθερη έκφραση μολονότι εκ πρώτης όψεως φαίνονται αποτελεσματικές στην αντιμετώπιση της «ριζοσπαστικοποίησης».

Στις αρχές του 2021 στο πλαίσιο νομοσχεδίου που κατατέθηκε στη Βουλή αναφορικά με τα ΜΜΕ, το άρθρο 8 προέβλεπε ότι οι υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων δεν πρέπει να εμπεριέχουν υποκίνηση σε βία εναντίον ομάδας ανθρώπων ή μέλους ομάδας ιδίως λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής καταγωγής, ιθαγένειας, κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών φρονημάτων ή κάθε άλλης γνώμης, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, παρουσίας, γέννησης, ηλικίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού και επίσης απαγορεύεται να εμπεριέχουν δημόσια πρόκληση σε τέλεση τρομοκρατικού εγκλήματος. Το συγκεκριμένο άρθρο προκάλεσε αντιδράσεις του καλλιτεχνικού χώρου, με

¹¹²Το Βήμα, *Έρευνα για τα περί κακοποίησης των συλληφθέντων στο Βελβεντό*, ηλεκτρονικό άρθρο, 4/2/2013, Url: <https://www.tovima.gr/2013/02/04/society/ereyna-gia-ta-peri-kakopoiisis-twn-syllifhtentwn-ston-belbento/>

¹¹³ *Το Σύνταγμα της Ελλάδος*, 2^η Έκδοση, Αντ.Ν Σάκκουλα, Αθήνα 2020.

¹¹⁴Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Έγκριση από την Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών της ΕΕ συμφωνίας με το Συμβούλιο για την αποτροπή τρομοκρατικού υλικού στο διαδίκτυο*, europa.eu.

¹¹⁵Η ΕΤΑ (βασκικά: Euskadi Ta Askatasuna, που σημαίνει Βασκική γη Και Ελευθερία) ήταν βασκική αυτονομιστική οργάνωση με ιδεολογία τον επαναστατικό σοσιαλισμό, το μαρξισμό-λενινισμό, που έδρασε στη Ισπανία, όπου υιοθετώντας πολλές φορές βίαιες μεθόδους στην εκστρατεία που ανέλαβε για αναγνώριση βασκικού κράτους, χαρακτηρίστηκε από τις ΗΠΑ και την ΕΕ ως τρομοκρατική οργάνωση. Την άνοιξη του 2018 ανακοίνωσε την οριστική της διάλυση.

σωματεία και συλλόγους πολιτισμού να καταγγέλλουν λογοκρισία στο διαδίκτυο και κίνδυνο για την ελευθερία έκφρασης μέσω διώξεων καλλιτεχνών με βάση τον -ούτως ή άλλως ασαφή κι αόριστο- αντιτρομοκρατικό νόμο (187Α ΠΚ). Τελικώς η κυβέρνηση εξαιτίας των κοινωνικών πιέσεων, διαδηλώσεων και διαμαρτυριών εκ μέρους του προοδευτικού καλλιτεχνικού κόσμου τροποποίησε το άρθρο.

Κρίνοντας αυτές τις μεθόδους θα άξιζε να υιοθετήσουμε πλήρως την άποψη της πολιτικής φιλοσόφου Judith Butler¹¹⁶ για το μοντέλο της δίκης¹¹⁷, στο πλαίσιο του οποίου διεξάγεται διαρκώς ένας αγώνας λόγων χωρίς τη θεσμοποίηση απαγορεύσεων. Σε αυτό το μοντέλο που προτείνει η αμερικανίδα φιλόσοφος όλοι οι λόγοι θα πρέπει να επιτρέπεται να εισέλθουν ελεύθερα στο δημόσιο λόγο/διάλογο ώστε να αντικρουστούν αποτελεσματικά. Το ίδιο ισχύει και για τον τρομοκρατικό λόγο του ριζοσπαστικοποιημένου Ισλάμ και της ακροδεξιάς. Ειδάλλως όπως αποδεικνύεται παραπάνω ο κίνδυνος για την ελευθερία έκφρασης είναι παραπάνω από ορατός. Άλλωστε η Butler ασκεί συνολικά μια κριτική στην κατάσταση έκτακτης ανάγκης και στα μοντέλα πρόληψης της ριζοσπαστικοποίησης κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου για «μελέτη χαρακτηριστικών των μη αξιοβίωτων ζώων» με σκοπό την κατηγοριοποίηση συγκεκριμένων ομάδων όπως των μεταναστών ως «τρομοκρατών», αυταρχικοποίηση του κράτους, υπερεξουσίας της αστυνομίας μέχρι το σημείο να νομιμοποιηθεί να αφαιρέσει ζωές (licence to kill) στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, η οποία αποτελεί το νέο ασύμμετρο κίνδυνο κατά τον Γερμανό κοινωνιολόγο UlrichBeck όπως έχουμε ήδη αναλύσει.

III. Παραβίαση βασικών αρχών της Δίκαιης Ποινικής Δίκης

Ο ρόλος του κράτους δικαίου είναι δύσκολος. Θα πρέπει ταυτόχρονα να προστατεύσει τη δημοκρατία χωρίς να παραβιάσει τα δικαιώματα των αντιπάλων της. Διότι αν το κάνει, τότε ελάχιστα διαφέρει από αυτούς¹¹⁸. Αυτή είναι μια βασική φιλελεύθερη δημοκρατική αρχή που όμως σε μια σειρά περιπτώσεων ουδόλως ελήφθη υπόψη. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι η υπόθεση της Ηριάννας Β.Α που πρωτόδικα καταδικάστηκε σε 13 χρόνια κάθειρξης χωρίς αναστολή κι ελαφρυντικά για συμμετοχή στη Συνομοσία Πυρήνων της Φωτιάς μέχρι τελικά να αθωωθεί ενώπιον του Πενταμελούς Εφετείου Κακουργημάτων αφότου παρέμεινε άδικα έναν ολόκληρο χρόνο στη φυλακή. Πρόκειται για την πιο πρόσφατη εξαιρετικά κρουστική περίπτωση που επιβεβαιώνει τη φύση της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας στο πλαίσιο συγχρόνως της θεωρία του Ποινικού Δικαίου του Εχθρού, της κατάστασης εξαίρεσης δικαιωμάτων και ταυτόχρονα αυτής που αφορά τα υπέρμετρα για τις ελευθερίες και τις αρχές του κράτους δικαίου ρίσκα (Μπεκ) που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση της «τρομοκρατίας». Η πρωτόδικη δικαστική απόφαση δεν τεκμηρίωνε ενοχή της. Η Ηριάννα καταδικάστηκε γιατί υποτίθεται βρέθηκε DNA της σε γεμιστήρα όπλου θαμμένου σε μια ερημιά και σε πολύ περίεργες συνθήκες. Δεν υπήρχαν άλλα αυτοτελή αποδεικτικά στοιχεία ενοχής, μόνο αβάσιμες εικασίες. Η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας ήταν προφανής και πρωτοφανής. «Αυτό κατοχυρώνεται από το άρθρο 6 παρ 2 της ΕΣΔΑ και προκύπτει όχι μόνο από τη διατύπωση αλλά και από την

¹¹⁶ Η Τζούντιθ Μπάτλερ (Judith Butler, 24 Φεβρουαρίου 1956 είναι Αμερικανίδα μετα- στρουκτουραλίστρια φιλόσοφος, η οποία έχει συμβάλει στα πεδία του φεμινισμού, της θεωρίας Queer, της πολιτικής φιλοσοφίας και της ηθικής. Είναι καθηγήτρια στο τμήμα Ρητορικής και Συγκριτικής Λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας, Μπέρκλεϊ

¹¹⁷ Butler, Judith, *The Force of non-violence*, Verso Books, London – New York City 2021.

¹¹⁸ Χατζής, Αριστείδης, *Η Ηριάννα είναι αθώα*, ηλεκτρονικό άρθρο στην Καθημερινή, 26/6/2018. Url: <https://www.kathimerini.gr/opinion/971649/i-irianna-einai-athoa/>

ουσία του τεκμηρίου ότι αντικείμενο απόδειξης στην ποινική δίκη αποτελεί μόνο η ενοχή του κατηγορούμενου. Η αθωότητα του κατηγορούμενου καθόλου δε χρειάζεται να αποδειχτεί αφού τεκμαίρεται! Με αυτό συνδέεται και η αρχή *in dubio pro reo*. Με λίγα λόγια όσες αμφιβολίες ανάγονται στο ερώτημα αν ο κατηγορούμενος εκτέλεσε πράγματι ή όχι την πράξη που του αποδίδεται πρέπει να οδηγούν στην αθώωσή του. Το ίδιο το δικαστήριο και οι διωκτικές αρχές επωμίζονται το λεγόμενο «βάρος απόδειξης» της ενοχής του κατηγορούμενου»¹¹⁹. Είναι δεδομένο ότι εν προκειμένω κανείς θα μπορούσε να αντικρούσει πως το ποινικό δίκαιο έχει απομακρυνθεί οριστικά από το μοντέλο των «νομικών αποδείξεων» κι έχει υιοθετήσει αυτό της «ελεύθερης ηθικής απόδειξης» υπό την έννοια ότι οι δικαστές εκτιμούν κατά τη δική τους συνείδηση κι όχι κατά τις υπαγορεύσεις κάποιου συγκεκριμένου κανόνα δικαίου τις αποδείξεις. Παρόλα αυτά αφενός οι δικαστές-και δη από τη στιγμή που όπως προαναλύσαμε το Μικτό Ορκωτό Δικαστήριο στερήθηκε οριστικά της αρμοδιότητάς του να κρίνει τέτοιες υποθέσεις-όντας μόνο επαγγελματίες (χωρίς δηλ. τη συμμετοχή ενόρκων) δεν είναι ανεπηρέαστοι από την κυρίαρχη ιδεολογία κι αφετέρου αποτελώντας κομμάτι του σκληρού πυρήνα του κράτους και του δικαίου που «αναγνωρίζει» τους εχθρούς ή τους εν δυνάμει εχθρούς του. Όμως εν προκειμένω παρέκαμψαν εμφανώς και μια ακόμα αρχή, αυτή της αναγκαίας αιτιολόγησης της απόφασής τους και δη εφόσον αυτή ήταν καταδικαστική. Η υπόθεση της Ηριάννας όμως ήταν εμβληματικά ενδεικτική και για έναν ακόμα λόγο. Επρόκειτο για καταφανής περίπτωση παραβίασης του άρθρου 7 του Συντάγματος που κατοχυρώνει την αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*. Για να είμαστε ακόμα πιο ακριβείς, ο ίδιος ο ΠΚ 187α αποτελεί μια τεράστια κερκόπορτα για να ξεφεύγει από την εν λόγω αρχή η δικαστική εξουσία. Στο κατηγορητήριο στην υπόθεση της Ηριάννας καθώς και στην αιτιολόγηση της απόφασης εκλείπει κάθε αναφορά σε τελεσθείσα εγκληματική πράξη. Η δεύτερη παράγραφος άλλωστε του 187α τιμωρεί αυτούσια και μόνο την ένταξη σε τρομοκρατική οργάνωση η οποία (η οργάνωση!) που δρα από κοινού και επιδιώκει να τελέσει τα τυποποιούμενα στην προηγούμενη παράγραφο εγκλήματα. Κι η ένταξη αυτή στην ΣΠΦ στην περίπτωση της Ηριάννας θεώρησε το πρωτοβάθμιο δικαστήριο ότι προέκυψε δυνάμει της κοινωνικής σχέσης της με δύο άλλα ήδη τότε καταδικασθέντα μέλη της οργάνωσης. Αντίστοιχα χαρακτηριστικά παραδείγματα διεύρυνσης του αξιοποιήσιμου με αυτή τη δυνατότητα περί «ένταξης» υπήρξε η σύλληψη της μητέρας και της ερωτικής συντρόφου (και προσωρινή κράτηση της τελευταίας) μέλους της ΣΠΦ.

IV. Πολιτικά Επιλεκτική χρήση αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας :Ο «εχθρός» στο ένα πολιτικό άκρο.

Το ΠΚ 187^Α προϋποθέτει οι απαριθμούμενες εγκληματικές πράξεις που περιλαμβάνει να τελούνται όπως έχει αναλυθεί παραπάνω «με τρόπο ή σε έκταση ή υπό συνθήκες που είναι δυνατό να βλάψουν σοβαρά μια χώρα ή έναν διεθνή οργανισμό και με σκοπό να εκφοβίσει σοβαρά έναν πληθυσμό ή να εξαναγκάσει παρανόμως δημόσια αρχή ή διεθνή οργανισμό να εκτελέσει οποιαδήποτε πράξη ή να απόσχει από αυτήν ή να βλάψει σοβαρά ή να καταστρέψει τις θεμελιώδεις συνταγματικές, πολιτικές, οικονομικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού». Με βάση την παραπάνω τυποποίηση της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας θα ήταν εύλογο η δίωξη της νεοναζιστικής οργάνωσης Χρυσή Αυγή να γίνει με βάση το συγκεκριμένο άρθρο κι όχι με το ηπιότερο από άποψη προβλεπόμενων ποινών και συνολικά ποινικής

¹¹⁹ Ανδρουλάκης, Νικόλαος, *Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης*, κεφ 20 «Νομικοί κανόνες απόδειξης ή ελεύθερη εκτίμηση από το δικαστή(ηθική απόδειξη)» Σελ 195 επ - κεφ 22 «*indubio pro reo* και τεκμήριο αθωότητας» σελ 222 επ., Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2012.

αντιμετώπισης ΠΚ 187 περί εγκληματικής οργάνωσης¹²⁰ κι αυτή η παράδοξη στην αρχή και φαινομενικά θεσμική αντιμετώπιση επικρίθηκε εντόνως από τον Τύπο¹²¹. Άλλωστε η απόφαση του Α Τριμελούς Εφετείου Αθηνών που καταδίκασε την ΧΑ ως εγκληματική οργάνωση κρίνοντας ενόχους για διεύθυνση εγκληματικής οργάνωσης τον «Αρχηγό» κι όλα τα μέλη του 7μελούς Πολιτικού Συμβουλίου¹²² της απέδωσε μεταξύ άλλων δολοφονίες και ξυλοδαρμούς μεταναστών όπως των Αιγύπτιων ψαράδων στην αντίστοιχη υπόθεση (προφανώς αυτές οι δράσεις γίνονται «με σκοπό να εκφοβίσουν έναν πληθυσμό»), η εγκληματική δράση της οργάνωσης αποδείχτηκε πως εκκινείτο από -διακηρυγμένα σε υλικό μεταξύ του οποίου και το κρυφό καταστατικό της¹²³- κίνητρα ανατροπής του Συντάγματος και με σκοπό την κατάλυση της κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας και την αναγέννηση του Γ Ράιχ. Παράλληλα, οι πράξεις της έπλητταν συνταγματικά κατοχυρωμένες αρχές όπως η αρχή της ισότητας (ρατσιστικές επιθέσεις με μορφή πογκρόμ και φυλετικές διακρίσεις), της ελευθερίας μετακίνησης (παρεμπόδιση κυκλοφορίας μεταναστών στον Άγιο Παντελεήμονα), της ελευθερίας έκφρασης (παρεμπόδιση παράστασης στο χυτήριο), της θρησκευτικής ελευθερίας (επιθέσεις σε μουσουλμάνους και σε χώρους θρησκευτικής λατρείας¹²⁴). Εν προκειμένω η απουσία επίσημου τεμένους θεωρήθηκε παγίως και έωλα από τις διωκτικές αρχές ότι αίρει το καθήκον κρατικής προστασίας), της συνδικαλιστικής ελευθερίας (επίθεση σε εκλεγμένους συνδικαλιστές)¹²⁵. Η ευνοϊκή αντιμετώπιση της Χρυσής Αυγής αποτέλεσε έναν ακόμα ενδείκτη ότι η αντιτρομοκρατική νομοθεσία αποτελεί εφαρμογή του «ποινικού δικαίου του εχθρού». Η ιστορική αναδρομή σε προηγούμενη ενότητα του πονήματος κατέδειξε ότι η διαδρομή διαμόρφωσης της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας και οι προδρομικές μορφές της σχετίζονται με «αντιμετώπιση του κομμουνιστικού κινδύνου» μέσα από νομοθετήματα της μεταξικής και χουντικής περιόδου. Από την άλλη, η δράση ένοπλων οργανώσεων στη μεταπολίτευση όπως ο ΕΛΑ και η Ε.Ο 17 Νοέμβρη ήταν η αιτία σταδιακής διαμόρφωσης τέτοιων νομοθετημάτων και όχι η δράση ακροδεξιών οργανώσεων (βομβιστική επίθεση στον κινηματογράφο «Ελλη», δολοφονία Γρηγόρη Λαμπράκη) που ουδέποτε θεωρήθηκε κίνδυνος για την κατεστημένη τάξη, η οποία στη διάρκεια του εμφυλίου χρησιμοποίησε αυτό τον πολιτικό χώρο ως σύμμαχο ενώ μετεμφυλιοπολεμικά άλλωστε τον ενέταξε σχετικά ομαλά στην κοινωνία και τις κρατικές υπηρεσίες¹²⁶.

Η δίωξη που ασκήθηκε με βάση τον ΠΚ 187Α στα μέλη της ομάδας Έψιλον ΕΥ για τις επιθέσεις με εμπρηστικούς μηχανισμούς σε βάρος υποκαταστήματος της Τράπεζας της Ελλάδος στην Καλαμάτα και σε ανδριάντα του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου στο Μυστρά το 2015 και η καταδίκη τους με επιβολή μάλιστα υψηλών ποινών είναι η εξαίρεση που επιβεβαιώνει πρακτικά

¹²⁰ Παπαδάκης, Κώστας, *Το «Άλλο Άκρο» στο Εδώλιο: Δικαιοσύνη ή Ατιμωρησία Ξανά;*, Τόπος, Αθήνα 2020

¹²¹ Κοπά, Μαριλένα, *Γιατί η Χρυσή Αυγή δεν είναι τρομοκρατική οργάνωση*, ηλεκτρονικό άρθρο στο tvxs.gr, 12/10/2013. Url: <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/giati-i-xrysi-aygi-den-einai-tromokratiki-organosi-tis-marilenas-koppa>

¹²² Καμπαγιάννης, Θανάσης, *Με τις μέλισσες ή με τους λύκους: Αγόρευση στη δίκη της Χρυσής Αυγής*, Αντίποδες, Αθήνα 2020.

¹²³ Φαρράς, Δημήτρης, *Η Χρυσή Αυγή μπροστά στη Δικαιοσύνη*, Ίδρυμα Ρόζα Λουξενμπουργκ, Αθήνα 2014, σελ 43 επ.

¹²⁴ TVXS, *Απόπειρα εμπρησμού σε τζαμί στην πλ Αμερικής*, ηλεκτρονικό άρθρο, 1/11/2010 – Ριζοσπάστης, *Εμπρησμός σε θρησκευτικό χώρο*, 10/5//2010

¹²⁵ Παπαδάκης, Κώστας, *Πρόταση Ντογιάκου: Η απομυθοποίηση της δήθεν σκληρής αντιμετώπισης της Χρυσής Αυγής*, ηλεκτρονικό άρθρο στην Αυγή, 23/10/2014. Url: https://www.avgi.gr/koinonia/116598_protasi-ntogiakoy-i-apomythoroiisi-tis-dithen-skliris-antimetopisis-tis-hrysis

¹²⁶ Πέτκας, Πέτρος, *Όψεις μεταπολεμικής Δικαιοσύνης- Από την μετακατοχική παρακρατούμενη δικαιοσύνη, στην μεταπολιτευτική προνομιακή δικαιοσύνη*, Πανοπτικών, Θεσσαλονίκη 2022.

κι εμπειρικά τον προαναφερθέντα κανόνα και δίνει έμφαση στο κριτήριο του στόχου. Άλλωστε τέτοια δίωξη δεν ασκήθηκε στην εθνικιστική Combat18 ούτε στους Αυτόνομους Μαιάνδρους Εθνικιστές για την εγκληματική τους δράση. Στην Ελλάδα οι εκπρόσωποι του κατασταλτικού μηχανισμού ταυτίζουν την «τρομοκρατία» με τους ακροαριστερούς/αναρχικούς ένοπλους χώρους.

Ως εκ τούτου με τα γραφέντα, αποτυπώνεται εναργώς περισσότερο από τις προσωπικές απόψεις εκπροσώπων της ΕΛ.ΑΣ κι αξιωματικών της ΔΑΕΕΒ¹²⁷ μια συστημική πολιτικά φορτισμένη και χρωματισμένη ερμηνεία της «τρομοκρατίας», σύμφωνα με την οποία οι επανειλημμένες δολοφονικές επιθέσεις εναντίον πολιτικών αντιπάλων (αναρχικών /αντιεξουσιαστών/ αριστερών/ αντιφασιστών/ συνδικαλιστών /κοινωνικών ακτιβιστών κλπ) αλλά και μεταναστών, προσφύγων ή Ρομά γενικά δεν εμπίπτουν στην αντιτρομοκρατική νομοθεσία. Επομένως, η διάχυση φόβου σε κομμάτια της κοινωνίας και η διασάλευση της κοινωνικής ειρήνης εξαιτίας των οργανωμένων επιθέσεων εναντίον στοχοποιημένων τμημάτων του πληθυσμού, κρίνεται ότι δεν επιφέρουν κίνδυνο «για τις θεμελιώδεις συνταγματικές δομές της χώρας»¹²⁸.

¹²⁷Η Αντιτρομοκρατική Υπηρεσία, ή όπως είναι ο επίσημος τίτλος της, Διεύθυνση Αντιμετώπισης Ειδικών Εγκλημάτων Βίας (ΔΑΕΕΒ) είναι μία ειδική υπηρεσία της Ελληνικής Αστυνομίας. Η Αντιτρομοκρατική υπάγεται απευθείας στον Αρχηγό της ΕΛΑΣ και έχει εδαφική αρμοδιότητα σε όλη την επικράτεια της χώρας

¹²⁸ Τσουκαλά, Αναστασία, *Η ένοπλη πάλη μετά το Δεκέμβρη του 2008*, Τόπος, Αθήνα 2019, σελ 42 επ.

5.Ερμηνευτικές υποθέσεις και εμπειρικές ενδείξεις για το προφίλ του τρομοκράτη, την τρομοκρατική πράξη και την αντιμετώπισή της

Σε αυτή την ενότητα αρχικά θα δούμε ποιες είναι οι αιτίες της τρομοκρατίας και ποιος πραγματικά κατασκευάζει τον «τρομοκράτη» και τροφοδοτεί τη βίαιη ριζοσπαστικοποίηση. Κοινό χαρακτηριστικό των διαφόρων μορφών τρομοκρατίας είναι η μεταστροφή της κοινωνίας στο μοντέλου που επιθυμούν τα υποκείμενα δια μέσου της παράνομης βίας που ασκούν. Σε αυτά τα πλαίσια, για τους δρώντες μεγαλύτερη σημασία έχει η πραγματοποίηση του σκοπού της «ιδανικής κοινωνίας» σε σύγκριση με το μέσο επίτευξής του. Αυτό συμβαίνει διότι θεωρούν ότι η κοινωνία είναι «αλλοτριωμένη», «παρασυρμένη» ή «διεφθαρμένη» υιοθετώντας έναν τρόπο ζωής αντίθετα στα ιδανικά που παρουσιάζουν τα δρώντα υποκείμενα της τρομοκρατικής ομάδας, την στιγμή που οι ίδιοι εμφανίζονται ως «αυτόκλητοι σωτήρες» μιας παραστρατημένης κοινωνίας. Ωστόσο στο εσωτερικό των τρομοκρατικών ομάδων υφίστανται ουσιώδεις διαφορές στις ιδεολογίες και τα κίνητρα των πράξεων τους.

A. Ισλαμιστική/Ακροδεξιά τρομοκρατία: Αιτίες ανάπτυξης του φαινομένου, περιπτώσεις σύγκλισης μεταξύ τους και με τις κρατικές πολιτικές κοινωνικού ελέγχου

Σύμφωνα με την πλειονότητα των μοντέλων ριζοσπαστικοποίησης, το άτομο, κυρίως για προσωπικούς, ψυχολογικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς, αντιλαμβάνεται την περιθωριοποίηση και την απομόνωση από το κοινωνικό σύνολο που είναι ενταγμένο, ενώ αυτή η διαδικασία μπορεί να είναι επιφέρει μια ενδυναμωτική και ισχυρή αίσθηση του ανήκειν, η οποία παρέχει μια αίσθηση νοήματος και σκοπού, η οποία προκαλεί και την αίσθηση ισχύος που νοιώθει το άτομο. Κρίσιμη θεωρείται η ύπαρξη κοινωνικών επαφών και δικτύων, τα οποία εντάσσουν το άτομο στην διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης, ενώ πλέον αυτό μπορεί να συμβεί και μέσω του διαδικτύου. Στην ακροδεξιά και ισλαμιστική τρομοκρατία υπάρχουν κυρίως οι «μοναχικοί λύκοι», ωστόσο το γεγονός αυτό δεν υποβαθμίζει την σημασία των δικτύων και της ομάδας, εικονικών μέσω του διαδικτύου ή δια ζώσης, για την παραγωγή των συνθηκών που ευνοούν την ριζοσπαστικοποίηση¹²⁹. Σε κάθε περίπτωση υπάρχουν ενδείκτες της αλλαγής στην συμπεριφορά των ατόμων, η οποία χρειάζεται να επιστήσει την προσοχή. Πιο συγκεκριμένα, τέτοιοι ενδείκτες στο μακρο – επίπεδο συνιστούν η διακοπή των σχέσεων με το φιλικό και το οικογενειακό περιβάλλον του ατόμου, η κοινωνική απόσυρση, η δημιουργία στενών επαφών με αντίστοιχες ομάδες καθώς και η απόκτηση στρατιωτικής εκπαίδευσης ή εκπαίδευση μάχης.

Το φαινόμενο της μετανάστευσης στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και η διαχείριση αυτού σε επίπεδο ευρωπαϊκών πολιτικών (μη) ένταξης δύναται να θεωρηθεί γόνιμο έδαφος ριζοσπαστικοποίησης σε ακροδεξιά αλλά και ισλαμιστική κατεύθυνση. Συγκεκριμένα οι στρατιωτικές επεμβάσεις και η κήρυξη του «πολέμου εναντίον της τρομοκρατίας» μετά την 11η Σεπτεμβρίου επέφεραν ακριβώς το αντίθετο αποτέλεσμα σε μορφή μάλιστα φαύλου κύκλου συνεχούς ανατροφοδότησης της ριζοσπαστικοποίησης και της βίας. Ο ιδιότυπος «πόλεμος πολιτισμών Δύσης-Ανατολής» συγκρότησε πολύ στέρεες ταυτότητες στη βάση των πιο ακραίων

¹²⁹ Βασιλάκη, Ρόζα, *Πώς εξηγείται το φαινόμενο της βίαιης ριζοσπαστικοποίησης;*, δημοσίευση στο ΕΛΙΑΜΕΠ θεματική Ασφάλεια και Εξωτερική Πολιτική, 26/6/2017, σελ 10 επ.

εκδοχών του πολιτικού Ισλάμ (ουαχαμισμός¹³⁰) ως αντίσταση στον «εκδημοκρατισμό» χωρών από τη Δύση και την επιβολή ενός συγκεκριμένου δυτικού τρόπου ζωής (βλ νόμος για απαγόρευση χιτζαμπ στη Γαλλία). Παράλληλα η αυταρχικοποίηση των ευρωπαϊκών κρατών σε επίπεδο αναβάθμισης των μέσων ελέγχου και καταστολής μαζών και η περιθωριοποίηση ως και η συλλήβδην ρατσιστική στοχοποίηση φτωχών μουσουλμάνων προσφύγων/μεταναστών ή και υπηκόων ευρωπαϊκών κρατών (από πρώην αποικίες) μπρος στον κίνδυνο της τρομοκρατίας και με σκοπό την αντιμετώπισή της και σε ευρωπαϊκό έδαφος, έδρασε ως αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Πολλοί νέοι μουσουλμάνοι μετανάστες ή υπήκοοι ευρωπαϊκών χωρών επανέκτησαν την αίσθηση του «ανήκειν», συγκρότησαν ομάδες που συμμετείχαν σε πολύνεκρα τυφλά τρομοκρατικά χτυπήματα ή και στρατολογήθηκαν από τον ISIS και πολέμησαν στη Μέση Ανατολή. Με αυτούς τους τρόπους σε κάθε περίπτωση σκοπός ήταν η εκδίκηση προς την Δύση και βέβαια η επιβολή ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής δια της βίας.

Κατ'αντιστοιχία οι κρατικές πολιτικές των κλειστών συνόρων για τους προσφυγικούς πληθυσμούς υπό το φόβο εισροής τρομοκρατών και το αφήγημα συνεχούς τρόμου και ισλαμοφοβίας από κοινού με τα κέντρα κράτησης μεταναστών, κανονικοποίησαν μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης και νομιμοποίησαν την ακροδεξιά βία. Πολλοί νέοι προερχόμενοι κυρίως από χαμηλότερα κοινωνικά-οικονομικά στρώματα αλλά και άνθρωποι κυρίως μικροαστικών στρωμάτων ή άνεργοι μπροστά στην οικονομική κρίση του 2008 κι ύστερα, χωρίς προοπτική για το μέλλον τους, στρατολογήθηκαν σε μια σειρά εξτρεμιστικές «αντισυστημικού χαρακτήρα» οργανώσεις του ακροδεξιού χώρου, μέσα από τις οποίες εξαπέλυαν βίαιες ως και δολοφονικές ρατσιστικές επιθέσεις με στόχο κυρίως μετανάστες και πρόσφυγες (βλ. ΧΑ στην Ελλάδα) οι οποίοι αντιμετώπιζονταν πια ως μη αξιοβίωτες ζωές, ως εξιλαστήρια θύματα ή εσωτερικός εχθρός για όλα τα κακώς κείμενα.

Επομένως το φαινόμενο της ισλαμιστικής και αυτό της ακροδεξιάς ριζοσπαστικοποίησης και βίας αλληλεπιδρούν μεταξύ τους αλλά αποτελούν ταυτόχρονα και συγκοινωνούντα δοχεία με τις υφιστάμενες ευρωπαϊκές και κρατικές πολιτικές ενσωμάτωσης γύρω από το μεταναστευτικό/προσφυγικό ζήτημα και την τρομοκρατία αλλά και τις στρατηγικές που περιλαμβάνουν μέχρι και στρατιωτικές επεμβάσεις σε τρίτες χώρες όπως πραγματοποίησαν το 2001 οι ΗΠΑ στο Αφγανιστάν στο πλαίσιο του 'war on terror'. Είναι ενδεικτικό ότι ο κ. Μαργαρίτης Σχοινάς, αντιπρόεδρος της Κομισιόν κι αρμόδιος για την προώθηση του ευρωπαϊκού τρόπου ζωής, έχει δηλώσει τα εξής: *«Τα θεμέλια της Ένωσής μας στηρίζονται στη συμπεριληπτικότητα και στον σεβασμό των δικαιωμάτων, και αυτό αποτελεί την ισχυρότερη προστασία μας από την απειλή της τρομοκρατίας. Με την οικοδόμηση κοινωνιών χωρίς αποκλεισμούς, στις οποίες όλοι μπορούν να βρουν τη θέση τους, μειώνουμε την ελκυστικότητα των εξτρεμιστικών αφηγημάτων. Παράλληλα, ο ευρωπαϊκός τρόπος ζωής δεν είναι προαιρετικός και πρέπει να κάνουμε ό,τι είναι δυνατόν για να αποτρέψουμε όσους επιδιώκουν να τον ακυρώσουν»*. Οι δείκτες που καταγράφουν τα αίτια της ριζοσπαστικοποίησης εντοπίζουν ότι ορισμένα από αυτά ενδεικτικά αναφερόμενα είναι το μετατραυματικό σοκ κι άλλα ψυχολογικά προβλήματα αν

¹³⁰ Ο Ουαχαμισμός (αραβικά: *وهابية*, Wahhābiya) αποτελεί θρησκευτικό κίνημα ή κλάδο του σουνιτικού Ισλάμ. Έχει περιγραφεί ποικιλοτρόπως ως υπερσυντηρητικό, φονταμενταλιστικό, πουριτανικό, ισλαμικό μεταρρυθμιστικό κίνημα, με σκοπό την αποκατάσταση της καθαρής μονοθεϊστικής λατρείας (ταουχίντ) από μελετητές και υποστηρικτές, αλλά και ως εξτρεμιστικό ψευδοσουνιτικό κίνημα, από τους αντιπάλους του. Οι υποστηρικτές του κινήματος συχνά αντιτίθενται στον όρο «Ουαχαμισμός» θεωρώντας τον υποτιμητικό και προτιμούν να αποκαλούνται *Σαλαφιστές* ή *μουαχίντ*, - Παπαγεωργίου, Φ., Σαμούρης Α., *Ισλαμισμός και Ισλαμοφοβία: Πέρα από την προκατάληψη*, Τόμος Α., Ταξιδευτής, Αθήνα 2012.

το υποκείμενο έχει βιώσει πολεμική σύγκρουση σε συνδυασμό με συγκεκριμένη πρόσληψη των διεθνών και τοπικών γεγονότων, απώλεια μέλους της οικογένειας κατά την προσφυγική διαδρομή ή διοικητική κράτηση όπως επίσης και τα οξυμένα οικονομικά προβλήματα όπως ανεργία, φτώχεια, αποκλεισμός από κοινωνικές παροχές (υγεία, εκπαίδευση) του ήδη συρρικνωμένου από το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα κράτους πρόνοιας, η διακριτική μεταχείριση σε επίπεδο νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας κι ο επακόλουθη έλλειψη εμπιστοσύνης στους υπάρχοντες θεσμούς, ο ρατσισμός κι ο αποκλεισμός από τις πολιτικές διαδικασίες.

Η ριζοσπαστικοποίηση θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι έχει διττό σκοπό. Χρήσιμο εργαλείο σε αυτή τη διερεύνηση είναι η Γαλλική Σχολή περί Δικαιωμάτων (Ρανσιερ¹³¹, Balibar¹³², Lefort¹³³). Κατ'αυτή η ριζοσπαστικοποίηση υποκειμενοποιεί τον αποκλεισμένο και μέσα από τη συγκρουσιακή δράση (ατομική ή συλλογική), την κάτωθεν πράξη και την άρνηση των θεσμών κι ενός ολόκληρου τρόπου ζωής, αυτός διεκδικεί ορατότητα στη δημόσια σφαίρα για την ταυτότητά του, μέσα από την ένταξη σε αυτές τις ομάδες νιώθει ότι αποκτά φωνή ως *sanspart*. Στην πραγματικότητα όμως ακριβώς επειδή αυτές οι ομάδες δρουν ως αυτόκλητοι σωτήρες της κοινωνίας, δεν πετυχαίνουν διεύρυνση των δικαιωμάτων για χάρη των κοινωνικά αποκλεισμένων όπως συμβαίνει με τα μαζικά κοινωνικά κινήματα. Σε αυτά άλλωστε αναφέρονται οι εκπρόσωποι της Γαλλικής Σχολής.

Αντιθέτως, στην περίπτωση της ισλαμιστικής τρομοκρατίας προκαλούν πολύνεκρες επιθέσεις εις βάρος πολιτών και στο πλαίσιο του προαναφερθέντος φαύλου κύκλου επιβεβαιώνουν την κυρίαρχη ιδεολογία ανατροφοδοτώντας του ιδεολογικούς μηχανισμούς του Κράτους (Αλτουσέρ)¹³⁴ περί «τρομοκρατών μουσουλμάνων» και νομιμοποιούν έτι περαιτέρω την όξυνση της κρατικής καταστολής, το μονοπώλιο της κρατικής νόμιμης βίας και την κοινωνική αποδοχή του καθώς και τον αποκλεισμό αυτών των κοινοτήτων με κρατικά μέτρα και παγίωση μιας διαρκούς κατάστασης εξαίρεσης¹³⁵, αφού μπροστά στο νέο κίνδυνο όπως θα παρατηρούσε εύστοχα ο Μπεκ, η κοινωνία ευκόλως παραχωρεί την ελευθερία της και κατασκευάζει «εξιλαστήρια θύματα» για χάρη της ασφάλειας ως ύψιστο πια αγαθό. Στην περίπτωση της ακροδεξιάς τρομοκρατίας, η διαχρονική σχέση του πολιτικού αυτού χώρου με τμήματα του κεφαλαίου σε λογική εθνικού προστατευτισμού της οικονομίας, συχνά μάλιστα σε βαθμό οικονομικής εξάρτησης από αυτά -καθώς και το γεγονός ότι τα θύματα αυτής της βίας είναι συνήθως μετανάστες ως δήθεν υπαίτιοι των οικονομικών κι άλλων δεινών (παγκοσμιοποίηση,

¹³¹Ο Ζακ Ρανσιέρ (γαλλ. *Jacques Rancière*), είναι Γάλλος φιλόσοφος. Από τις πιο σημαντικές δημοσιεύσεις του στα γαλλικά είναι: “*La Nuit des proletaires*” (Fayard, 1981), “*Le philosophe et ses pauvres*” (Fayard, 1983), “*Aux bords du politique*” (Fabrique, 1998), “*La Haine de la démocratie*” (La Fabrique, 2005)

¹³²Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ (*Étienne Balibar*, γενν. 23 Απριλίου 1942) είναι Γάλλος φιλόσοφος. Ορισμένα από τα πιο σημαντικά έργα του είναι: “*Sans-papiers: L’archaïsme fatal*” “*Nous, citoyens d’Europe? Les frontières, l’État, le peuple*”, “*L’Europe, l’Amérique, la Guerre*” ενώ στην ελληνική έχουν μεταφραστεί έργα του όπως “*Κράτος,μάζες,πολιτική*”(2014), “*Ευρώπη-κρίση και τέλος*”(2017) καθώς και “*Έθνος,φυλή, τάξη*”(2018)

¹³³Ο Κλωντ Λεφόρ (*Claude Lefort, 1924-2010*) ήταν Γάλλος φιλόσοφος. Έργα του που έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά είναι ενδεικτικά: “*Η προλεταριακή εμπειρία*”(2008) “*Μάης του ’68: Η ρωγή*”(2018)

¹³⁴ Ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους (IMK) (*Appareils Idéologiques de l’État*) είναι έννοια που δημιουργήθηκε από τον Λουί Αλτουσέρ και έγινε γνωστή μέσω άρθρου που δημοσίευσε το 1970 στο περιοδικό *La Pensée*. Η βασική διάκριση αφορά τον Καταστατικό Μηχανισμό του Κράτους (ΚΜΚ) και τους πολυπληθείς Ιδεολογικούς Μηχανισμούς του Κράτους (IMK) που επιτρέπουν την αναπαραγωγή του καπιταλισμού, δηλαδή ασκούν μια αμιγώς κρατική λειτουργία, καίτοι πολλές φορές έχουν ιδιωματική μορφή από νομική άποψη (σχολείο, οικογένεια, εκκλησίες, ΜΜΕ)

¹³⁵ Η κατάσταση εξαίρεσης - έννοια που αντλεί την καταγωγή της από την “*exceutio*” του ρωμαϊκού δικονομικού συστήματος και την οποία ο Αγκαμπέν θεωρεί ταυτόσημη με την «κατάσταση έκτακτης ανάγκης» - έχει αρχίσει σήμερα να μετατρέπεται, και με τη δική μας ανοχή, σε «φυσιολογικό» τρόπο διακυβέρνησης, τρόπο ο οποίος καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τόσο την εξωτερική όσο και την εσωτερική πολιτική των κρατών

απώλεια θέσεων εργασίας, ανάμιξη πολιτισμών) καταδεικνύουν πως όχι απλά η ακροδεξιά βία αλληλεπιδρά στο πλαίσιο του κοινωνικού με τη βίαιη ισλαμιστική ριζοσπαστικοποίηση -παρόλο που παρουσιάζεται ως ακριβώς αντίθετη-, αλλά δεν πρόκειται καν για δράση με σκοπό την απόκτηση ορατότητας και δικαιωμάτων αλλά την εξόντωση του διαφορετικού, το οποίο κατονομάζεται ως ο απόλυτος εχθρός.

Παρόλα αυτά ο διακηρυγμένος στόχος τρομοκρατικών ομάδων είναι η καθολική αμφισβήτηση της υπάρχουσας δομής, η «σωτηρία της παραστρατημένης κοινωνίας» κι ως εκ τούτου δεν τίθεται ζήτημα απλώς επέκτασης δικαιωμάτων, διαμαρτυρίας για τον κοινωνικό αποκλεισμό εξαιτίας της κρατικής πολιτικής, αλλά για απόπειρα βίαιης ρωγμής στην κυριαρχία, την οποία όμως εκ του αποτελέσματος τελικά αναπαράγουν και ισχυροποιούν αντί να καταρρίπτουν. Ως εκ τούτου ενδεχομένως η ανάλυση περί ειδών βίας και κυριαρχίας να μας βοηθά περισσότερο από μια ανάγνωση με βάση τη Γαλλική Σχολή περί δικαιωμάτων. Με βάση την προαναλυθείσα σε άλλη ενότητα θεωρία του Μπένγιαμιν, η βία των τρομοκρατικών οργανώσεων στο βαθμό που στόχο έχει να αμφισβητήσει την κυριαρχία και το κρατικό μονοπώλιο στη βία προσδοκά να είναι θεμελιωτική ενός άλλου παραδείγματος δόμησης της κοινωνίας σε οικονομικό, πολιτικό κι αξιακό επίπεδο. Παρόλα αυτά όπως εξηγήθηκε και παραπάνω τελικά η ίδια η αντιμετώπιση της από τους κατασταλτικούς μηχανισμούς των ευρωπαϊκών κρατών σε αυτή την αέναη διαδικασία αλληλοτροφοδότησης διαιώνίζει (επαναθεμελιώνοντας ταυτόχρονα) την υπάρχουσα κυριαρχία και βαθαίνει την κατά Αγκάμπεν κατάσταση εξαίρεσης για τους δρώντες αλλά και για τους πληθυσμούς που νοούνται-και σε ένα βαθμό λόγω των κοινωνικών συνθηκών που αναλύθηκαν αποτελούν- δεξαμενές τρομοκρατίας.

B. Η σκιαγράφηση του «τρομοκράτη» στην ελληνική περίπτωση. Η οπτική του Υποκειμένου

Εισαγωγικά, αξίζει να αναφέρουμε ότι σε πολλούς ακαδημαϊκούς κύκλους είναι αποδεκτό ότι η έννοια του «τρομοκράτη» και ο προσδιορισμός υποκειμένων που μετέρχονται της βίας ως πολιτικό εργαλείο κάθε άλλο παρά σταθερότητα και αμετάβλητο χαρακτήρα εμφανίζει μέσα στο χρόνο, ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνίες, ιδεολογικές προσεγγίσεις, διεθνείς γεωπολιτικού χαρακτήρα σχηματισμούς κλπ. Πιο συγκεκριμένα, ο «τρομοκράτης» για τους μεν μπορεί να κοινωνικός απελευθερωτής για τους δε όπως συνέβη με τις αντιστασιακές οργανώσεις στη διάρκεια της Κατοχής στην Ελλάδα ή όπως έγινε με πολλά εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στην Ασία και την Αφρική. Αντίστοιχα, επειδή σε αυτή την ενότητα ενσκήπτουμε στο ίδιο το υποκείμενο, σε διάφορες περιπτώσεις ο καταδικασμένος από τους κρατικούς θεσμούς βίαιος πολιτικός αντίπαλος σε μια μετέπειτα περίοδο διαπραγματεύσεων μπορεί να γίνει συνομιλητής όπως συνέβη με τους ηγέτες της ETA και του ιρλανδικού IRA. Σε άλλες περιπτώσεις ο «τρομοκράτης» μπορεί να μετεξελιχθεί σε νόμιμος κι αναγνωρισμένος εκπρόσωπος ενός λαού και να τιμηθεί ακόμα από τη διεθνή κοινότητα όπως συνέβη με τον Νέλσον Μαντέλα και τον Γιασέρ Αραφάτ με το Νόμπελ Ειρήνης. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Νέλσον Μαντέλα ήταν καταγεγραμμένος στις λίστες παρακολούθησης τρομοκρατών ως το 2008¹³⁶.

Στην Ελλάδα ο καθορισμός της θέσης του βίαιου υποκειμένου στο πολιτικό πεδίο συγχέεται ακόμα περισσότερο λόγω της ιδιότυπης όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα εφαρμογής της

¹³⁶ The Telegraph, *Nelson Mandela removed from US terror list*, ηλεκτρονικό άρθρο, 2/7/2008. Url: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/southafrica/2233256/Nelson-Mandela-removed-from-US-terror-list.html>

αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας η οποία δεν έχει σχεδόν ποτέ εφαρμοστεί σε μέλη ακροδεξιών ομάδων ή οργανώσεων. Επίσης εξαιτίας της γεωγραφικής θέσης της χώρας ως πύλη υποδοχής μεταναστευτικών ροών αλλά όπως έχουμε ξανά τονίσει και σε άλλο σημείο του πονήματος και λόγω της μικρής οικονομικής και γεωπολιτικής ισχύος, η Ελλάδα δεν έχει αποτελέσει στόχο ισλαμιστικής τρομοκρατίας. Επομένως, η αντιτρομοκρατική νομοθεσία εφαρμόζεται συντριπτικά σε βάρος ένοπλων ομάδων αναρχικού/ακροαριστερού πολιτικού προσανατολισμού.

Εισαγωγικά, η διερεύνηση της περίπτωσης της ταυτότητας, της κοινωνικής κατασκευής και της αντιμετώπισης του «τρομοκράτη» για το κράτος και τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του και του «ένοπλου αντάρτη» για το ίδιο το δρων υποκειμένο όπως αυτοχαρακτηρίζεται ή του απλώς πρόσκαιρα ή οριστικά φορτωμένου με το συγκεκριμένο χαρακτηρισμό από τη Δικαιοσύνη κρίνεται από τον γράφοντα ότι έχει σημασία να ιδωθεί ως προς την ελληνική πραγματικότητα μέσα από την οπτική των ίδιων των υποκειμένων μέσα από μια σειρά συνεντεύξεων και όχι δίχως λόγο. Κρίνεται σκόπιμο ζητήματα που αφορούν τη βία, την έννοια του δικαίου και των νόμων να ιδωθούν και από αυτή τη σκοπιά και όχι μόνο με την παράθεση πολιτικών και κοινωνιολογικών θεωριών και ιστορικών στοιχείων. Παράλληλα έχει αυξημένη σημασία θέματα αναφορικά με μια δίκη υπό τις ιδιαιτερότητες αποδιδόμενων κατηγοριών με βάση το ΠΚ 187Α αλλά και με τον εγκλεισμό να μπορούν πάντοτε να εξετάζονται και από την υποκειμενική οπτική του ίδιου του υποκειμένου που τα υφίστανται. Με αυτόν τον τρόπο αλληλεπιδρά και τελικώς εμπλουτίζεται το θεωρητικό μέρος ενός πονήματος με τα συμπεράσματα από μια έρευνα με επίκεντρο τα βιοματικά στοιχεία της εμπειρίας του ίδιου του υποκειμένου.

I. Σχεδιασμός της έρευνας

Ο ερευνητής για την παρούσα μελέτη επέλεξε την ποιοτική μεθοδολογία. Η ποιοτική έρευνα θεωρείται η καταλληλότερη στις περιπτώσεις που επιχειρείται η περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση ενός κοινωνικού φαινομένου, η κατανόηση των διαδικασιών από τις οποίες αναπτύσσεται το φαινόμενο και η κατανόηση των απόψεων, των κινήτρων και των εμπειριών των συμμετεχόντων σχετικά με το φαινόμενο. Στην ποιοτική μεθοδολογία χρησιμοποιείται ένα πλήθος μεθόδων, οι οποίες βασίζονται σε διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Στην περίπτωση της συγκεκριμένης μελέτης, η επιλογή του ερευνητή να γνωρίσει το φαινόμενο της αμφισβήτησης της κυριαρχίας, του μονοπωλίου της νόμιμης κρατικής βίας και τη σύλληψη της έννοιας «τρομοκράτης» από το ίδιο το υποκείμενο με τη βοήθεια της ποιοτικής μεθοδολογίας έρευνας αποδίδεται απόλυτα μέσα από τις σημειώσεις του Ιωσηφίδη «Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας, απαντώντας κυρίως στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί», στοχεύουν στην διερεύνηση κοινωνικών ή/και ανθρώπινων φαινομένων μέσα από την αποκάλυψη σχέσεων ή συσχετίσεων ανάμεσα σε υποκείμενα και κοινωνικές ομάδες, την περιγραφή, ανάλυση και κατανόηση κοινωνικών διαδικασιών, την διατύπωση ή αναδιατύπωση υποθέσεων και θεωρητικών θέσεων για το κοινωνικό γίνεσθαι και την διακρίβωση κοινωνικών σχέσεων, θέσεων και ρόλων» .

Το επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται στις λέξεις, στα νοήματα που αυτές συνθέτουν, καθώς οι συμμετέχοντες καταθέτουν τα συμβάντα αλλά και στην ερμηνεία που τους δίνουν, με ένα μοναδικό, ανεπανάληπτο τρόπο. Ο ερευνητής με την χρήση της ποιοτικής έρευνας κάνει προσπάθεια «να «δει» και να κατανοήσει τα προαναφερθέντα μέσα από τα μάτια των συμμετεχόντων υποκειμένων (βίαιων υποκειμένων ή απλώς «θυμάτων» της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας), αποφεύγοντας τις *apriori* κρίσεις.

Αρχικά η επιλογή των συνεντευξιαζόμενων υποκειμένων στη συγκεκριμένη μελέτη έγινε με βάση τη δυνατότητα να αντιπροσωπεύσει τις κεντρικές διαστάσεις της «κατασκευής της ταυτότητας του τρομοκράτη».

Το δείγμα καλούνταν να αναδείξει χαρακτηριστικά μιας υποκειμενικής, και επομένως μοναδικής, εμπειρίας, αλλά και τις αλληλεπιδράσεις του με το κοινωνικό σύνολο.

Με σκοπό την μέγιστη διαφοροποίηση, συμπεριλήφθηκαν στο δείγμα άνθρωποι που έχουν καταδικαστεί τελεσίδικα με βάση τον αντιτρομοκρατικό νόμο 187^α στο πλαίσιο δράσης ένοπλων οργανώσεων σε πολυετής ποινές καθείρξεως καθώς και άνθρωποι που καταδικάστηκαν πρωτόδικα και αθωώθηκαν τελικώς, έχοντας όμως περάσει χρόνο σε σωφρονιστικό κατάστημα, με διαφορετικά κοινωνικά και μορφωτικά επίπεδα, και των δύο φύλων.

Η συλλογή των δεδομένων προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα έγινε μέσα από τη διεξαγωγή της ημιδομημένης συνέντευξης. Η ημιδομημένη συνέντευξη βασίζεται σε μία δομή, η οποία όμως μπορεί να αλλάξει κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Η τροπή, που μπορούν να πάρουν οι ερωτήσεις, εξαρτάται από τις πληροφορίες που δίνει ο συνεντευξιαζόμενος και από τα θέματα που τον απασχολούν. Οι ερωτήσεις που πραγματοποιούνται είναι ως επί το πλείστο ανοιχτού τύπου. Ο ερευνητής βασίζεται στις ερωτήσεις αυτές προκειμένου να αντλήσει τις πληροφορίες που τον ενδιαφέρουν και στη συνέχεια μπορεί να ξεφύγει από αυτές στις περιπτώσεις που εντοπίζει κάποια άλλα ενδιαφέροντα στοιχεία, που πιθανόν αρχικά να μην είχε σκεφτεί.

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιείται η ημιδομημένη συνέντευξη λόγω των πλεονεκτημάτων που παρουσιάζει. Το είδος αυτό συνέντευξης προσφέρει στον ερευνητή τη δυνατότητα να έχει προετοιμαστεί από πριν σχετικά με τις ερωτήσεις που θα θέσει. Με τον τρόπο αυτό έχει κατασκευάσει μία πορεία την οποία μπορεί να ακολουθήσει. Παράλληλα, ο ερευνητής μπορεί να προσαρμοστεί στις ανάγκες και τα δεδομένα της εκάστοτε συνεντευξιαζόμενης και του εκάστοτε συνεντευξιαζόμενου, ανακαλύπτοντας νέες διαστάσεις του φαινομένου, τις οποίες είναι πιθανό να μην είχε κατανοήσει. Επιπλέον, αυτή η μέθοδος ενθαρρύνει τους συμμετέχοντες να περιγράψουν την εμπειρία και το βίωμά τους με δικά τους λόγια.

Ο οδηγός συνέντευξης κατασκευάστηκε από τον ίδιο τον ερευνητή και έγινε προσπάθεια επιμελώς οι ερωτήσεις να μην εκφράζουν προσωπικές απόψεις και να μην περιλαμβάνουν στάσεις και προκαταλήψεις του ερευνητή ώστε να αφήνεται αρκετός χώρος στις μητέρες να καταθέσουν την ιστορία τους. Ο ερευνητής κρατούσε σημειώσεις πάνω σε κάθε οδηγό συνέντευξης.

Η πρώτη ενότητα σχετίζεται με τα δημογραφικά στοιχεία του συνεντευξιαζόμενου/της συνεντευξιαζόμενης. Οι υπόλοιπες ενότητες σχετίζονται με τα ερευνητικά ερωτήματα και συγκεκριμένα οι ερωτήσεις που τέθηκαν αφορούσαν τους εξής άξονες:

- a) υπαρξιακός/πολιτικός αυτοπροσδιορισμός στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο.
- b) η βία του κράτους και η βία απέναντι στο κράτος.
- c) αντιληπτική/βιωματική σύλληψη των αποδιδόμενων ταυτοτήτων: «αθώος», «ένοχος», «τρομοκράτης» κι εννοιών όπως «νόμος», «παρανομία».

- d) βίωμα της καταστολής και του εγκλεισμού για έναν αντίπαλο του κράτους ή στοχοποιούμενο από τους μηχανισμούς του ως τέτοιου (δηλ. «τρομοκράτη»)

II Ανάλυση των Αποτελεσμάτων

Μετά από τέσσερις(4) συνεντεύξεις, όσον αφορά τα δημογραφικά στοιχεία αρχικά αυτές αφορούσαν τρεις (3) άνδρες (Συνεντευξιαζόμενοι 1,2,4) και μία (1) γυναίκα (Συνεντευξιαζόμενη 3) ηλικίας άνω των 30 και κάτω των 40 ετών με πιο αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά την ύπαρξη τουλάχιστον πανεπιστημιακού επιπέδου εκπαίδευση και την εργασία στον ιδιωτικό τομέα. Όλες οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν τον Αύγουστο του 2022.

Ως προς το περιεχόμενο, όσον αφορά τον αυτοπροσδιορισμό του υποκειμένου, το σύνολο των συνεντευξιαζόμενων τοποθετήθηκαν με ασαφή τρόπο και μοιρασμένα μεταξύ τους στον ευρύτερο αριστερό κι αναρχικό/αντιεξουσιαστικό χώρο. Αξίζει να παρατηρήσουμε παρόλα αυτά ότι με εξαίρεση ενός εκ των συνεντευξιαζόμενων, οι υπόλοιποι προσπάθησαν να αποδομήσουν για τους εαυτούς τους την έννοια της ταυτότητας και του συγκεκριμένου αυτοπροσδιορισμού ενώ έδωσαν έμφαση κι απόλυτη προτεραιότητα στο άτομο έναντι ομαδοποιήσεων και συλλογικοτήτων, ως μοριακό στοιχείο της κοινωνίας κι ως επίκεντρο της οποιασδήποτε κοινωνικής και πολιτικής δράσης και των αποτελεσμάτων της .

«Πάντα κέντρο το άτομο, εγώ ή άλλοι, αλλά το άτομο» (Σ 3).

«Αν και είναι στοίχημα ο αυτοπροσδιορισμός να μη γίνει αυτοπεριορισμός» (Σ 1).

«Θεωρώ ότι οι πολιτικοί προσδιορισμοί δεν επαρκούν για να περιγράψουν το πώς αντιλαμβάνεται κανείς τον κόσμο γύρω του».

«Δεν αυτοπροσδιορίζομαι κάπως. Είναι πολύ έντονη η αίσθηση μέσα μου ότι το άτομο είναι το κέντρο – ακόμη και ως πρωταρχικό συστατικό των δικτύων των κοινωνικών σχέσεων – για να μπορέσω να «βαφτιστώ» με την όποια πολιτική ταυτότητα και άρα να θέλω να συμμετέχω στις διαδικασίες τους. Από την άλλη, ο κύκλος μου, οι άλλες ατομικότητες των δικτύων – κοιν. σχέσεων -στα οποία εντάσσομαι κινείται κατά κύριο λόγο στην αριστερά και την αναρχία» (Σ 3).

Οι πολιτικές ταυτότητες των υποκειμένων έχουν μεταβληθεί κατά το χρόνο συνέντευξης σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια είτε λόγω αναθεώρησης/άρνησης εντάξεων σε συλλογικότητες κι ομαδοποιήσεις είτε λόγω συμβιβασμών. Η μοναδική περίπτωση σημαντικής μεταβολής αφορά τον τέταρτο συνεντευξιαζόμενο που πλέον δεν αυτοπροσδιορίζεται ως αναρχικός. Αξίζει να σημειωθεί πως σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό όλα τα υποκείμενα θεωρούν πως με τη στάση τους στην καθημερινή ζωή κάνουν πράξη όσα υπερασπίζονται. Ένα συμπέρασμα που μπορεί με ασφάλεια να εξαχθεί εν προκειμένω είναι ότι τα συνεντευξιαζόμενα υποκείμενα που έχουν στο παρελθόν λάβει μέρος σε ένοπλες ενέργειες ή σε οργανώσεις που έχουν από την ελληνική δικαιοσύνη χαρακτηριστεί τρομοκρατικές θεωρούν ότι πλέον μη μετερχόμενοι τέτοιων βίαιων μέσων αλλά και εξαιτίας των συνεπειών αυτής της επιλογής τους, κάνουν απλώς το ελάχιστο.

«Σίγουρα στο παρελθόν έχω κάνει επιλογές αντίστασης, ανυπακοής κι εναντίωσης στην υπάρχουσα κοινωνικοπολιτική συνθήκη.... σήμερα μετά από όλη τη φθορά που έχω δεχτεί αλλά

και προκαλέσει προς όλες τις κατευθύνσεις κάνω το ελάχιστο που μπορώ για να κοιμάμαι ήσυχος το βράδυ» (Σ 1).

«Σε έναν πολύ μικρό βαθμό κάνω πράξη όσα πιστεύω με τη ζωή που κάνω πλέον» (Σ 2).

Αναφορικά με το δεύτερο άξονα, αυτό με επίκεντρο τη βία όλοι/ες συμφωνούν ότι η βία και η κυριαρχία δεν αποτελεί στην ιστορία εξέλιξη των κοινωνιών αλλά και στις κοινωνικές σχέσεις μια παρέκκλιση αλλά μια εγγενή κατάσταση σύμφωνη με τη φύση του ανθρώπου. Εντάσσεται στο σχήμα δράση-αντίδραση και τελικώς σε επίπεδο ηθικής και πολιτικής αξιολόγησης άπαντα τα υποκείμενα συμφωνούν (όπως είναι λογικό με βάση την πολιτική τους θέση) πως η βία των αδύναμων και καταπιεσμένων είναι νομιμοποιημένη καθώς στρέφεται απέναντι στην εξουσία και την εκμετάλλευση. Διαφέρει όμως η τοποθέτηση επί της ανάγκης δικαιολόγησης της καθώς και επί του κριτηρίου. Τα υποκείμενα που έχουν καταδικαστεί τελεσίδικα για ένοπλες ενέργειες τυποποιούμενες στον ΠΚ ως «τρομοκρατικές πράξεις» εστιάζουν στο ατομικό πολιτικό-αισθητικό κριτήριο για την άσκηση της βίας «Προσωπικά έχω ασκήσει πολλές φορές βία. Μια από αυτές ήταν κατά τη σύλληψή μου στην οποία εναντιώθηκα πυροβολώντας τους δύο αστυνομικούς που πήγαν να με συλλάβουν» (Σ 1).

Αντίθετα τα υπόλοιπα συνεντευξιαζόμενα υποκείμενα που δεν έχουν μετέλθει αυτής, εστιάζουν με μια πιο σχετικοποιημένη οπτική στην ιστορική συνθήκη και στο αναγκαίο μέτρο της ασκούμενης βίας ως μέσου αναλογικά με τον επιδιωκόμενο σκοπό καθώς. Όλα τα υποκείμενα θεωρούν αυτονόητα ότι το κράτος ασκεί συνεχώς βία. Αξιοσημείωτη παρατήρηση αποτελεί η αναφορά και στο εκπαιδευτικό σύστημα ως μηχανισμό πειθάρχησης και καλλιέργειας συγκεκριμένων αρχών και αξιών. Είναι προφανές πως εδώ τέτοιου είδους απαντήσεις μπορούν ευκόλως να συνδεθούν με θεωρίες μεγάλων στοχαστών περί κυριαρχίας και διαίωνισης της εξουσίας μέσω της αναπαραγωγής της κυρίαρχης ιδεολογίας (IMK-Αλτουσέρ) όπως αναλύθηκε στα αρχικά κεφάλαια του πονήματος.

«Για να μπορέσει να παραμείνει κράτος όπως το ξέρουμε. Παράδειγμα: εκπαιδευτικό σύστημα τι πρέπει να διδασκόμαστε, πώς το διδασκόμαστε, πού το διδασκόμαστε και, έτσι όπως πάνε τα πράγματα, σε λίγο ποιοι θα μπορούμε να διδασκόμαστε» (Σ 3).

Όσον αφορά τον τρίτο άξονα ερωτήσεων οι συνεντευξιαζόμενοι ανέγνωσαν τις έννοιες «τρομοκρατίας» και «τρομοκρατία» ως εξωτερικές, δηλαδή ως χρησιμοποιούμενες κι αποδιδόμενες εργαλειακά από το κράτος και τα ΜΜΕ μόνο προς τους δρώντες πολιτικούς του αντιπάλους τονίζοντας την αοριστία και την ασάφεια εννοιών όπως «δομές της χώρας» που πλήττονται από τέτοια χτυπήματα.

«Με όση ειλικρίνεια έχω, αλήθεια, δε με νοιάζει – δε με ένοιαξε ποτέ αν με είπαν τρομοκράτισσα ή ό,τι. Προφανώς κατάλαβα τι ατμόσφαιρα ήθελαν να δημιουργήσουν με τη χρήση της λέξης (το εργαλειακό και εδώ που είπα πριν), αλλά και πάλι δε με ένοιαξε. Αυτό που με ένοιαζε ήταν πρακτικά τι σήμαινε το κατηγορούμενη για «τρομοκρατική οργάνωση». Δικαστήρια, τρεξίματα, δικηγόροι, απαγόρευση εξόδου, κίνδυνος φυλάκισης» (Σ 3).

«Την έννοια τρομοκράτης την αντιλαμβάνομαι ως εργαλείο συκοφάντησης ανθρώπων που εναντιώνονται στην άρχουσα τάξη. Φυσικά και τα ΜΜΕ έπαιξαν το βασικό ρόλο για τη διαμόρφωσή της» (Σ 2).

Οι έννοιες «αθώος» κι «ένοχος» απασχόλησαν τα υποκείμενα μόνο από την άποψη των συνεπειών που θα είχαν στην ελευθερία των ιδίων και στις πρακτικές οικονομικές και ψυχολογικές επιπτώσεις του κοινωνικού και οικονομικού τους περιγύρου εξαιτίας του εγκλεισμού τους.

«Πάλι το ίδιο θα σου πω. Έχω μια τάση να αρνούμαι ταυτότητες που δε βλέπω κάπως να σχετίζονται με εμένα. Το ίδιο λοιπόν και για τα «ένοχη» «αθώα». Το πρακτικό και πάλι. «Ένοχοι» = στέρηση ελευθερίας και ό,τι αυτό συνεπάγεται για το άτομο, «Αθώα» = άντε και γαμηθείτε, θα βγω από τη φυλακή, τελείωσε αυτή η κατάσταση» (Σ 3).

«Οι έννοιες αυτές απλώς επικύρωναν καταστάσεις και φορτίζονται ηθικά. Ως υπόδικος ή καταδικασμένος οι φίλοι μου εξακολουθούσαν να με στηρίζουν. Όταν τελικά αθωώθηκα, για παράδειγμα για τους ακροδεξιός εξακολουθούσα να είμαι ένοχος και τρομοκράτης» (Σ 4).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον-μιας και το πόνημα ασχολείται στα αρχικά κεφάλαια ενδελεχώς με τη θεμελίωση και τη νομιμοποίηση του Δικαίου-παρουσιάζει η οπτική των υποκειμένων για τους νόμους. Καταρχήν οι συνεντευξιαζόμενοι εντόπισαν την ταξικότητα των νόμων με φράσεις όπως «σύμπλεγμα κωδικοποίησης αξιών των πλουσίων και ισχυρών» (Σ 4) και «Στη σημερινή κοινωνία θεωρώ ότι η βασική σκοπιμότητα των νόμων είναι να δικαιολογήσουν ηθικά την εκμετάλλευση ανθρώπων και φύσης από άνθρωπο» (Σ 2). Ιδιαίτερη αξία και για τη σύνδεση με το ζήτημα της κυριαρχίας αλλά και για την κατανόηση της ρίζας υπαρξιακής αναζήτησης σε βίαιες και οριακές επιλογές ζωής έχει η άποψη ότι οι νόμοι αποτελούν όρια με τα οποία δοκιμαζόμαστε όπως ακριβώς δοκιμάζονται τα μικρά παιδιά όταν τους περιορίζουν οι γονείς τους (Σ 1).

Σε κάθε περίπτωση πέρα από την ανάλυση του ιδεολογικού και κατασταλτικού ρόλου του Δικαίου, τονίζεται πως τα συνεντευξιαζόμενα υποκείμενα που δεν έχουν μετέλθει βίας αναγνώρισαν κι έναν κοινωνικά χρήσιμο ρόλο των νόμων όσον αφορά την ομαλή συμβίωση στο πλαίσιο της κοινωνίας που σε τελική ανάλυση ευνοούν τον αδύναμο, αυτόν που έχει ανάγκη την προστασία.

«Αλλά πχ «παράνομο παρκάρισμα» = πάρκαρε στη γωνία και δεν μπορεί να κατέβει το καρότσι, «βγήκε στην παρανομία» = αντιστέκεται/αντιδρά στη βία που του ασκείται από το κράτος, «νόμιμη υιοθεσία» = ακολουθείται μια διαδικασία. Δεν έχει σε όλες τις τις χρήσεις αρνητικό πρόσημο για μένα η λέξη νόμος και τα παράγωγά της» (Σ 3).

Όσον αφορά τέλος τις απαντήσεις για το βίωμα της σύλληψης, της δίκης και του εγκλεισμού αξίζει να σταθούμε στο εξής: Το σύνολο των συνεντευξιαζόμενων δε υπέστη ξεχωριστή από τα συνήθη σύλληψη από την ΕΛΑΣ. Άλλωστε κατά τα υποκείμενα ο ρόλος της ΔΑΕΕΒ δηλαδή της αντιτρομοκρατικής υπηρεσίας είναι καθαρά πολιτικός και διαχειριστικός. Ένα όμως εκ των συνεντευξιαζόμενων μέσω της συνέντευξης αναφέρθηκε εμμέσως βασανισμό μετά τη σύλληψη, κάτι που συνδέεται με το θεωρητικό κομμάτι του πονήματος ότι μια δυσμενής διάκριση που υφίστανται οι «τρομοκράτες» είναι η παραβίαση της απαγόρευσης βασανιστηρίων από το κράτος.

«Αν εξαιρέσω μερικές μπουνιές που έφαγα μετά τη σύλληψή μου μέσα στο ασθενοφόρο που με μετέφερε στο νοσοκομείο πυροβολημένο, τη βίαιη λήψη αποτυπωμάτων αμέσως μετά και την απειλή αξιωματικού της ΔΑΕΕΒ Παπαθανασάκη περί χορήγησης ψυχοτρόπων ουσιών με σκοπό

την απόσπαση πληροφοριών, δεν πιστεύω πως η αστυνομία έκανε κάτι έξω από τα επίσημα πλαίσια λειτουργίας της» (Σ 1).

Αναφορικά με τη δίκη ένας εκ των συνεντευξιαζόμενων έχοντας αναλάβει την ευθύνη για συμμετοχή στη Συνομοσπία Πυρήνων της Φωτιάς αντιμετώπισε τη δίκη ως «τρομερά βαρετή θεατρική παράσταση με ρόλους» (Σ 1) ενώ παρόμοια έκφραση χρησιμοποίησε κι έτερος συνεντευξιαζόμενος «θέατρο του παραλόγου» (Σ 2) αποδεικνύοντας την άρνηση υποκειμένων που έχουν έρθει σε ένοπλη σύγκρουση με το κράτος να αναγνωρίσουν τους θεσμούς του ή να παλέψουν μέσα από αυτούς. Οι συνεντευξιαζόμενοι που τελεσιδικώς αθωώθηκαν περισσότερο εξέφρασαν δυσάρεστα συναισθήματα περί αδικίας, εγκλωβισμού, ποινικοποίησης κοινωνικών σχέσεων, παραβίασης τεκμηρίου αθωότητας.

«Σαν κουβέντα καφενείου, σα να κρίνομαι από πάνελ, ένιωσα να προσβάλλομαι και να απαξιώνομαι» (Σ 4).

«Ως προς το βίωμα που ρωτάς: σοκ, νεύρα, έντονο αίσθημα προσβολής και εμπειρία «αποκάλυψης». Δεν πίστευα ότι θα αισθανθώ περισσότερη απέχθεια για ένα επάγγελμα («λειτουργήμα») από αυτή που ένιωθα για τους αστυνομικούς. Με αποκαλυπτικό τρόπο βίωσα τη βαθιά σαπίλα των δικαστών» (Σ 3).

Τέλος σε σχέση με τον εγκλεισμό αξιοσημείωτο και μη αναμενόμενο στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι υπήρξε η παραδοχή πως οι καταδικασμένοι για τρομοκρατία τυγχάνουν μιας καλύτερης γενικώς μεταχείρισης στα σωφρονιστικά καταστήματα (όταν βέβαια δεν πρόκειται για περιπτώσεις σε κελί απομόνωσης) λόγω των δικτύωσών τους με τον πολιτικά ενεργό κόσμο εκτός φυλακής, «Επίσης πολύ σημαντικό ήταν ότι με στήριζαν ηθικά/ψυχολογικά/οικονομικά και άτομα εκτός φυλακής οικείοι και μη» (Σ 3).

Αυτό επίσης δίνει δυνατότητα αγώνων για να βελτιωθούν οι συνθήκες εγκλεισμού, από τους οποίους ωφελούνται όλοι οι κρατούμενοι, δυνατότητα που εμποδίζει τη σωφρονιστική υπηρεσία από υπερβάσεις εξουσίας και αυθαιρεσίες. Παράλληλα όπως απέδειξε και το δείγμα της έρευνας που αφορά υψηλού μορφωτικού επιπέδου ανθρώπους, αυτοί βοηθούν άλλους κρατούμενους στην άσκηση δικαιωμάτων τους (αιτήσεις αναστολής, άδειες, αιτήσεις αποφυλάκισης) κι αυτό επίσης επηρεάζει τη συνύπαρξη. Γενικώς τα υποκείμενα προσαρμόζονται σε μια νέα ανελεύθερη πραγματικότητα «με τον καιρό βρίσκεις πράγματα να κάνεις, ενδεχομένως ασήμαντα» (Σ 1), «Δε θα αναφερθώ στις 2 πρώτες πχ. εβδομάδες που προσπαθούσα να βρω τα πατήματά μου. Θα αναφερθώ στη συνολική εμπειρία. Ήμουν σε άρνηση στο βάθος, αλλά λόγω αξιολογών/ενδιαφερόντων ατόμων που γνώρισα η καθημερινότητα ήταν από βατή έως καλή» (Σ 3).

Τέλος το βίωμα των υποκειμένων που ουδέποτε είχαν διαπράξει τις τυποποιούμενες στον ΠΚ ως «τρομοκρατικές πράξεις» που τους αποδόθηκαν πρωτόδικα, κατά τον εγκλεισμό τους στη φυλακή μετρούσαν το χρόνο σα μια αλληλουχία μαχών βήμα-βήμα μέχρι τη δικαίωσή τους.

«Δυσάρεστη εμπειρία η φυλακή, έχεις την ψυχολογία του πολέμου, δίνεις κάθε μάχη απέναντι στο χρόνο και το δικαστικό σύστημα. Βασικά μετράς το χρόνο από αίτηση σε αίτηση, μετά η έφεση κλπ» (Σ 4).

«Γενικά, το φόκους μου πήγαινε από αίτηση σε αίτηση, από δικαστήριο σε δικαστήριο. Και ανάμεσα προσπάθεια για να μπορεί να είναι όσο το δυνατόν καλύτερη η έκβασή τους» (Σ 3).

6. Συμπεράσματα/Επίλογος

Έχοντας αποπειραθεί μέσα από τις θεωρίες μεγάλων στοχαστών του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα και μέσα από αντίστοιχα σημαντικά γεγονότα των τελευταίων μερικών δεκαετιών να δείξω τον τρόπο με τον οποίο το κράτος και το Δίκαιο θεμελιώνονται στη βία απέναντι στις οικονομικά υποτελείς κι αδύναμες τάξεις κι οι κυρίαρχοι αναπαράγουν την εξουσία τους μέσα από αυτή, νομιμοποιημένη πια έναντι όσων ατομικά ή συλλογικά την αμφισβητούν αλλά και να καταδείξω στην ίδια κατεύθυνση το σκοπό της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας και του διακηρυγμένου στόχου πρόληψης κι αντιμετώπισης της τρομοκρατίας σε επίπεδο ΕΕ και κρατών-μελών, και μη έχοντας αποφύγει την υποκειμενική ματιά, αποτολμώ ένα στοιχειώδες συμπέρασμα: Η βία της τρομοκρατίας ιστορικά δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την κρατική βία (άλλωστε όπως καταδείξαμε αυτή η βία γεννιέται ως «γυμνή» και κατόπιν νομιμοποιείται) και τις εφαρμοζόμενες κρατικές και διακρατικές αυταρχικές πολιτικές που τη γεννούν ή αν δεν υπάρχει την κατασκευάζουν για να επαναθεμελιώνονται διαρκώς. Η αναβάθμιση του ποινικού οπλοστασίου του κράτους και η ίδια η αντιτρομοκρατική νομοθεσία δεν απαντά στην πάταξη της τρομοκρατίας, αλλά όπως θεωρώ καταδείχθηκε εναργώς αποσκοπεί και σε ορισμένες περιπτώσεις επιτυγχάνει να διευρύνει την ασκούμενη νόμιμη βία και τον κοινωνικό έλεγχο σε βάρος της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων.

Για αυτό η αντιμετώπιση του φαινομένου αποτελεί ουσιαστικά φενάκη στην παρούσα ιστορική εποχή, η υπέρβαση των δεδομένων της οποίας μάλλον αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για κάτι τέτοιο. Σε επίπεδο περιεχομένου προϋποτίθεται ότι πρέπει να υπάρξει ένα δικαϊκό και πολιτικό εγχείρημα με επίκεντρο την ουσιαστική ισότητα -όχι ως υπό μαρξιστική σκοπιά αναπόφευκτη εξέλιξη αλλά ως ηθική θέση απέναντι στην εκμετάλλευση¹³⁷- πέρα ακόμα και από το κράτος δικαίου και πρόνοιας των μέσων του 20ου αιώνα, πέρα δηλαδή από το κοσμοπολιτικό όραμα του Μπεκ και τη Δημοκρατική Εποπτεία¹³⁸ επί της σύγχρονης τεχνολογίας και του διαδικτύου σε ένα πλαίσιο ουσιαστικής μεταεθνικής πολυπολιτισμικότητας πέρα από το έθνος ως πολιτισμική ορίζουσα

Σε επίπεδο πολιτικής μεθοδολογίας, απαντώντας στο θεμελιώδες ζήτημα που θέτει το πόνημα εισαγωγικά, ο στόχος της υπέρβασης του φαύλου κύκλου της διαιώνισης της βίας -αν κάνουμε την υπόθεση εργασίας ότι μπορεί να τεθεί σοβαρά- απαιτεί μια πολιτική της μη βίας όπως την εισάγει στη θεωρία η Τζούντιθ Μπάτλερ στο βιβλίο της «The force of non violence».

Στόχος της στο έργο αυτό δεν είναι μόνο να επιστρέψει σε μια μακρά θεωρητική και πολιτική παράδοση, στην οποία τα ονόματα του Μαχάτμα Γκάντι και του Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ Τζούνιορ είναι πάντα σε περίοπτη θέση. Αυτή η παράδοση έχει υπερασπίσει τη δύναμη και την αποτελεσματικότητα που μπορεί να έχουν οι στρατηγικές της μη βίας αντίστασης απέναντι στις θηριωδίες και την καταπίεση. Πάνω από όλα επιθυμεί να διεξάγει μια συζήτηση ηθικού και πολιτικού περιεχομένου για τον τρόπο με τον οποίο η στρατηγική της μη βίας συνδέεται με ένα ριζοσπαστικά δημοκρατικά αιτήματα για την κοινωνική χειραφέτηση. Συγκεκριμένα υποστηρίζει, ότι «η μη βία παρανοείται συχνά ως μια παθητική πρακτική που πηγάζει από μια

¹³⁷ Άλλαν Κοέν, Τζεραλντ, *Αν θέλεις την ισότητα, γιατί είσαι τόσο πλούσιος;*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 2016

¹³⁸ Έννοια που εισάγει η Sheila Jazanoff στο έργο της «Ethics of Invention» για να περιγράψει την ανάγκη ο άνθρωπος και η κοινωνία να ανακτήσουν τον έλεγχο της τεχνολογίας και του διαδικτύου για τις ανάγκες τους χωρίς να τους καταδυναστεύει τις ζωές.

φιλήσυχη περιοχή της ψυχής, ή ως μια ατομικιστική ηθική σχέση με υπάρχουσες μορφές εξουσίας. Στην πραγματικότητα όμως, η μη βία είναι μια ηθική θέση που εμπλέκεται βαθιά στο πολιτικό πεδίο.»¹³⁹

«Όταν κάποιος από μας δρα με τρόπο βίαιο, δεν στρέφεται μόνον εναντίον των αντικειμένων, των άλλων, των θεσμών και της φύσης, αλλά συντριβεί και τους κοινωνικούς δεσμούς που μας προστατεύουν. Σίγουρα υπάρχουν θεσμοί που μας εκμεταλλεύονται και μας βλάπτουν, καθώς και άλλοι που πρέπει αληθινά να κατεδαφιστούν. Η μη βία μπορεί να περιλαμβάνει όλους τους τύπους στρατηγικών «κατεδάφισης», συμπεριλαμβανομένων της απεργίας, του μποϊκοτάζ κ.ά. Ωστόσο, ακόμη και μια βίαιη πράξη που θεωρείται εργαλειακή φέρνει περισσότερη βία στον κόσμο, τον καθιστά έναν τόπο ακόμα περισσότερο βίαιο. Εξάλλου, η βία που πλήττει τις κοινωνικές μας σχέσεις καταλήγει να είναι ένα πλήγμα ενάντια σε μας τους ίδιους, επειδή επιδεινώνει τις συνθήκες μιας ζωής που αξίζει να βιωθεί»¹⁴⁰. Αυτό ισχύει ειδικά για τις ζωές των πολλαπλά-ταξικά, φυλετικά, εθνοτικά και έμφυλα- καταπιεζόμενων υποκειμένων πολλές εκ των οποίων θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν και ως μη αξιοβίωτες.

Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί αναλύοντας την εξέλιξη των κοινωνιών με καθαρά μαρξικούς και μαρξιστικούς όρους ότι δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ο ρόλος της βίας στην ιστορία της εξέλιξης των κοινωνιών και στις μεταβάσεις μεταξύ των κοινωνικοοικονομικών συστημάτων. «Η Μπάτλερ δεν αγνοεί την απήχηση των κλασικών επιχειρημάτων υπέρ της χρήσης βίας από τη μεριά όσων αγωνίζονται για τη χειραφέτηση και την ισότητα, όπως είναι η τακτική αποτελεσματικότητα απέναντι σε καταπιεστικά καθεστάτα, η ανάγκη αυτοάμυνας, η χρήση της βίας ως αναγκαίου μέσου προς ανώτερο σκοπό»¹⁴¹. Αντίθετα, η επιθετική μη βία αναγνωρίζει ότι η εχθρότητα είναι εγγενώς κομμάτι της δομής της ψυχικής συγκρότησης του ανθρώπου. Αναγνωρίζει, όμως, και τα όριά της: τα ζητήματα που ενδέχεται να ανακύψουν από την χρήση του εργαλείου της βίας, σε περιπτώσεις που εκείνη νοείται ως τακτική ή μέσο, ή τα ερωτήματα για τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να βάλουμε όρια, μέσα σε ένα πλήθος κοινωνικών σχέσεων, στον ατομικό ή συλλογικό εαυτό που μπορεί να διεκδικήσει το δικαίωμα στην αυτοάμυνα ή τι συνέπειες ενδέχεται να προκύψουν ως προς την ακόμα μεγαλύτερη ενίσχυση του αυταρχικού βραχίονα του κράτους και τον περιορισμό δικαιωμάτων. Για την Μπάτλερ η οπτική της μη βίας ως ηθικού ζητήματος στο πλαίσιο της πολιτικής φιλοσοφίας απαιτεί κριτική αποδόμηση καθώς και πλήρη υπέρβαση του ατομικισμού, η πολιτική της μη βίας δεν είναι τόσο μια ηθική επιλογή ως προς τη δράση όσο μια συλλογική κοινωνική και πολιτική πρακτική που αποτελεί μέρος της προσπάθειας για δημιουργική οικοδόμηση ενός κόσμου που αντιστέκεται σε συστημικές μορφές καταστροφής και συγχρόνως μετατρέπει την καθολική αλληλεξάρτησή μας σε αιτήματα για οικονομική, κοινωνική και πολιτική ελευθερία και ισότητα. Η μη βία μπορεί να είναι έκφραση θυμού, αγανάκτησης ή ακόμη και επιθετικότητας απέναντι στις καταπιεστικές δομές και τους αντίστοιχους θεσμούς. Η Μπάτλερ ως πολιτική φιλόσοφος δεν αφορίζει μεθόδους που δεν είναι βίαιες από μόνες τους, έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία εμποδίων και συχνά σκοπό έχουν να διαταράσσουν, συχνά και με έναν υλικό τρόπο. Ως αποτέλεσμα αυτού, τα όρια μεταξύ βίας και μη βίας ορισμένες φορές θολώνουν. Για την Μπάτλερ όμως η διάκριση μεταξύ των δύο μπορεί γίνεται προκειμένου να νομιμοποιηθεί και να δικαιολογηθεί το μονοπώλιο του κράτους στη νόμιμη βία. Για

¹³⁹ Μπάτλερ, Τζούντιθ, *Η δύναμη της μη βίας, μετάφραση Καράμπελας Γιώργος*, εκδ Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2022, σελ 10 επ

¹⁴⁰ Ντονατέλα ντι Τσέζαρε, Ιταλίδα φιλόσοφος, *Η μη βία ως πολιτική επιλογή*, δημοσιεύτηκε στο περιοδικό L' Espresso, μεταφρασμένη αναδημοσίευση ΕΦ.ΣΥΝ, 7/11/2020. Url: https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-ines/267621_i-mi-bia-os-politiki-epilogi

¹⁴¹ Σωτήρης, Παναγιώτης, *Η μη βία και η δύναμή της*, ηλεκτρονικό άρθρο, in.gr, 10/9/2020, url: <https://www.in.gr/2020/09/10/apopsi/mi-via-kai-dynami-tis/>

την Μπάτλερ, ωστόσο, η οποιαδήποτε φαινομενική ή πραγματική ασάφεια δεν αλλάζει τη σημασία της μη βίας ως κατευθυντήριας γραμμής.

Έτσι τα παραπάνω δείχνουν ότι το εργαλείο της μη βίας δεν είναι χαμηλής έντασης, αλλά αποτελεί τουναντίον μια αποτελεσματική πολιτική και κοινωνική μέθοδο με διαφορετική ποιότητα για τα κινήματα που σκοπό έχουν τη διεύρυνση των δικαιωμάτων των αποκλεισμένων κοινωνικών ομάδων, Η πολιτική της μη βίας μπορεί να σπάσει εν τέλει το αλληλοεπισχυόμενο σχήμα τρομοκρατία-κρατικές στρατηγικές καταστολής και να δημιουργήσει έναν νέο ριζοσπαστικό χώρο για την ορατότητα των αποκλεισμένων.

Τέλος...

Ο γράφων σε καμία περίπτωση για το σύνολο του πονήματος δε διεκδικεί αντικειμενικό χαρακτήρα ο οποίος φρονεί άλλωστε πως δεν υπάρχει ειδικά σε κοινωνικοπολιτικά και νομικά ζητήματα. Ενδεχομένως ούτε και σε εμπειρικά διαπιστούμενα μεγέθη αν και αυτό από μόνο του απαιτεί διείσδυση στο μοντέλο των επιστημονικών επαναστάσεων του Κουν και εκφεύγει πολύ από το θέμα του πονήματος. Μια ακαδημαϊκή διπλωματική εργασία από τη θεματική με την οποία καταπιάνεται μέχρι τα συμπεράσματα που εξάγει, ουδόλως μπορεί να απομονωθεί από τον συντάκτη της κι εκείνος ουδόλως μπορεί να αποσυνδεθεί από τις θέσεις του για την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα, ειδικά εφόσον αφορά ζητήματα που άπτονται της τελευταίας.

Βιβλιογραφία - Αρθρογραφία

Ελληνική - Μεταφρασμένη

Agamben, Giorgio, *Homo Sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, μετάφραση: Παναγιώτης Τσιαμούρας, Scripta, Αθήνα 2005.

Althusser, Louis, *Για τον Μαρξ*, Γράμματα, Αθήνα 1978.

Althusser, Louis, *Θέσεις (1964-1975)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελ. 99.

Althusser, Louis, *Φιλοσοφικά*, Πολίτης, Αθήνα 1994.

Arendt, Hannah, *Για την επανάσταση*, μετάφραση: Αγγελική Στουπάκη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006.

Arendt, Hannah, *Περί βίας*, Αθήνα, εισαγωγή- μετάφραση: Άννα Δαμιανίδη, Δημήτρης Ψυχογιός, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη – Αθήνα 2020.

Bech, Ulrich, *Η Κοινωνία της διακινδύνευσης: Καθ' οδόν προς μια άλλη νεωτερικότητα*, Πεδίο, Αθήνα 2015.

Besancenot, Olivier & Lowy Michael, *Επαναστατικές Συγγένειες: Τα κόκκινα και τα μαύρα αστέρια μας*, Ακυβέρνητες Πολιτείες, Θεσσαλονίκη 2016.

Butler Judith, *Ενάλωτη ζωή. Οι δυνάμεις του πενθους και της βίας*, Νήσος, Αθήνα 2009.

Deflem, Mathieu, *Social control and the policing of terrorism: foundations for a sociology of counterterrorism*, *The American Sociologist* 35(2), 2004

Deflem, Mathieu, *Sociology of Law-Vision of a Scholarly Tradition*, Cambridge University Press, 2008

Gorky, Maxim, *Σελίδες εκ της επαναστάσεως*, μετάφραση: Αρ. Σιδερη, Ελευθερουδάκης, Αθήνα 1930.

Hobsbaum, Eric, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.

Karl Jonathan, *Taliban are not terrorists or so says the White House*, ηλεκτρονικό άρθρο στο ABC News, 29/1/2015, Url: <https://abcnews.go.com/Politics/taliban-terrorists-white-house/story?id=28588120>

Lawspot.gr, *Ριζοσπαστικοποίηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Τι είναι και πώς μπορεί να προληφθεί;*, ηλεκτρονικό άρθρο, 30/1/2021 Url: <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/rizospastikopoiisi-stin-eyropaiki-enosi-ti-einai-kai-pos-mporei-na-prolifthei>

Marcuse, Herbert, *Λόγος και επανάσταση. Ο Χέγκελ και η γέννηση της κοινωνικής θεωρίας*, μετάφραση: Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Ύψιλον, Αθήνα 1999.

Newman, Saul, *Πόλεμος στο κράτος: Ο αναρχισμός του Στίρνερ και του Ντελέζ*, ηλεκτρονικό άρθρο στο Rebel, 14/08/2012.

Red Notebook, *Αφιέρωμα στον Λουί Αλτουσέρ, Ο Αλτουσέρ κι εμείς* (εισαγωγή: Aliocha Wald Lasowski), ηλεκτρονικό άρθρο, 25/10/2015.

Schmitt, Carl, *State, Movement, People*, μετάφραση – επιμέλεια: Simona Draghici, PlutarchPress, Ορεγκον: 2001, σελ. 36.

Schmitt, Carl, *Η θεωρία του Αντάρτη: Παρεμβολή στην έννοια του πολιτικού*, μετάφραση: Σίσσυ Χασιώτη, Πλέθρον, Αθήνα 2019.

Schmitt, Carl, *Πολιτική Θεολογία*, μετάφραση-σημειώσεις-επιλεγόμενα: Παναγιώτης Κονδύλης, Λεβιάθαν 1994.

Soboul, Albert, Markov, Walter, 1789- *Η Μεγάλη Επανάσταση των Γάλλων*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990, σελ 52 επ.

TVXS, *Απόπειρα εμπρησμού σε τζαμί στην πλ Αμερικής*, ηλεκτρονικό άρθρο, 1/11/2010 – Ριζοσπάστης, *Εμπρησμός σε θρησκευτικό χώρο*, 10/5/2010

Weber, Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, Παπαζήσης, Αθήνα 1987

Weber, Max, *Οικονομία και Κοινωνία: Κοινωνιολογία του δικαίου*, εισαγωγή-μετάφραση: Θανάσης Γκιούρας, Σαββάλας, Αθήνα 2011.

Weber, Max, *Οικονομία και Κοινωνία-Κοινωνιολογικές Έννοιες*, εισαγωγή-μετάφραση: Θανάσης Γκιούρας, Σαββάλας, Αθήνα 2005.

Άλλαν Κοέν, Τζεραλντ, *Αν θέλεις την ισότητα, γιατί είσαι τόσο πλούσιος;*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 2016.

Ανδρουλάκης, Νικόλας, *Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης*, 4^η έκδοση, Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2012.

Βαθιώτης, Κωνσταντίνος, *Βασανιστήρια για την αποτροπή τρομοκρατικής επίθεσης: Απολύτως απαγορευμένα ή κατ' εξαίρεσιν επιτρεπτά;*, *Νομικό Βήμα* 62, (2014), σελ. 1784-1809.

Βαθιώτης, Κωνσταντίνος, *Τραγικά διλλήματα στην εποχή του Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας: από τη Σανίδα του Καρνεάδη στο Ποινικό Δίκαιο του Εχθρού*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010.

Βασιλάκη, Ρόζα, *Πώς εξηγείται το φαινόμενο της βίαιης ριζοσπαστικοποίησης;*, δημοσίευση στο ΕΛΙΑΜΕΠ, 26/6/2017.

Γασπαρινάτου, Μαργαρίτα, *Αντεγκληματική Πολιτική στην κοινωνία της διακινδύνευσης*, 2005. Url: <https://docplayer.gr/7818063-Antegklimatiki-politiki-stin-koinonia-tis-iakin-yneysis.html>

Γασπαρινάτου, Μαργαρίτα, *Επικινδυνότητα. Η διαδρομή μιας «επικίνδυνης» κατασκευής*, Τόπος, Αθήνα 2020.

Γασπαρινάτου, Μαρίνα, *Κοινωνία της Διακινδύνευσης και κοινωνικός έλεγχος*, παρουσίαση στο πλαίσιο ΠΜΣ Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Γιαννάκη Ν., Πάνος Δ. Από τη Ριζοσπαστικοποίηση στον Βίαιο Εξτρεμισμό και την Τρομοκρατία: Επίπεδα Ανάλυσης, Θεωρητικές Προσεγγίσεις και ο Ρόλος του Διαδικτύου, *Επιστήμη και κοινωνία: Επιθεώρηση πολιτικής και ηθικής θεωρίας* Τομ. 35, 2017. Doi: <https://doi.org/10.12681/sas.10782>

Γιαννίδης, Ιωάννης, *Η νομιμοποίηση του Ποινικού Δικαίου και το τέλος της κλασικής δογματικής*, *Ποινικά Χρονικά ΝΖ*, 2007, σελ 769.

Γκούβα, Αικατερίνη, *Νέες μορφές κοινωνικού ελέγχου και ο περιορισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: ο ρόλος της σύγχρονης τεχνολογίας*, Διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, ΠΜΣ Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η προσέγγισή της, Αθήνα 2006.

Γουντς, Άλαν, *Γαλλική Επανάσταση: μια αστείρευτη πηγή επαναστατικών διδαγμάτων*, μετάφραση: Άγγελος Ηρακλείδης, Url: <http://marxismos.com/gallikh-epanastash/>

Δεσποινιάδης, Κώστας, *Σημειώσεις για τον Αγκάμπεν και την Κατάσταση Εκτάκτου Ανάγκης*, ηλεκτρονικό άρθρο στο Περιοδικό Βαβυλωνία, 16/10/2016. Url: <https://www.babylonia.gr/2016/10/14/simiosis-gia-ton-agkampen-ke-tin-katastasi-ektaktou-anagkis/>

Διεθνής Αμνηστία, *Αραβική Άνοιξη, πέντε χρόνια μετά*, ηλεκτρονικό άρθρο, 1/2/2016, Url: <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/20191/araviki-anoixi-pente-hronia-meta>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Έγκριση από την Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών της ΕΕ συμφωνίας με το Συμβούλιο για την αποτροπή τρομοκρατικού υλικού στο διαδίκτυο*, europa.europa.eu.

Ζέρβας, Χρήστος, *Τρομονόμος και για δίωξη των φρονημάτων*, ηλεκτρονικό άρθρο στην Ελευθεροτυπία, 24/12/2010

Θεοδωρίδης Παντελής, *Ανθρώπινα Δικαιώματα, κατάσταση εξαίρεσης και ποινικό δίκαιο του εχθρού*, Θεσσαλονίκη 2013, σελ 40 επ.

Ιωσηφίδης, Θεόδωρος, *Εισαγωγή στην ανάλυση δεδομένων ποιοτικής κοινωνικής έρευνας*, Σημειώσεις Πανεπιστημίου Αιγαίου, Μυτιλήνη 2003.

Ιωσηφίδης, Θεόδωρος, *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*, Κριτική, Αθήνα 2008.

Καϊάφα-Γκμπάντι Μαρία, *Η οριοθέτηση του αξιόποινου της τρομοκρατίας και οι προκλήσεις για ένα δικαιοκρατούμενο ποινικό δίκαιο*, *Ποινικά Χρονικά*, 2005.

Καϊάφα-Γκμπάντι Μαρία, *Προληπτική ποινική καταστολή κι ανταλλαγή πληροφοριών: ταυτότητα, συνέπειες κι επιδράσεις στο παράδειγμα ενωσιακού μοντέλου καταπολέμησης της τρομοκρατίας*, στο βιβλίο των Καϊάφα - Γκμπάντι Μ., Prittwitz C., *Λόγοι και όρια των αναγκαίων περιορισμών του Ποινικού Δικαίου: Ελληνογερμανικό Συμπόσιο Ποινικού Δικαίου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020.

Καλτσώνης, Δημήτρης, *Δίκαιο, Κοινωνία, Τάξεις*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005, σελ. 73.

Καμινάρης Α., Κομματάς Π., Κότσιφας Α., *Η έννοια του πολιτικού εγκλήματος* στο έργο *Το πολιτικόν έγκλημα*, Αποστολόπουλος Ε., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1979.

Καμπαγιάννης, Θανάσης, *Με τις μέλισσες ή με τους λύκους: Αγόρευση στη δίκη της Χρυσής Αυγής*, Αντίποδες, Αθήνα 2020.

Κλειτσίκας, Νίκος & Speranzoni, Andrea, *Φαινόμενα Τρομοκρατίας-Ο ελληνικός νεοφασισμός μέσα από τα αρχεία των Μυστικών Υπηρεσιών*, Προσκήνιο, Αθήνα 2003.

Κοππά, Μαριλένα, *Γιατί η Χρυσή Αυγή δεν είναι τρομοκρατική οργάνωση*, ηλεκτρονικό άρθρο στο tvxs.gr, 12/10/2013. Url: <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/giati-i-xrysi-aygi-den-einai-tromokratiki-organosi-tis-marilenas-koppa>

Κούνδουρος Ρούσος, *Η ασφάλεια του καθεστώτος*, Καστανιώτη, Αθήνα 1978, σελ 104

Κουφοντίνας, Δημήτριος, *Η λαϊκή κινητοποίηση είναι το μεγάλο έλλειμμα και το μεγάλο ζητούμενο*, συνέντευξη ΕΦ.ΣΥΝ, 2015.

Λεβί, Μίκαελ, Βαρίκα, Ελένη, Χέρτσμπρουκ Σόνια – Νταγιάν, *Ο Μαξ Βέμπερ, θύμα αστυνομικής βίας*, δημοσίευση στον ιστότοπο Mediapart, αναδημοσίευση στο ΕΦΣΥΝ, 10.01.2021, Url: https://www.efsyn.gr/arheio/fantasma-tis-istorias/276151_o-max-bemper-thyma-astynomikis-bias

Λεωνίδου Άρης, Βία, πολιτική, βιοπολιτική (ανέκδοτη εργασία)

Λιβιτσάνος, Γεράσιμος, *Αλλαγές στο «αντιτρομοκρατικό» άρθρο 187 του Π.Κ: Ποινικοποιούνται οι ιδιωτικές συζητήσεις*, ηλεκτρονικό άρθρο στον Ημερόδρομο, αναδημοσίευση στο Infowar 22/6/2022.

Λοβέρδος, Ανδρέας, *Για την Τρομοκρατία και το πολιτικό έγκλημα*, Interbooks, Αθήνα 1987, σελ 80 επ.

Λούξεμπουργκ, Ρόζα, *Βία και Νομιμότητα*, Die Neue Zeit, 14/5/1902. Μετάφραση και επαναδημοσίευση στο περιοδικό Σπάρτακος, Νο. 66, Σεπτέμβρης 2002. Διαθέσιμο στο <https://www.marxists.org/ellinika/archive/luxembourg/1902/14/05/violence.htm>

Λουξεμπουργκ, Ρόζα, *Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση;*, μετάφραση: Κώστας Βρετός, Κοροντζής, Αθήνα 2007.

Μαντζουράνης, Γιάννης, *Το δίλημμα της Σανίδα του Καρνεάδη*, ηλεκτρονικό άρθρο στο HotdocHistory, 7/3/2021, Url: <https://mantzouranisgiannis.gr/to-dilimma-tis-sanidas-toy-karneadi/>

Μανωλεδάκης Ιωάννης, *Ασφάλεια και Ελευθερία-Ερμηνεία του Ν. 2928/2001 για το οργανωμένο έγκλημα- Σχετικά Κείμενα*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2002 σελ 211.

Μανωλεδάκης, Ιωάννης, *Η επιβουλή της δημόσιας τάξης*, Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 1994, σελ 24

Μανωλεδάκης, Ιωάννης, Καιάφα-Γκμπάντι, Μαρία, Παρατηρήσεις στο αρχικό σχέδιο της πρότασης της Επιτροπής για έκδοση απόφασης-πλαίσου για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, *Ποινική Δικαιοσύνη* 2001.

Μαρκαντωνάτου, Μαρία, *Το κρατικό μονοπώλιο της βίας: Θεωρήσεις και Μεταβολές*, Παπαζήσης, Αθήνα 2009

Μαρξ, Καρ, Ενγκελς, Φρίντριχ, *Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, εισαγωγή – μετάφραση: Γιάννης Κορδάτος, Παπαζήσης, Αθήνα, 1963, σ. 77.

Μαρξ, Καρλ, *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, μετάφραση: Χρήστος Μπαλωμένος, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2013

Μηλιός, Γιάννης, *Εκπαίδευση και Εξουσία*, Κριτική, Αθήνα 1993.

Μπαζίνης, Θωδωρής, *Ορίζοντας την Τρομοκρατία*, ηλεκτρονικό άρθρο στο PowerPolitics, 6/3/2017.

Μπαρτσώκα, Κωνσταντίνα, *Αντιτρομοκρατική Νομοθεσία, Ιστορικές διαστάσεις-ισχύον νομοθετικό πλαίσιο-Νομολογία*, Διπλωματική Εργασία Νομική Σχολή Αθηνών ΕΚΠΑ, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Ποινικό Δίκαιο και Ποινική Δικονομία», Αθήνα 2018.

Μπάτλερ, Τζούντθ, *Η δύναμη της μη βίας*, μετάφραση Καράμπελας Γιώργος, εκδ Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2022

Μπελαντής, Δημήτρης, *Αναζητώντας τον εσωτερικό εχθρό-Διαστάσεις της αντιτρομοκρατικής πολιτικής*, Προσκήνιο-Άγγελος Σιδεράτος, Αθήνα 2004, σελ 332 επ.

Μπένγιαμιν, Βάλτερ, *Για μια κριτική της βίας*, μετάφραση: Λεωνίδα Μαρσιανός, Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα 2002.

Μπένγιαμιν, Βάλτερ, *Το δικαίωμα στη χρήση βίας*, σημειώσεις, 1920-1921.

Μπογιόπουλος, Νίκος, *Την άλλη φορά αριστερά*, ΚΨΜ, Αθήνα 2015.

Μπρεδήμας Αντώνης, *Διεθνείς Οργανισμοί*, τεύχος Α, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1983.

Μυλωνόπουλος Χρίστος, *Το Ευρωπαϊκό Ποινικό Δίκαιο μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, Ποινικά Χρονικά* 2011 σελ 80 επ.

Νόστημον Ήμαρ, *Μελετώντας Άλτουσέρ*, ηλεκτρονικό άρθρο, [Url:https://www.nostimonimar.gr/altouser-marx-ideology/](https://www.nostimonimar.gr/altouser-marx-ideology/)

Ντονατέλα ντι Τσέζαρε, Ιταλίδα φιλόσοφος, *Η μη βία ως πολιτική επιλογή*, δημοσιεύτηκε στο περιοδικό L' Espresso, μεταφρασμένη αναδημοσίευση ΕΦ.ΣΥΝ, 7/11/2020. [Url: https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-nees/267621_i-mi-bia-os-politiki-epilogi](https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-nees/267621_i-mi-bia-os-politiki-epilogi)

Παπαγεωργίου, Φ., Σαμούρης Α., *Ισλαμισμός και Ισλαμοφοβία: Πέρα από την προκατάληψη*, Τόμος Α., Ταξιδευτής, Αθήνα 2012.

Παπαδάκης, Κώστας, *Πρόταση Ντογιάκου: Η απομυθοποίηση της δήθεν σκληρής αντιμετώπισης της Χρυσής Αυγής*, ηλεκτρονικό άρθρο στην Αυγή, 23/10/2014. [Url: https://www.avgi.gr/koionia/116598_protasi-ntogiakoy-i-apomythopoiisi-tis-dithen-skliris-antimetopisis-tis-hrysis](https://www.avgi.gr/koionia/116598_protasi-ntogiakoy-i-apomythopoiisi-tis-dithen-skliris-antimetopisis-tis-hrysis)

Παπαδάκης, Κώστας, *Το «Άλλο Άκρο» στο Εδώλιο: Δικαιοσύνη ή Ατιμωρησία Ξανά;*, Τόπος, Αθήνα 2020

Παπαδάκης, Κώστας, *Τρία χρόνια βάνουσης νομοθετικής(και όχι μόνο) λεηλασίας σε δικαιώματα κι ελευθερίες*, ηλεκτρονικό άρθρο στο KOMMON, αναδημοσίευση στο Infowar.

Παπαρηγόπουλος Κ., Κρολίδης Π, Αναστασιάδης Γ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 11^{ος}, Αγγελάκη, Αθήνα 1995, σελ 400 επ

Παύλου, Αναστασία, Τεντόμα Αγγελική, Τηλεμάχου, Αναστασία, Χριστοπούλου, Αντωνία, *Διεθνείς κι Ευρωπαϊκές διαστάσεις του φαινομένου της τρομοκρατίας: αναζητώντας την*

ισορροπία μεταξύ ασφάλειας κι ελευθερίας, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2016,σελ 8 επ.

Πέτκας, Πέτρος, *Όψεις μεταπολεμικής Δικαιοσύνης- Από την μετακατοχική παρακρατούμενη δικαιοσύνη, στην μεταπολιτευτική προνομιακή δικαιοσύνη*, Πανοπτικών, Θεσσαλονίκη 2022.

Ποινικό Δίκαιο του Εχθρού: Το ελληνικό παράδειγμα κατασκευής εχθρών και της καταπολέμησής τους, Πρωτοβουλία Νομικών για την Ελευθερία, ηλεκτρονικό άρθρο στο Αρχείο Ελευθερίας, 7/1/2020, Url: <https://eldiarxeio.squat.gr/archives/6278>

Πουλαντζας, Νίκος, *Κείμενα:μαρξισμός, δίκαιο, κράτος*, Νήσος, Αθήνα 2009.

Ριζοσπάστης, Όλοι είναι ύποπτοι για «εξτρεμισμό» και τρομοκρατία!, ηλεκτρονικό άρθρο, 30/1/2013. Url: <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=7268881>

Σαραφιανός Δ., Τσαιτουρίδης Χ., στο Μανιτάκη Α, *Η υπεράσπιση της δημοκρατίας από τρομοκρατικά αδικήματα και η προάσπιση της ελευθερίας από αντιτρομοκρατικά νομοθετήματα*, Τρομοκρατία και Δικαιώματα 2004, σελ 171

Σκλεπάρης, Δημήτρης & Αναγνώστου Ντία, *Μορφές ριζοσπαστικοποίησης που μπορούν να οδηγήσουν στην Βία: Συμπεράσματα και Προτάσεις Πολιτικής, Η Περίπτωση της Ελλάδας*, ΕΛΙΑΜΕΠ Φεβρουάριος 2017.

Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελισάβετ, Η Οδηγία 541/2017 για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας ως παράδειγμα μη ορθολογικής ποινικής νομοθέτησης, στο βιβλίο των Καϊάφα - Γκμπάντη Μ., Prittowitz C., *Λόγοι και όρια των αναγκαίων περιορισμών του Ποινικού Δικαίου: Ελληνογερμανικό Συμπόσιο Ποινικού Δικαίου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020.

Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελισάβετ, Ο ν 2928/2001 για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων, *Ποινική Δικαιοσύνη* 2001,σελ 693 επ.

Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ελισάβετ, Ο ορισμός της τρομοκρατίας, *Ποινική Δικαιοσύνη* 2002,σελ 64 επ.

Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ελισάβετ, Οι πρωτοβουλίες της ΕΕ για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος, *Ποινική Δικαιοσύνη* 2/2204, σελ 191.

Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ελισάβετ, *Οργανωμένο έγκλημα και Τρομοκρατία*, Β έκδοση, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007, σελ 82.

Σωτήρης, Παναγιώτης, Η μη βία και η δύναμή της, ηλεκτρονικό άρθρο, in.gr,10/9/2020, url: <https://www.in.gr/2020/09/10/apopsi/mi-via-kai-dynami-tis/>

Τα Νέα, *Ποια είναι τα χειρότερα τρομοκρατικά χτυπήματα που αιματοκύλισαν τον κόσμο*, ηλεκτρονικό άρθρο, 15/3/2019, Url: <https://www.tanea.gr/2019/03/15/world/poia-einai-ta-xeirotera-tromokratika-xytipimata-pou-aimatokylylisan-ton-kosmo/>

Τα Νέα, Τα πρακτικά της δίκης της 17 Νοέμβρη α' μέρος, 5/3/2003, Url: <https://www.tanea.gr/2003/03/05/greece/ta-praktika-tis-dikis-tis-17-noembri-a-meros/>

Τερζάκης, Φώτης, *Το αρχέτυπο του Νταχάου και του Γκουαντάναμο*, Βιβλιοθήκη της Ελευθεροτυπίας, 9-9-2005.

Το Βήμα, *Έρευνα για τα περί κακοποίησης των συλληφθέντων στο Βελβεντό*, ηλεκτρονικό άρθρο, 4/2/2013, Url: <https://www.tovima.gr/2013/02/04/society/ereyna-gia-ta-peri-kakopoiisis-twn-syllifhentwn-ston-belbento/>

Τριτσιμπίδας, Παναγιώτης, *Νομιμότητα, Βία και Ιδεολογία: Αποδομώντας την Ελληνική Κανονικότητα*, Διπλωματική Εργασία Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΠΜΣ Κατεύθυνση Πολιτικής Θεωρίας και Φιλοσοφίας, Θεσσαλονίκη 2016.

Τσιώλης, Γεώργιος, *Θεματική Ανάλυση Ποιοτικών Δεδομένων*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2017.

Τσουκαλά, Αναστασία, *Ένοπλη Πάλη μετά το Δεκέμβρη του 2008*, Τόπος, Αθήνα 2019.

Τσουκαλά, Αναστασία, *Η ένοπλη πάλη μετά το Δεκέμβρη του 2008*, Τόπος, Αθήνα 2019, σελ 42 επ.

Χατζής, Αριστείδης, *Η Ηριάννα είναι αθώα*, ηλεκτρονικό άρθρο στην Καθημερινή, 26/6/2018. Url: <https://www.kathimerini.gr/opinion/971649/i-irianna-einai-athoa/>

Χατζηκόστας Αλέκος, *Η πρώτη δίκη με βάση το Ιδιώνυμο*, ηλεκτρονικό άρθρο στο Ατεχνος, 31/6/2016

Ψαρράς, Δημήτρης, *Η Χρυσή Αυγή μπροστά στη Δικαιοσύνη*, Ίδρυμα Ρόζα Λουξεμβουργκ, Αθήνα 2014, σελ 43 επ.

Ψαρράς, Δημήτρης, *Λοιί Αλτουσέρ, ένας ενοχλητικός μαρξιστής φιλόσοφος*, ηλεκτρονικό άρθρο στην Εφημερίδα των Συντακτών, 23/10/2015. Url: https://www.efsyn.gr/politiki/45546_loyi-altouyer-enas-enohlitikos-marxistis-filosofos

Ξεγνώωση

Agamben, Giorgio. *State of Exception*, University of Chicago Press, Σικάγο 2005. Απόσπασμα διαδικτυακά: "A Brief History of the State of Exception"

Althusser, Louis, *Sur la reproduction*, Presses Universitaires de France, Παρίσι 1995, σελ. 99.

Beck, Ulrich, Cronin, Ciaran, *The Cosmopolitan Vision*, Polity, Cambridge 2006.

Beck, Ulrich, *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage Publications, London 1992.

Bigo Didier, *Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease, Alternatives: Global, Local, Political*, 27:1, 2002. Doi: <https://doi.org/10.1177/03043754020270S105>

Borradori Giovanna, *Philosophy in a Time of Terror. Dialogue with Jurgen Habermas and Jacques Derrida*, University of Chicago Press, Chicago and London 2003.

Butler, Judith, *The Force of non-violence*, Verso Books, London – New York City 2021.

Concept and Theory of State-Corporate Crime, *Crime & Delinquency*, 48(2), pp. 263-282, 2002.

Europol, *European Union Terrorism Situation and Trend Report*, 2018, σελ. 48-50. Url: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/tesat_2018_1.pdf

Garland, David, The limits of sovereign state. Strategies of social control in contemporary society, *British Journal of Criminology*, 36(4), pp. 445-471, 1998.

Greenhill, Kelly, Open Arms Behind Barred Doors: Fear, Hypocrisy and Policy Schizophrenia in the European Migration Crisis, *European Law Journal* 22:3, 2016.

Heath-Kelly, Charlotte, Critical Terrorism Studies, Critical Theory and the ‘Naturalistic Fallacy’, *Security Dialogue*, 41:3, 2010. Doi: <https://doi.org/10.1177/09670106103702>

Jongman, Albert & Schmid Alex, *Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, And Literature*, Transaction Publishers, New Brunswick and London 2005.

Kramer, Ronald, Defining the Concept of Crime: a Humanistic Perspective, *Journal of Sociology and Social Welfare*, 5: 469-487, 1985.

Kramer, R. C., Michalowski, R. J. and Kauzlarich, D., The Origins and Development of the Newman, Saul, Terror, Sovereignty and Law: On the Politics of violence, *German Law Journal*, 5(5), pp. 569-584, 2004.

Panagiotis, Sotiris, Sebastian, Budgen, The Other Greek Left, ηλεκτρονικό άρθρο στο Jacobin Magazin, 17/4/2015. Url: <https://internationalviewpoint.org/spip.php?article3988>

Perelman, Charles & Perelman Chaim, *Logique juridique: nouvelle rhétorique*, Dalloz 1999, σελ. 120.

Sinai, Joshua, How to Define Terrorism, *Perspective on Terrorism*, Volume II (4), 2008.

The Telegraph, *Nelson Mandela removed from US terror list*, ηλεκτρονικό άρθρο, 2/7/2008. Url: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/southafrica/2233256/Nelson-Mandela-removed-from-US-terror-list.html>

Tsoukala, Anastassia, Democracy in the Light of Security: British and French Political Discourses on Domestic Counter-Terrorism Policies, *Political Studies*, 54:3, 2006, Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2006.00609.x>

United Nations, Terrorism as one of most serious threats to peace, 8/10/2004, Url: <http://www.un.org/press/en/2004/sc8214.doc.htm>

Νομοθετικά κείμενα

COM(2005) 313 τελικό, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, Στρατολόγηση τρομοκρατών: καταπολέμηση των παραγόντων που συμβάλουν στην βίαιη ριζοσπαστικοποίηση, Βρυξέλλες 2005.

EUR-Lex, Απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου, Λουξεμβούργο, 13 Ιουνίου 2002, για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 164 της 22/06/2002, σελ. 0003 – 0007.

Αμερικανική Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, τέθηκε σε ισχύ την 18/6/978.

Επίσημη Εφημερίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης, Οδηγία (ΕΕ) 2017/541 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, 12^η παράγραφος Εισαγωγής, L 88/6.

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης L 43, 8/2/2021

Νομοθετικό Διάταγμα 53/1974, *Περί κυρώσεως της εν Ρώμη την 4ην Νοεμβρίου 1950 υπογραφείσης Συμβάσεως «δια την προάσπισιν των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» ως και του Προσθέτου εις αυτήν Πρωτοκόλλου Παρισίων της 20ης Μαρτίου 1952*, (ΦΕΚ 256/Α/20-9-1974).

Ποινικός Κώδικας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022.

Το Σύνταγμα της Ελλάδος, 2^η Έκδοση, Αντ.Ν Σάκκουλα, Αθήνα 2020.

ΦΕΚ 107/Α/20-6-2018

ΦΕΚ 158/Α/20-9-2010

ΦΕΚ 293/Α/27-12-1947

Παραρτήματα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Οδηγός Συνέντευξης

Καταρχήν θα ήθελα να σας κάνω μερικές ερωτήσεις σχετικά με εσάς και την οικογένειά σας.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. ΦΥΛΟ.....

2. ΗΛΙΚΙΑ:

ΣΕΙΡΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ (στην οικογένειά σας) :

3. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (σημειώστε το ανώτερο επίπεδο που έχετε φτάσει):

1 Δημοτικό

2 Γυμνάσιο

3 Λύκειο

4 ΤΕΙ/Πανεπιστήμιο

5 Μεταπτυχιακό

4. ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ:

1 άνεργη/ος

2 εργαζόμενη/ος

3 απολυμένος/η

4 οικιακά

5 Άλλο, αναφέρατε.....

Αν είστε εργαζόμενος/η, σε ποιο τομέα εργάζεστε;

1 Δημόσιο

2 Ιδιωτικό

3 Άλλο, ποιο.....

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Άξονας 1: Υπαρξιακός/πολιτικός αυτοπροσδιορισμός στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο

A) Πως αυτοπροσδιορίζεστε πολιτικά εντός του υπάρχοντος κοινωνικοπολιτικού πεδίου;

B) Έχει μεταβληθεί αυτό σε σχέση με προηγούμενα χρονικά διαστήματα;

Γ) Θεωρείτε ότι με τη δράση σας και την στάση σας στην καθημερινή ζωή σας κάνετε πράξη όσα υπερασπίζετε;

Άξονας 2: Η βία του κράτους και η βία απέναντι στο κράτος

A) Πως αντιλαμβάνεστε την έννοια της βίας γενικώς;

B) Το κράτος θεωρείτε ότι ασκεί βία; Αν ναι για ποιο λόγο;

Γ) Θεωρείτε τη βία αναγκαίο και αποτελεσματικό πολιτικό εργαλείο για να γίνουν πράξη όσα υπερασπίζετε; Έχετε μετέλθει αυτής;

Άξονας 3: Σύλληψη ταυτοτήτων/χαρακτηρισμών ‘‘αθώος’’ ‘‘ένοχος’’ ‘‘τρομοκράτης’’ κι εννοιών ‘‘νόμος’’ ‘‘παρανομία’’ ‘‘νομιμότητα’’

A) Τι σημαίνουν για σας οι έννοιες ‘‘νόμος’’ ‘‘νομιμότητα’’ ‘‘παρανομία’’; Έχουν κάποιο ηθικό φορτίο; Έχουν κάποιο ουσιαστικό περιεχόμενο; Μας δεσμεύουν;

B) Πως αντιλαμβάνεστε την ταυτότητα ‘‘τρομοκράτης’’ όταν αυτή σας αποδόθηκε από την ελληνική Δικαιοσύνη; Έπαιξαν ρόλο τα ΜΜΕ στη διαμόρφωσή της;

Γ) Πως εναλλάχθηκαν πάνω σας οι ταυτότητες του ‘‘ενόχου’’ και του ‘‘αθώου’’ μετά το δευτεροβάθμιο δικαστήριο; (μόνο για μια κατηγορία ερωτηθέντων).

Άξονας 4: Βίωμα καταστολής, δίκης, εγκλεισμού

A) Η σύλληψή σας είχε κάτι το ξεχωριστό σε σχέση με τη συνήθη λειτουργία της αστυνομίας;

B) Πώς βιώσατε τη διαδικασία της δίκης σας; Ποια ήταν η αντιμετώπιση εκ μέρους του κράτους; Θυμάστε κάποιο περιστατικό που να αξιολογείτε ως δυσμενή διάκριση εις βάρος σας;

Γ) Πως βιώσατε και πως διαχειριστήκατε τον εγκλεισμό σας σε σωφρονιστικό κατάστημα; Ο αντιτρομοκρατικός νόμος με τον οποίο δικαστήκατε και τα αδικήματα για τα οποία καταδικαστήκατε επηρέασαν τη στάση των υπόλοιπων συγκρατούμενων και των σωφρονιστικών υπαλλήλων

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΕΚΠΑ

Νομική Σχολή Αθηνών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών στην

«Κοινωνιολογία Δικαίου, Επιστήμη και Τεχνολογία»

Έντυπο Συγκατάθεσης Δήλωση συμμετέχοντα

Έχω διαβάσει τις πληροφορίες για την έρευνα και έχω καταλάβει τι απαιτεί η έρευνα

Έχω κατανοήσει ότι οι πληροφορίες που θα δώσω στον ερευνητή είναι εμπιστευτικές και ότι το όνομά μου δεν θα αναφερθεί σε καμία παρουσίαση

Έχω κατανοήσει ότι η συμμετοχή μου στην έρευνα είναι εθελοντική και ότι μπορώ να διακόψω οποιαδήποτε στιγμή χωρίς να αιτιολογήσω τους λόγους

Έχω καταλάβει ότι οι πληροφορίες που θα δώσω θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους λόγους που αναφέρονται στο έντυπο συγκατάθεσης

Επιβεβαιώνω ότι μου δόθηκε η ευκαιρία να κάνω ερωτήσεις πάνω στην έρευνα

Συμφωνώ να λάβω μέρος στην έρευνα

Συμφωνώ η συζήτηση να μαγνητοφωνηθεί κατά τη διάρκεια της συνέντευξης

Συμφωνώ ο ερευνητής αν χρειαστεί να αναφερθεί αυτολεξεί/ή να χρησιμοποιήσει τα λεγόμενα μου για την έρευνα, χωρίς να αναφερθεί το όνομά μου

Όνοματεπώνυμο συμμετέχοντα:

Υπογραφή συμμετέχοντα: Ημερομηνία:.....

Υπογραφή ερευνητή: Ημερομηνία:.....

Δήλωση ερευνητή

Έχω πληροφορήσει τον/την συμμετέχοντα για τη σημασία της συμμετοχής του στην έρευνα και θα χρησιμοποιήσω τις πληροφορίες ως εμπιστευτικές.

Όνομα ερευνητή: Αντωνίου Παναγιώτης., (τηλ. 6955365294 , e-mail: panagiotis.antoniou@yahoo.gr)
ΕΚΠΑ-Νομική Σχολή Αθηνών